

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		երես
— Երուսաղեմի Աթոռը երեկ եւ այսօր (Ա).		289
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Մեկ քանգար սասցողը.	Ե.	294
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
— Գիր ճակքի.	ԵՂԻՎԱՐԴ	298
— Սաղմական.	ԶԱԻՔՆ Ա. Զ.	299
— Քառեակներ.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	300
— Դուռն եւ ես պայքարի կրկես.	» »	300
— Տաղ առ գեղեցկություն.	Թրգմ. ՏՕԳԹ. ՇԱՀՆԱԶԱՐ ՈՐԲՈՒՆԻ	301
ԳՐԱԿԱՆ		
— Մկրտիչ Պեթիկբաբեյան (1).	Թ. ՕՇԱԿԱՆ	302
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Պատմություն հորենացիի Քննադատության (1).	ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԷՆ	307
— Գիլգամեշի դիւցազներգությունը (2).	ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՐԴ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ	312
ՀԻՆ ԷԶԵՐ		
— Ս. Հորն Յովանիսի Գառնեցոյ ասացեալ խրատ կրօնաւորաց.	Հրատ. Ն. ԵՊՍ. ՇՈՎԱԿԱՆ	318
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ		
— «Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան» (2).	Ե.	322
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
— Ս. Գր. Լուսաւորչի վանք.	Ն. ԵՊՍ. ՇՈՎԱԿԱՆ	324
ԿՐՕՆԱ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ		
— Աստուած ... եւ արդի մարդը (2).	HUBERT S. B.	326
ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ		
— Ծեր բլալու արուեստը (1).	Ա. Մ.	329
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Հեռագիրներ.		332
— Եկեղեցականք - Բեմականք.		333
— Պատգանականք.		334
Յանկ ճիւղոց 1953 տարւոյ.		335

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան բաժնեգինն է՝

1954-էն սկսեալ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին '20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

تصديروا - بطريكية الارمن الاثوذكس مدير المطبعة - الآب زاوین شنتینان تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس

العدد ١١ - ١٢

نوفمبر - ديسمبر ١٩٥٣

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Father Zaven Chinchinian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

— Ս Ի Ո Ն —

ԻԷ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1953

« ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ »

ԹԻԻ 11-12

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱԹՈՌԷ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Ա.

Նպատակ չունինք այս էջերուն մէջ անգամ մը ևս անդրադառնալու այս դարաւոր Աթոռի, « Հայ Երուսաղէմ »-ի, մօտաւոր երէկին, որ չնորհիւ ժամանակի նպաստաւոր բերումներուն և Գուրեան ու Գուշակեան պատրիարքներուն հմայքին ու կորովին, զեղեցիկ ու արդիւնալից շրջան մը բոլորեց, բովանդանդակ ազգին ուշադրութեան և զուրգուրանքին առարկայ հանդիսանալով: Հայ Երուսաղէմը, նոր յօրինուածք, նոր երանդ և նոր թափ պիտի ստանար, ստեղծելով կրթական բեղուն կեանք, իմացական մակարդակ և ուղղութիւն: Մտքի և հոգիի այս գործին իրենց նպաստը կը բերէին անտարակոյս, նուիրական կայքը Տնօրինական Ս. Տեղեաց, բազմադարեան և ազգային սրբութեանց զգացումը, ինչպէս նաև ազգային և եկեղեցական կրթութեան նախանձախնդիր պատուական բարերարներ, նախ Պատրիկ Կիւլպէնկեան, յետոյ Կարապետ Միլքոնեան, ապա Ս. Աթոռոյ մեծանուն բարեկամ Գալուստ Կիւլպէնկեան և ուրիշներ: Իրենց մտքի սատարը պիտի բերէին երկու բազմամուտ պատրիարքներէն յետոյ: Բաբգէն Եպիսկոպոս, Տիրան և Նորայր վարդապետներ, Յ. Օշական, Շահան Պէրպէրեան և ուրիշներ: Գուրեան պատրիարքի շրջանը եղաւ սկզբնաւորութեան և վերակազմութեան շրջան մը, Ս. Յակոբեանց Հաստատութեան կրթական և տնտեսական ձեռնարկներուն համար: Թորգոմ Սրբազան զանոնք իր բոլոր երեսներուն վրայ իրագործելու պիտի տանէր: Այս զոյգ պատրիարքները թէ իբրև զապար և թէ իբրև իրագործում, Հայ Երուսաղէմը պիտի հանէին վարչական, կրթական, տնտեսական և կրօնական զեղեցիկ արդիւնքներու: Սերունդը որ հասակ նետեց այդ օրերու շերմութեան և երազներու ընդ-

մէջէն, պիտի հանգերձէր ինքզինքը նուիրուելու համար այս Հաստատութեան սպասին և անոր բազմերես կարիքներուն: Պիտի գրէր, պիտի ուսուցանէր, պիտի քահանայագործէր, իրագործել ջանալով այն իտէալը որ Հայ եկեղեցականինն է:

Մեսրոպ և Կիւրեղ պատրիարքներու շրջանը եղաւ անձկութեան և տագնապի շրջան մը: Համաշխարհային Բ. պատերազմը, և պաղեստինեան աղէտը, ոչ միայն պիտի կասեցնէին նախաձեռնուած և իտէալ արդիւններու հասած աշխատութիւնները, այլ նաև քայքայման պիտի տանէին զանոնք: Երուսաղէմի զինուորեալ Միաբանութեան զխաւոր գործը պիտի ըլլար եղածը պահել, անոր նկատմամբ սէր և զուրգուրանք տածել, որոնք նուազ առաքինութիւններ չէն: Տեղաբաշխուելու կան որոնք յառաջանալու համագործ են, կը բաւէ որ այդ սպասումները ապագայի յոյսերով և հաւատքով պաշտպանուին:

Այս ամիսուն արդիւնքը եղող Հայ եկեղեցւոյ ծառայութեան նուիրուող սակիմական երիտասարդ հոգևորականութիւնը ի՞նչ չափով կրցաւ իրագործել զեղեցիկ երազը մեծանուն պատրիարքներուն, տակաւին մինչև երէկ կանխահաւ էր այդ մասին դատում մը ընելը. այսօր, ատիկա փաստերու չի կարօտիր: Սակիմական զինուորեալ Միաբանութիւնը իր գործունէութեան մայր ախոսք պիտի սրբէր ընել անշուշտ նախ Ս. Տեղեաց մէջ ծառայելու և եկեղեցական ու ազգային այս ժառանգութիւնը պահելու և պահպանելու գործը, ապա՝ հասնելու մեր ժողովուրդի ծով պէտքերուն, այս կերպով իրագործել ջանալով այն իտէալը՝ որ կէս դար առաջ մարմին առաւ, և ինքզինքը կերպադրեց յանձնի արմաշականներու խումբին:

Արմաշի մէջ պատրաստուած սերունդը սակայն ժողովուրդի մէջ գործելու միակ և վերնական նպատակի մը կը սպասարկէր. Երուսաղէմ այլապէս բարդ հանգամանքներ երևան կը հանէր եկեղեցւոյ գործաւորի աչքերուն: Պագեստինէն դուրս մեր ժողովուրդը հազիւ գիտէ թէ՛ Երուսաղէմի վարդապետը ամէն բանէ առաջ վանական զինուոր մըն է, որոշ պարտաւորութիւններով, որոնց մէկ կարևոր մասը նպատակ է Սուրբ Տեղեաց իրաւանց աշխատանքներուն: Ս. Յակոբայ բնմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր Ուխտին մէջ կարևորագոյն տեղը կուտայ այս պարտքին, թէ և Դուրեան և Դուշակեան պատրիարքներու մտածումին մէջ եկեղեցւոյ սպասաւորը ատկէ աւելին, գործող մը պիտի ըլլար ժողովուրդին մէջ և անոր օգտին համար, եւ տակաւին իմացական բազմատեսակ հետաքրքրութեանց ընդունարան և արդիւնաւորիչ մը: Այս երեք իրարու հետ հազիւ հաշտուող պաշտօններու և մտայնութեան ստեղծած առաջնապէս դուրս կը մնայ այս տողերու ընդգրկումէն, միւս կողմէն սակայն անոնք չէին կրնար զուտ մտքի մարդեր ըլլալ, ինչպէս չէին կրնար աւանդութեան կողմէն պահանջուած աշխարհին համար հիմնովին փակ զինուորներ մնալ: Նպատակներու այս բարդութիւնը պիտի անդադառնար այս սերունդի գործունէութեան վրայ: Անոնց քով, սակայն հակառակ այս բոլորին, զօրաւոր չափով մը արթուն են Ս. Աթուռ իրաւունքներուն պաշտպանութեան դարաւոր ձայները, անոնց քով ի զօրու են իմացական կենդանի հետաքրքրութիւնները, ինչպէս նաև իրենց ժողովուրդի կարիքներուն նուիրուելու յօժարամտութիւնը, երբ հարկը պահանջած է:

Այս ընդհանուր յառաջադրանքն յետոյ անյնինք մեր յայտադրութիւն:

ներու փաստին, որոնք աւելի քան բացորոշ են բոլոր անոնց համար, որոնք սպառազինած չեն իրենց գիտակցութիւնը կամաւոր կուրուքեան և նենդ չաբամտութեան գէնքերով:

Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռը իրեւել երկրորդ կարեւոր Սրբավայր, էլ միաժամ Մայր Աթոռէն յետոյ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, պահած է դարեւրով և կը պահէ այսօր մանաւանդ իր տարօրէն մոտուր կշիռը Հայ ժողովուրդի սրտին ինչպէս մաքին վրայ, մնալով մեր արտասահմանի կրօնական նուիրապետութեանց և հանրային կազմակերպութեանց մէջ ամենէն սերտ ու կենդանի կուռնաներէն մէկը:

Հայ Եկեղեցւոյ ամենէն յարգուած, խորիմաստ մէկ կերպարանքը, սխալ չէ այսկերպ տեսնել Երուսաղէմի դարաւոր Աթոռին և անոր կատարած ու կատարելիք դերին մէջ: Գիտենք թէ ինչ եղած է ան անցեալին մէջ և ինչ է այսօր, մեր ափզային եւ կրօնական կարիքներուն դիմաց: Միւս կողմէն պարտինք դիտնալ թէ Երուսաղէմի Աթոռը իբրեւ գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մը և ուխտավայր, չի կրնար չմնալ իր դիմագիծը անաղարտ պահող պայմաններու մէջ, ծառայել՝ կարենալու համար այն դերին, որ իրեն յատուկ է միջազգային և միջկրօնական այս ոստանին մէջ, և որ հետեւաբար չէ այն՝ ինչ որ երբեմն, մեզմէ ոմանք, կը փորձուին վերագրել անոր: Հայ Երուսաղէմի բուն կոչումն է եղած, դարերէ ի վեր Ս. Երկրի մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պատկանած Սրբավայրերու պահպանութեան գործը: Այս նպատակին սեւեռեալ մնացած են ու կը մնան ամէն ջանք և մտահոգութիւն, կրօնական նուիրում, նիւթական զոհողութիւններ, մտաւորական տքնութիւններ ու կրթական տաժանքներ: Հոգեւոր և ազգային գինուորութեան այս կարգին գերազանց պարտականութիւնն է եղած անկորուստ պահել Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդին իրաւունքները, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ, և անոր անունն ու պատիւը պահպանել այն բարձրութեան վրայ, ուր մեր պատուական նախնիք այնքան սքանչելի իմաստութեամբ կրցած են հանել զայն, երբեմն ի դէն անհնարին զոհողութեանց և արեան:

Հանապազօրեայ այս մրցակցութեան մէջ, ի զիշերի և ի տուճնյեան եղած պաշտամունքի և անթարթ հսկողութեան տաժանքը արդելք չեն եղած որ ան ըլլայ նաեւ կրթական վառարան մը՝ բաժնելով այս կերպ ճակատագիրը մեր բոլոր վանքերուն, որոնք ամրոցներ և լուսաւորութեան կեդրոններ եղած են, նշուելով միշտ իրենց կենդանութեան շողքը մեր կեանքի դժբախտութիւններու վրայ:

Իսկ իբրեւ ուխտավայր քրիստոնեայ հայ սերունդներու, որոնք դարեւրով իրենց խունկին, արցունքին և լումային հետ բերած են նաեւ իրենց հոգիներուն վիշտն ու քաղցրութիւնը, կրկնապէս հարստացնելու և նուիրակաւ նացնելու համար այս հոգեւոր և ազգային Ուխտը, Երուսաղէմի Աթոռը կը զրաւէ տեղ մը, որուն կրօնական տարածքը հոգիներու վրայ վեր կը մնայ չափերէ տեղ մը, որուն կրօնական տարածքը հոգիներու վրայ վեր կը մնայ չափերէ և բաղդատութիւններէ: Թող թէ Հայ Երուսաղէմը իբր Առաքելական Աթոռ, վանք մը և ուխտավայր մը ըլլալէ աւելի բաժնի մը եղած է միշտ հայ հոգին:

րուն մէջ, հազնելով հայեցի նկարագիր մը, որուն սեւեռուած մնացին ուխտաւոր հոգիները, զգալով անոր աննուաճ կարօտը իրենց մանկացած, տառապած, խաչուած ու յաղթանակած Աստուծոյ խորհուրդին ընդմէջէն, որոնելով միշտ իրենց հոգիին խորէն Անոր անթառամ շունչին հուրն ու շաքարը այդ Սրբազայրերու յիշատակին կապուած, հոն գտնելով իրենց անցեալին ու երազին շօշափելի նոյնութիւնն ու իրականութիւնը: Երուսաղէմի հայ Սրբատեղիները, մեծաւ մասամբ ձեռակերտ ու համադրութիւն շարքաներու և իշխաններու, բիւրիւացում ու մարմնացում են մեր ժողովուրդի հուժկու զգայնութեան, այն անդիմադրելի սպցքին, որով ցեղի մը հոգին այսպէս ինքզինքը կ'առարկայէ միջոցն ի վեր: Բոլոր անոնք որ կրօնական ու ազգային այս ժառանգութենէն կը խօսին, պարտաւոր են յարգել Երուսաղէմի Սրբազան հանգամանքն ու իրաւունքը, չմոռնալով որ ան գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մըն է և այդ ճամբով միայն ի վիճակի է կատարելու իր դերը: Հետևաբար աւելորդ է ազմկել արդէն իսկ իրենց գոյութեան խարխիսներէն զրկուած իրաւունքներէն, այդպիսիները չեն ըմբռներ Երուսաղէմի իրական դերը և ազգին ակնկալութիւնները այս Աթոռէն:

Երուսաղէմի զինուորեայ Միաբանութիւնը, ու մանաւանդ անոր նօսրացող շարքերը լեցնող նոր սերունդը, անցնող քսանհինգամեակի ընթացքին, հաւատարմի Ս. Աթոռոյ բազմադարեան աւանդութեան, կատարեց անսայթաք իր հոգևոր զինուորի և պահապանի գործը: Ս. Տեղեաց զիշերային և ցերեկեայ ժամասացութիւններէն, պատարագներէն և 'հսկողութիւններէն սկսեալ, մինչև այս նւիրական ու ազգային ժառանգութեանց ի խնդիր մղուած մարտական ու իրաւական ոգորումներն ու իրաւանց պահպանութիւնները, որոնք ոչ միայն անձնուէր ու տաժանազին ճիգերու կը կարօտին, այլ կը պահանջեն մեծ չափով խելք, փորձառութիւն, մանաւանդ Ս. Տեղեաց յատուկ նրբամտութեան արուեստ և քաղաքականութիւն, միջկրօնական և միջազգային այդ մրցարաններէն ներս: Եւ ի պատիւ Հայ Երուսաղէմի նորահաս եկեղեցականութեան, հոս պարծանքով կրնանք յայտարարել թէ մեր Երանաշնորհ նախնիքներէն մեզի իբրև սրբազան աւանդ եկած եկեղեցական ու ազգային այս ժառանգութիւնը պաշտպանուեցաւ անշեղ ու աննահանջ: Ու տակաւին անոնց նորոգութեան ու բարեզարդութեան գործը, մեր միջոցներու ներած չափովը, առարկայ եղած է միշտ մասնաւոր խնամքի և հոգածութեանց և ասիկա շատ յաճախ սրտազին զոհողութեանց զինով:

Ձէ շիջած ոչ մին այն լոյսերէն՝ զորս մեր երջանիկ նախնեաց ջերմեռանդութիւնը լուցած և հաստատած է Ս. Տեղեաց մեր իրաւունքներուն մէջ: Մեր իրաւունքներէն չէ կորսուած ոչ մէկ թիղ հող և չէ խախտած ոչ մէկ գամ, և այս բոլորը շնորհիւ այն դիտակից նախանձախնդրութեան՝ զոր երբեք չէ պակսած Ս. Աթոռոյ զինուորեայ Միաբանութեան:

Իսկ Պաղեստինի աղէտի օրերուն և վեց տարիներէ ի վեր շարունակուող այս տափնապալից շրջանին, քաղաքական և տնտեսական դժուրակ թոհ ու բոհի մը անասուղութեան ընդմէջէն, Միաբանութեան պետէն սկսեալ մինչև վերջին Միաբանը կատարեցին ու կը կատարեն պարտք մը, որ ոսկի տառերով գրուած պիտի մնայ Ս. Աթոռոյ պատմութեան մէջ, երբ կրակի, արիւնի, դաւի և մատ-

նութեան ամեհի աղիքները դահավէժ կ'անցնէին այս սուրբ Հաստատութեան վրայէն, ծեծելով իր կողերը, զայն ընկուղելու սպառնալիքով:

Յաճախդէպ են, Ս. Տեղեաց պահպանութեան պարագային, միշտ անուանական եւ քաղաքական վերլիպայումներու առիթով եղած պայքարներ, ինչպէս երէկ այնպէս ալ այսօր, երբ անոնք յաճախ կեանքի զինով միայն կ'երաշխաւորուին: Այս պարագան շատ աւելի բացորոշ դարձաւ մանաւանդ երբ սաղէմի վերջին աղէտին առիթով: Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, իր Սրբազան գահակալէն սկսեալ մինչև վերջին Միաբանը, անսասան կեցան իրենց պարտականութեանց զիծերուն վրայ, հովանաւորելով, հիւրընկալելով, սփոփելով և սնուցանելով վանքը ապաստանած երուսաղէմի և շրջակայի բովանդակ հայ հասարակութիւնը, մէկ կողմէն, և հսկելով մեր Ս. Տեղեաց իրաւանց միւս կողմէն: Այն օրերուն երբ կարկուտի պէս դումբեր կը թափէին և հրազեններ կը ճայթէին քաղաքին վրայ, և երբ ոչ ոք կը համարձակէր իր թաքստոցէն դուրս ելլել իր ընտանիքին օրապահիկն իսկ հայթայթելու համար, երբ սաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանը Ս. Յարութիւն և Աստուածամայր կ'իջնէր, քիլոմէթրներով ճամբայ կտրելով վտանգին մէջէն և դումբերու տակ, հանապազօրեայ պաշտամունքներուն ի խնդիր, և Ս. Տեղեաց իրաւանց ի պաշտպանութիւն:

Պաշտպանութեան այս գործին մէջ նուազ չէ եղած նաև դերը մեր պատուական ժողովուրդին, որ զիտցած է միշտ իր բարեպաշտական արցունքին և լուսմային հետ բերել նաև իր արիւնը, երբ հարկը ներկայացած է: Հետևաբար անոնք որ չեն տեսներ այս ամէնը և մանաւանդ չեն զիտեր արժևորել զայն, կը մատնեն մտայնութիւն մը և խղճմտանք մը՝ որ դուրս կը փնայ մեր ազգային շահերու հասկացողութենէն, և կը դառնայ անմիտ թշնամանք մը՝ զոր որակել չենք ուզեր այս էջերուն մէջ:

Մեր յաջորդ խմբապրականներով, մենք պիտի ջանանք, իրականութեան լոյսին մէջէն, յաջորդաբար տալ Ս. Աթոռոյ կրթական, տնտեսական և ժողովուրդին ի նպաստ եղած ձեռնարկներու և տարուած աշխատութեան արդիւնքները, անցնող քսանհինգամեակի ընթացքին, ինչպէս նաև տալ այսկերպով և այս առիթով պատասխանը բոլոր անոնց՝ որոնք սխալ անկիւնէն և չարամիտ դիտումներով կը փորձեն վարկաբեկել կրօնական ու ազգային այս Հաստատութիւնը, անհնարին միամտութեամբ նորէն փորձելով իրենց վրիպած քաջային ընդդէմ խթանին:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՄԷԿ ՔԱՆՔԱՐ ՍՏԱՑՈՂԸ

«Մատուցեալ եւ տոյ գլխի քանքարս
առեալ էր»։ (ՂՈՒԿ. ԽԹ. 20)

Մենք քիչ անգամ իրապէս կը համա-
կրինք մարդոց, որոնք ամէնուրեք կողմէ գո-
վասանքի կ'արժանանան։ Այս տեսակէտէն
յատկանշական է յոյն քաղաքացիին խօսքը,
Արիստոտէսին, խնցիվճիոի մը առիթով։
Յոյն քաղաքացին որ գրեւ չէր գիտեր Ա-
րիստոտէսին երկարից խնցիկ կտորը և
խնդրից որ վրան Արիստոտէս գրուի, Երբ
այս վերջինը հարցուց իրեն թէ զինքը կը
ճանչնա՞ր, ոչ պատասխանեց յոյն քաղա-
քացին, ինչո՞ւ ուրեմն իր դէմ կը քուէար-
կես, հարցուց Արիստոտէս, յոյն պատաս-
խանեց թէ ալ յոգնեցանք իր մասին լսելէ
թէ արգարակորով անձ մըն է։

Արդարև հոգեբանական և նշմարելի
իրողութիւն է որ արգար, խոհմ, պար-
կեշտ, հաւատարիմ և ազնիւ յատկութիւն-
ներով համբաւուած մարդիւր շատ յաճախ
մեզ չհին շահագրգռեր, և եթէ այս վերջին-
ները վտանգի մը հանդիպին իրենց պարա-
գան մեզ չի յուզեր։ Մինչդեռ, դատարկա-
պորտ մը որ ոչինչ ունի լաւ և գոհացու-
ցիչ, վտանգի մը պահուն իր հետ կ'ունե-
նայ միշտ մեր բարեացակամութիւնը։

Կը խորհիմ թէ այս կարգի զգացումով
կը լեցուինք, երբ կը մտածենք մեր Տիրոջ
կողմէն տրուած քանքարներու և զանոնք
ստացող ծառաներու մասին։ Հինգ քանքար
և երկու քանքար առնողները իրենց շահե-
րով, տեղեկագիրներով և գնահատանքնե-
րով կ'անցնին մեր աչքին առջեւ, յետոյ
կուգայ մէկ տաղանգ ստացողը, թաշկինա-
կին մէջ ծրարած զայն, գլխիկուր և վեհե-
րուտ, թո՛ղովելով իր պարտադանցութեան
չգմիզանքը։ Ապա սաստը իր Տիրոջ և դա-
տապարտութիւնը։ Այս տեսարանին առջև,
երբորդ ծառային նկատմամբ մենք կ'ունե-
նանք խղճահարութիւն և որոշ համակրանք,
երբ մեա պատժուած կը նետուի խաւարին
ծոցը։

Սիրոյ առաջին զգացումը զոր կը ծնի
մեր մէջ երիւրդ ծառայի նկատմամբ, կու
գայ իր պարզ և համեստ վերաբերմունքէն,
երբ կը փորձէ չքմեղիւր և իր պարտապան-
ցութիւնը։ Տաղանգ մը միայն ունէի, կը
պատասխանէ խեղճ ծառան, ի՞նչ կրնայի
ընել անով, ի՞նչպէս կրնայի մօտենալ սե-
ղանաւորներուն և յուսալափոխներուն մէկ
քանքարով, ու մանաւանդ ի՞նչ յաջողու-
թիւն կրնայի ունենալ այդքան նուազ զու-
մարով։ Թէև անճիշդ՝ սակայն որքա՞ն հա-
մեստ կը հնչեն իր բացատրութիւնները միւս
երկուքին քով՝ որոնք հպարտ գոհունակու-
թեամբ կը յայտարարեն, Տէր, Գու մեկ
տուած քանքարներուն չափ ուրիշներ ևս
չահեցանք։

Անդրազգանալով մէկ քանքար ստա-
ցողին, պէտք է լսել թէ կեանքի մէջ երբ
մարդիկ զգան թէ իրենց ունեցած խելքը,
պատեհութիւնը և ուժը արժէքէ և նշա-
նակութիւնէ դուրկ է, տակաւ անոնք կը
կորսնցնեն իրենց ինքնավստահութիւնը,
քաջութիւնն ու ձեռնբերեցութիւնը և ունէ
ճիշդ չեն ընել կեանքի պայքարին իրենց
մասնակցութիւնը բերելու։ Ո՛րքան մեծ է
թիւը այս կարգի մարդոց մեր այսօրուան
ընկերութեանը մէջ։ Նրիտասարդներ որոնք
ճամբայ կ'ելլեն մշակոյթի մը տիրանալու
և զայն նուաճելու յոյսով, սակայն իրենց
չփուլը իրենցմէ աւելի մեծ ու տաղանդա-
շատ ուղեղներուն հետ, ըլլայ ներկայի և
կամ անցալի մէջ, ապա իրենց ուղեղի և
կարողութեան սակաւութիւնը գլխինք յու-
սահատութեան կը մատնէ։ Նոյն պարագան
կրնայ կրկնուի բարեգործական և կամ ա-
ռևարական գիտիչներուն վրայ։ Մարդիկ
ճամբայ կ'ելլեն լաւ զգացումներով և յա-
ռաջագրութեամբ, սակայն իրենց ունեցած
պատիկ միջոցները ու չնչին դրամադուլը
անօթանդակ կը թողու զիրենք կեանքի մեծ
գործառնութիւններուն և մրցակցութեանց
մէջ, եւ զիրենք կը մատնէ հեռաւարաբ
լքումի, յուսահատութեան և անյաջողու-
թեան։ Այս է պարագան շատ մը անյաջո-
ղութեան մատուցած մարդոց, իրենց ունե-
ցած քիչը, անբաւականը, զիրենք յուսա-
հատ անգործութեան և պարտազանցութեան
կ'առաջնորդէ։

Փրկութիւնը այս կարգի մարդոց կը
սկսի այն ատեն միայն՝ երբ անոնք կը

սթափին իրենց թմբիրեն և նոր քաղութիւնում
 մը կը փորձեն դիմագրաւել կեանքի դժուա-
 րութիւնները, ձեռք բերել կարենալու հա-
 մար այն կարելի յաջողութիւնը՝ որ վստա-
 հութիւն պիտի ներշնչէ իրենց: Կեանքի
 մեծ յեղաշրջումներն ու յաղթանակները և
 քաղաքակրթութեան յաջողութիւնը, քանի
 մը առանձնաշնորհաբար ու յաջողածնե-
 րու շնորհիւ չէ եւ կ'ընթանայ, այլ համբե-
 րատար ու հաւատարիմ ջանքերովը անոնց՝
 որոնք մէկ քանքար միայն ունին և կամ
 կրցած են ունենալ այս կեանքին մէջ: Հե-
 րոսները չեն որ կը յեղաշրջեն պատմութեան
 ընթացքը, անոնց մեծագործութիւնը սկիզբն
 է միայն ըլլալիքին, հակառէ կը կատարուի
 հասարակ ասպարէջ ջանքերով և միջոցնե-
 րով: Մեծ գործերը աւելի դիւրին են քան
 փոքր երեցածները և հասարակ մարդոց ը-
 րածը աւելի ծանր ու դժուար է քան հե-
 րոսներունը, որոնք իրենց ներշնչումովն ու
 արիւնովը կը սկզբնաւորեն զայն: Անա թէ
 ինչու մեր համակրանքն կ'երթայ մէկ քան-
 քար ունեցողին, վասնզի իրեն նմաններու
 ուսին է որ կը ծանրանայ կեանքի յառաջ-
 դիմութիւններու դժուարին գործը, եթէ
 միայն իրենք գիտակցին իրենց ունեցած
 քիչ արժէքին և ունենան յարգանք իրենց
 անձին նկատմամբ:

Միւս կողմէն սակայն մարդ պէտք է
 ինքնահաւան ըլլայ, կարծելով թէ ինչ որ
 ինք ունի լաւագոյնն է. միայն ապուշներն
 են որ անայլայ կրնան դիտել ինքզինքնին
 առանց նշմարելու իրենց թերութիւնները:
 Ինքնադիտակից մարդը գիտէ իր ուժերուն
 չափը և զանոնք իրագործելու և օգտա-
 գործելու կերպը: Ոտքով շատ դիւրին է
 ասելիս և սակայն դժուար զայն իրագոր-
 ծելու պարագան: Միւս կողմէն Աստուած
 մեզի տուած է կրկնակ կարողութիւններ,
 ճշգրտորէն այս հանգամանքները: Նախ
 սիրելու և գործելու կարողութիւնը, յա-
 նուն մեր բացարձակ պարտականութիւնն,
 և երկրորդ՝ սիրելու եղբայր մարդերը և
 ծառայելու անոնց: Այս երկու ուժերուն
 մէջ կը կայանայ մարդուն յոյժ փրկուելու
 իր ինքնագիտակցութենէն: Եթէ մարդը իր
 ուժերը այս ուղղութեամբ փորձելէ վերջ,
 զանոնք անբաւարար զտնէ, կ'իյնայ յուս-
 տահաւանութեան մէջ, սակայն յանկարծ իր
 ինքնագիտակցութեան մէջ կը հնչէ ձայն

մը, կամ աղաղակը եղբայր մարդուն, որ
 զինքը օգնութեան կը կանչէ, ստիպելով
 զինքը որ չմտածէ այլեւ իր ուժերու և
 կարողութիւններու չափին, այլ ընէ ա՛յն
 ինչ որ անհրաժեշտ է որ ըլլայ, նման մարդ
 առիւծին՝ որ վտանգի պահուն կը յարձակի
 փրկելու իր կորիւնները, առանց մտածելու
 թէ իր ուժերը բաւական պիտի գայի՞ն առ-
 այդ, և թէ ի՞նչ արժէք պիտի կրնար ու-
 նենալ իր փորձը: Երբ մարդ կը գիտակցի
 այս մեծ անհրաժեշտութիւններուն, կը փրկէ
 ինքզինքը իր անձին հայեցողութենէն, որ
 իր կարողութիւնները տնտեսելու ներքին
 հաշուետուութիւնն է: Այս է եղած պա-
 րագան ու պատմութիւնը բոլոր քաջ ու
 ազգային մարդոց: Մովսէս, Պողոս, Բրու-
 մուէլ, ասոնք բոլորը ուզած են խաղալ
 պահ մը վտանգները դիմագրաւելու խուսա-
 փողալան ճարտարութիւնը, այսինքն խա-
 ղալ իրենց անձեռոցի անկիւններուն հետ,
 ինչպէս սովորաբար կ'ըստին, սակայն հզօր
 կանչը եղբայր մարդերուն և պարտակա-
 նութեան գիտակցութեան, այնքան զօրա-
 ւոր է եղած, որ ասոնցմէ իւրաքանչիւրը
 մոռցած իր մարդկային տկարութիւնը ու գա-
 ցած է իրագործելու մարդերու փրկութեան
 իր քաժինը:

Բնականորէն պիտի ըսէք թէ յիշուած
 շարժառիթները շատ զօրաւոր են և երբ
 զգացուին եղբայր մարդուն կողմէն, կրնան
 ազատագրել զայն: Սակայն ողբերգութիւնը
 հոն է որ տկար մարդիկ չեն զգար զայն
 ու հետեւաբար չեն կրնար փրկուիլ մատ-
 տոէ Գերագոյնը, և գիտելով հայրօրէն իր
 զաւակներուն տկարութեան, կ'առաջնորդէ
 զանոնք լաւագոյնին, լեցնելով այն բառը
 որ իբրեւ վերացեալ իրողութիւն շատ պիտի
 զար տկար արարածն ուժերուն և հասկա-
 ցողութեան: Անա թէ ինչպէս իրարու հետ
 և իրարու մէջ կը հաշտուին մարդուն տկա-
 րութիւնը և Աստուծոյ զօրութիւնը: Եւ
 սակայն որպէսզի այս ներդաշնակութիւնը
 կարենայ նշանակութիւն ստանալ մեր կեան-
 քին մէջ, Անոր կամքը մեր կեանքին հրա-
 մայականը պարտի ըլլալ, որպէսզի Ան կա-
 րենայ փրկել ինքզինքէն յուսահատ ու
 զզուած մարդը: Իսկ մարդն ալ իր կարգին
 պէտք է կարենայ փրկել ինքզինքը ինք-
 նագիտակցութեան և ինքնադատումի փոր-

ձուլմանն է, լսելու համար իր գերագույն վեհապետին հրահանքը: Ահա իմաստը առակին: Ե՛րևան կը ճանչնայիր զիս, քու տէրդ, հետեաբար պէտք է գործէիր հաւմածայն իմ հրահանգներուս: Որքան տեղին է հոս յիշատակել Սալմասին այս բացատրութիւնը, իրեն լուսաբանութիւն բոլոր անոնց՝ որոնք զերծ կ'ուզեն կաթուղանել ինքզինքնին իրենց համար ճշգրտած պարտաւորութիւններէն, իրենց տկարութիւնէն կամ ինքնադատումէն եկած վկայութիւններով և չմեղաւքներով: Եթէ գիտես ու կը զգաս թէ անհրաժեշտ է ընել այսինչ բանը, ու կը պահուշտիս քու տկարութիւններուդ ետին, այդ կը նշանակէ թէ չես ուզեր լսել Գերագոյնին ձայնը, որ քու էութեանդ ընդերքներէն պէտք է հոսի նոր կեանքի մը զօրաւոր արիւնին նման: Ու այսպէս լքուած ինքզինքէդ և Գերագոյնէն, դուն ալլես ոտքերուդ վրան չես, մինչդեռ ընդհակառակն, երբ զգաս Անոր հնազանդելու անհրաժեշտութիւնը, զԱյն գոհացնելու հաճոյքը, այն ատեն դուն պարտականութեանդ գիտակցութեան մէջն ես և անկարելին կատարումս: Այն ատեն պիտի չկենաս հարց տալու թէ արդեօք կրնա՞ս ընել զայն, մինչև որ յաղթանակի թագը չզգաս գլխուդ վրայ: Եւ միւս կողմէն զայն գլխուդ վրայ ունենալէն յետոյ, պիտի վերցնես զայն զոյգ ձեռքերովդ և պիտի նետես իր ոտքերուդ, վասնզի այլևս պիտի գիտնաս թէ իրապէս ինքն էր որ կատարեց զայն և ոչ թէ դուն:

Այս պարագան սակայն գլխովայր չի չըջիր իրողութեանց տախտակը: Եթէ անկարողութեան զգացումին արմատները ինքնագիտակցութեան մէջն են, պէտք է ազատագրել զանոնք, մոռնալով իր անձը, այլապէս չմեղաւքը իրեն տրուած շնորհի նուազութեան կը վերածուի քաղաքիւսած հպարտութեան մը, ոչ թէ ինքնազատումի արարքին, որ իր ուժերու տկարութեան գիտակցութիւնն է: Վասնզի ո՞վ որ ինքզինքը իր տկարութեան կամ փոքրութեան ետեւ կը պահէ, թապաստանած կ'ըլլայ այս կերպ հպարտութեան բերդին, ու չընէր Աստուծոյ իրեն տուած գործը, ոչ թէ իր ուժերին անբաւականութեան պատճառաւ, այլ շնորհին նուազութեանը համար: Մինչդեռ անհրաժեշտ է գուրս գալ այս հոգե-

վիճակէն, ստանձնելու գործը՝ զոր Աստուած կուտայ մեզի, ընելու համար զայն իրմով և իրեն համար, առանց ցուցադրելու մեր տկարութիւնը, վասնզի Ան մեզի հետ է: Ու երբ իր հետը ըլլանք և իր լոյսին մէջ, զերծ պիտի մնանք արտաքին խաւարէն:

Այս ընդհանուր իրողութիւնէն յետոյ, կրնանք ըսել թէ մարդիւնէն շատեր, այսօր մէկ քանքար ստացող ծառային նման ինքզինքնին ամենէն աւելի զուրկ կը զգան կրօնական ուժէն, և հետեաբար ահոր իրագործումէն: Մարդ գիտնալով հանդերձ իր կրօնական նկարագիրը, և իր հոգիին ձգտումները զէպի գերբնականն ու աստուածայինը, ընդունելով նոյն ատեն իրաւութիւնը ժամանակին ու յաւիտեանակա նութեան, ընդունելով թէ իր մէջ է իր հետ է Աստուծոյ սէրը և Ս. Հոգին, սակայն ինքզինքը անկարող կը զգայ իրացնելու աստուածապաշտութեան գործը, նման կոյրին, որմէ պիտի պահանջէին որ գործածէ իր չունեցած աչքը: Այսպիսին մղուած ինքնագիտակցութեան և ինքնազատումի զգացումներէն, կը յամարի պնդելու թէ ինքը կրնայ հաւատ ընծայել այն բաներուն միայն, զորս իր զգայարանքներուն շնորհիւ կրնայ ըմբռնել և շօշափիլ, զրկելով այս կերպ ինքզինքը երջանկութիւնէ մը և մշակոյթէ մը նոյն ատեն, որ կուգայ հաւատքի կեանքէն և քրիստոնէական եղբայրութեանէն: Այս կարգի մտայնութեամբ սոցորուած անձերը արգահատանքի միայն կը կարօտին, վասնզի կը խուսափին պարտականութիւնէ մը զոր կրնային ընել:

Միակ մտածումը զոր կ'ունենանք այս կարգի մարդոց պարագային այն է, թէ կրօնի հասկացողութիւնը ոչ միայն թերի է անոնց մէջ, այլ սխալ կերպով տրուած: Ժամանակակար և պատահական կարգ մը հոգեկան իրողութիւններու նկատմամբ իրենց ծանօթութիւնը, զիրենք տարտամբէն միայն մօտեցողացած է յաւիտեանական այս իրողութիւններուն, և ճիշդ ատոր համար կրօնքը այդպիսիներուն համար կը մնայ հոգեկան իրողութիւններու շարք մը՝ որոնց նկատմամբ իրենք չեն զգար որոշ յարում, և հետեաբար չեն կրնար շինել կարելի տեսակէտը: Տակաւին այն բազմաթիւ տեսակէտներու տարբերութիւնը զորս զայրութիւն ունի քրիստոնէական հաւատքին մէջ,

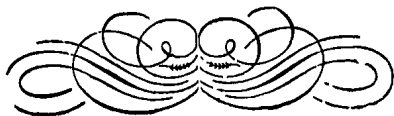
պատճառ կը դառնայ որ մարդիկ ոչ միայն կտակածամտօրէն մօտենան անոր, այլ մասնաւոր յոսանաւորութեան մատնուին հաւատքի անհամերաշխութեան այս թոհուբոհին նկատմամբ: Եւ սակայն եթէ իրենք կարենան մտածել թէ բոլոր այդ բաժանումներուն խորը կայ բան մը որ հասարակաց է բոլորին, և եթէ վերանան դէպի այդ զգացումին հունը, պիտի հանդիպին նոյն իսկ Անոր՝ որ օր մը այնքան քաղցրօրէն խօսեցաւ երկնքէն և գերազոյնէն, իր և մեր բոլորի հօրէն: Եւ այս սրտագին իրողութիւնը բաւ պիտի ըլլայ որ անոնք լեցուին սիրով, խոնարհամտութեամբ և մարդկայնութեամբ: Ու մինչև որ անհատները չկարենան երթալ իրենց հաւատքին հունը, այն սրտագին պարզութեան, որ բոլոր հաւատարմութեան, որ բոլոր իրողութեան կը կազմէ, չեն կրնար լեցուիլ այն մեծ սիրով, որ անհրաժեշտ է բոլոր ըմբռնողներուն ու մանաւանդ կրօնական համակրութիւններուն պարագային:

Իսկ երբ յետոյ կը հետեւինք պատմութեան, թէ ի՞նչ կերպով Ան, որ սկիզբն ու աղբիւրն է մեր հաւատքին, իրագործած է ինքզինքը, թէ ի՞նչպէս իր կեանքի զինով պաշտպանելէ վերջ իր մեզի բերած ճշմարտութիւնը, զայն մեր կեանքին մաս ընել ուղած է այնպիսի ձևով մը՝ որ լեցուն է սիրով, նուիրումով ու եղբայրութեամբ, կը համոզուինք թէ իր Մարդեղութիւնը, Ուշեղութիւնն ու Յարութիւնը մեզի համար եղած են, և հետեաբար մենք մեր կեանքով պարտական ենք այդ բոլորին:

Ահա ճշմարիտ հաւատքը և անոր զգացումն մեր պատտոխանատութիւնը: Վասնզի իւրապէս կարելի չէ հաւատալ որ աշխարհի վրայ կրնայ գտնուիլ մէկը որ զուրկ ըլլայ սիրոյ և հրապուստի զգացումէն և հետեաբար կրօնական կեանքէն: Մէկը որ չկարծես, նոյն համերաշխիլ այն իրողութեան հետ թէ հոգին անմահ է և աստուածային, և թէ հետեաբար ան Աստուծոյ կը պատկանի և իրով մենք ևս Աստուծոյ կը պատկանինք ու Աստուած մեզի:

Ընենք ուրիշ անհրաժեշտ մեր կեանքի երջանկութեան և ապահովութեան համար, ազատիւ մեր հոգին կեանքի անստոյգ և անորոշ վիճակներէն, որոնք մեր ստօրեան կը կազմեն: Որովհետեւ Դատաւարը վերջին օրուան համար չէ միայն, այլ բոլոր ժամանակներու համար: Մեր տրամադրութեան ներքեւ գրուած իւրաքանչիւր օրը երբ մեր փրկութեան չի ծառայեր, կը խլէ մեզմէ մեր լուսագոյնը, մեր երիտասարդութիւնը, մեր ուժը, մեր գեղեցկութիւնը և ումպէտս վատնուած մեր ճիւղերը: Ամէն օր Աստուած կը խօսի մեզի մեր կարելիութեանց և իրագործումներուն ի հաշիւ: Կը խօսի անոնց մասաւանդ, որոնք իրենց տաղանդը ծարաւ թաշկինակի մէջ, ի գուր կը վատնեն իրենց ժամանակը: Վասնզի ան որ չի գիտեր շահարկել իր քանքարը, պիտի առնուի իրմէն ու ինքը այս կերպով զրկուած իր տոյնէն՝ պիտի նետուի ծոցը արտաքին խաւարին, նման իր քանքարը շահարկել չմտածող Աւետարանի առակի ծառային:

b.

Ք Ա Ն Ա Ս Յ Ե Ղ Մ Ա Կ Ա Ն

Գ Ի Ր Ճ Ա Կ Տ Ի

Գիրն էր հակսիպ՝ ըլլալ այնպէս,
 Ինչպէս եղար,
 Գիրը զոր դուն լոկ կրնայիր
 Ձնչել իսպառ,
 Ոգորումի, սեղծումի
 Հուրէն սրբուած
 Զիրքերով քու, այնքան ասակ
 Լոյս բունելու:

Մուրքին մէջէն լոյսին գացող
 Սուրբի մը պէս,
 Դուն քալել ես համբաներէն
 Քու պատմութեան,
 Պահելով միշտ չափերուդ խոր,
 Տեսիլն աղուոր
 Մեծ գալիքին, մարգրիտն ինչպէս
 Ուսրէին ծոց:

Քանի՜ անգամ, մասներդ լոյսէ,
 Յօրինեցին,
 Նրազներուդ ոսկի թեզանն,
 Որու խորքին՝

Կ'ուրուագծէր պատկերն անհուն
 Ոյն մեծ լեռան,
 Մեր գերութեան ու դժոխքին
 Վերել կախուած:

Անցան դարեր, բայց դուն իզուր
 Հսպասեցիր,
 Մեմին ոսկի դարպասներուն
 Ազատութեան:
 Դեռ կը քալես մանուկ մ'ինչպէս
 Մեծախարխաբ,
 Մրսիդ՝ երկաթն ոստիկներուդ
 Հազարամեայ:

Ճակատագրիդ, ազատութեանդ,
 Դուն այն ասեմ
 Կ'ըլլաս գիտակ, ո՛ր պատմութեան
 Մեծ ողբերգակ,
 Երբ ինքզինքիդ լոկ հաւատաս,
 Նման անոր՝
 Որ կը խրմէ խնկոյներուն՝
 Լոկ իր կենաց:

Ե՛Ղ Ի Վ Ա Ր Դ

Ս Ա Ղ Ի Մ Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅՐ Ի ՍԱՀԱԿԻՆ

Համայնասփիւս մութին մէջ, սլասմութանիդ սակ ցաւի,
Դուն արիւնդ խիղն մըն ես, ու շիք առ շիք կը կաթի
Մեղի՜ր անցեալ օրերուդ նշուումէ մ'իսկ լոյսի:

Դուն կը պահես նայուածքէս, ով վիրաւոր հի՛ն ֆաղափ,
Դաւանաւոր պա՛րը ձեւիդ, գիծերուդ երգը խօսուն,
Մերք սրբութեան, մերք լացի դուն հեռանքի ծով անհուն:

Թասերաբեմ եւ ջուկէս, մարդկային մեծ տոմսին.
Մեղի՛ր օրրան. Մարգարէն, Աստուած ու մարդ ամէնքն ալ
Քեզ օրհնեցին եւ ջրիմ՝ օրհնէնքէն վերջ անէծքնին:

Ինչո՞ւ սիրել զհեզ դեռ... զի հմայքներդ ինէ՛ն ներս
Որպէս զանգակ տօնական դօղանջեցին անդադար
Ու իմ օրերս փառասօն մ'ըրին անուանդ նշխրութեամբ:

Թեւեակին սակ նայուածքիս, կը նաւարկէր երբ ճոգիս
Ճողփիւններուն իր հապուկ, զազմապահար էութիւնս
Գտնել կարծեց — ով պատահեմ — հեզ նաւակայ մը խաղաղ.

Ուր խաղաղութիւն դիւր ըլլար որմի մը սակ խնկապատ,
Կամ սրբաստե գմբէթի մը շուրջն հսկել սրբակեաց
Կամ միշտ խոկալ երազուն, իբր մեծամոլ լռակեաց:

Ինքզինքիդ մէջ բաժնւած, խռովակոծ, վիրաւոր,
Իբր քէ շիկնոս, բայց դուն մութն ըզգեցած ես իբրեւ ֆող՝
Զի մեղքն ըսին կ'ախորժի, մութն ունենալ դաւնակից:

... Ուրեմն այսպէս՝ իյնայիր պիտի կայէն կասարիդ
Եւ ծըլարած իբր ի բուն խոկայի ցաւդ անանուն.
— Այսպէս է գիրը հակսին —, մեղքդ լալով սրբէ դուն:

ԶԱԽԷՆ Ա. Զ.

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Դուն եղիր փառոս, խաւարին մէջ խոր,
Սէրդդ, լոյսի պէս, ծովուն վերեւ, բաց,
Շողովըդ կանչէ նաւերը մոլոր.
Ի՞նչ փոյթ, որ այդպէս, այրիս անիմաց:

Մարդոց սուսերուն, չարախօսութեանց
Եւ զրպարսութեանց, շա՛ս եմ տեսնու գոհ.
Հասեր եմ նորէն հոս, նակասքս բաց,
Ցաւով բեռնաւոր, բախտէս սակայն գոհ:

ԴՈՒՆ ԵՒ ԵՍ ՊԱՅՔԱՐԻ ԿՐԿԷՍ

Ի՞նչ եմ ես,
Կրկէս,
Բարիի եւ Զարի
Պայքարի:

Ի՞նչ ես դուն,
Նոյն:

Հոգւոյս մէջ, հոգւոյդ մէջ,
Սասանան եւ Աստուած
Պայքարի եմ մրտաժ
Անվերջ:

Պայքարէն այդ անա,
Կը ծընին
Խինդ եւ երգ,
Վիճ եւ վերք,
Սէր եւ մահ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՏԱՂ ԱՌ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆ

Երկինքներու խորերէ՞ն թէ անդունդէն կուգաս դուն,
Գեղեցկութիւն, որ ակնարկդ դժոխային, երկնային,
Խառնակօրէն բարի գործ եւ թէ ոնիր կը հեղու,
Որուն համար ինչո՞ւ քեզ չբաղդասել գինիին:

Քու աչիդ մէջ արեալոյս ու վերջալոյս կը պահուին,
Իրիկուան պէս փոթորկոս՝ տարածող ես դուն բոյրի,
Համբոյրներդ սիրահիւք, բերանդ՝ անօթ գինիի,
Որ հերոսը կ'ընէ վաս, եւ մանուկը քաջարի:

Մութ գեհնէն՞ կ'ելլես դուրս թէ կ'իջնես դուն աստղերէն,
Բախճը դիւթուած վաշտերուդ կը հետեւի որպէս շուն,
Ուրախութի՞ն կը ցանես եւ կամ աղէտ փօրէն:
Դուն կը վառես ամէն ինչ, տալով հաշիւ ոչ մէկուն:

Գեղեցկութիւն, դուն կ'անցնիս մեռելներէն հեզմանով,
Դոհարներուդ մէջ սոսկումն չէ ամենէն դիւքավառն,
Եւ Սպանդը ամենէն շատ սիրելի զարդից ֆով
Փորիդ վալայ քու հըպարտ կը պարէ միտ խօլաբար:

Թէ դուն կուգաս երկինքէն կամ դժոխքէն փոյթ չէ ա՛ն,
Գեղեցկութիւն, մեծ հիւաղ, դուն ահարկու պարզիմաց,
Աչիդ քանի, ու ծիծաղդ, ու տոգ ինծի կը բանան
Անհունն՝ զոր ես կը սիրեմ, եւ զոր երբեք չեմ հանչցած:

Սասանայէ՞ն, Ասուծմէ՞, ի՞նչ փոյթ, հուրի կամ հրեշտակ.
Կեոյթ, բուրում եւ նշույլ պարիկ աչիդ թաւաւեղ,
Ի՞նչ փոյթ, քանի դուն կ'ընես, ով թագունիւն իմ միակ —
Աւխարհն նրազ ասելի, վայրկեաններն ալ ինչ հնձող:

Թրգմ. Տօթ. ՇԱՀՆԱԶԱՐ ՈՐԲՈՒՆԻ

ՇԱՌԼ ՊՈՏԼԷՌ

ԳՐԱԿԱՆ

ՄԱՐՏԻՉ ՊԷՇԿԻՔԱՇԼԵԱՆ(*)

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

Մ. Պէշկիթաշլեան այն գրողներէն է որոնք իրենց տաղանդին չափ, իրենց համբաւը պարտաւոր կը քնան ապագային առջև: Ըսել կ'ուզեմ՝ իրենց տաղանդը բացատրելու, հասկնալի ընելու բնական արարքը ստիպուած են պաշտպանելու արտատողակ տարրերով. — դեր, օլուս, վլասակ: Համբաւը որ մեղմէ անկախ է յաճախ, իր գրածէն քերթողները կը ձգէ իր չարաշուք ծանրութեան: Աւետիս Խաչակեան կը հաւատար իր մեծ բանաստեղծ մը ըլլալու առասպելին, գլխաւորաբար այն փաստով որ իր ոտանաւորները կ'երգուէին, առանց նայրագաւնալու որ 1860ի Մ. Փափագեանը, Սիմոն Ֆէլէկեանը, Ռշտունին շատ աւելի մեծատարած ժողովրդականութեամբ երգած են իրենց մեծաշունչ քերթուածները բայց չեն պատկանիր հայոց բանաստեղծութեան: Մկրտիչ Պէշկիթաշլեան մշտապէս հայածուած է նոյն վտանգէն: Իր քերթուածներէն մեծ մասը երգեր են եղած: Ու անոնց մէջ թիւ է այսօր մէկէ աւելի են իրաւ բանաստեղծութեան նմոյշները, ատիկա չի նշանակիր թէ մինք պարտաւոր ենք տաղաչափութեան միւս նմոյշները արժեւորել առաջիններուն փառքովը: Չեմ ազգուիր հասարակաց հիացումէն որ մեր օրերուն ալ հանգած, քիւրդացած դատուի մը տակաւ կը վերածուի, ինչպէս չեմ հշիւր բանավէճի, իր առիթով արեւմտահայ դրականութեան վիզին փաթթուած ծանր մեղքերու անպարտացման: Արեւելահայերը, սփռուքի ձախ տղաքը ազատ են իրենց վերապահութեանց մէջ, կանխող էջերը բաւ են թելադրելու զիս վարող մտածուսին պարզ արդարութիւնը: Մէկուն փառքը: Միւսին բարիքը: Ուրիշի մը ա-

ղթքը: Բայց բոլորին ալ նպաստը՝ իմ ժողովուրդին շնորհները հասկնալու, անոնց մով ոգևորուելու:

* * *

Պէշկիթաշլեանի քնարական վաստակը (իմեացումը, նմանողութիւն, բարգմանութիւն) կը բաղկանայ վաթսուհի մօտ քերթուածներէ, քանի մը տուննոց թիթե երգերէն սկսեալ մինչև 10-15 էջերու վրայ ծաւալող մեծաշունչ եղբրերգները:

Այդ քերթուածներուն աշխարհը թերեւս առանձին շահեկանութեամբ մը կը զբաւէ քննադատը, այն մասնաւոր հանգամանքին պատճառաւ որ անոնց ներքին վկայութիւնն է քանի մը շատ չիտ իրականութիւններէ: Առէք Նոր Տաշքը, Տուրքը, Նոճեթաշը, Թաշ-ժան Ժաշը կամ Նոյնիսկ Թէրգեանի եւկհասոր բանաստեղծութիւնները: Ձեր գաւաճը: — Շատ շատ բանաստեղծներու ուրուականներ, Պոլսի փերացներ, քանի մը դաւաճակար ու մրմնջագեղ հոծիւներ: Մ. Պէշկիթաշլեանի տաղարանը վկայութիւնն է

ա) — Միւսիթարետի ազգայնականութեան
բ) — Ջարթօնքի Մերունիյին հանգանակ-

ներուն
գ) — Մեր ընկերութեան մէկ շրջանին
դ) — Ջգացական հզօր տառաւորի մը ու բանաստեղծութեան մէջ ալապէս սիրելի, թանկ, սխրագին բեւեռու ձեւերուն: Երիտասարդ մը, ժողովուրդ մը, արտաքին աշխարհ մը, տառաւորի հոգեւոր մը, տառաւորի հոգեւոր մը, տառաւորի հոգեւոր մը, տառաւորի հոգեւոր մը:

Բացէք այս տարադիւրքը: Դուք ունիք Մկրտիչ Պէշկիթաշլեանի համբաւին ու տաղանդին տարբեր ձեր առջին: Իր ժամանակը այդ տաղարանը արժեւորաց արագ ու առատ գիծով մը: Համագրութեւն կ'ընէ յիշատակութիւնը այդ գնահատման բայց չի փաթթիր մատի ատր չփացեալ կամ գերազանցեալ ինչպէս նուազագուրդի ինկած հանգամանքը: Մկրտիչ Պէշկիթաշլեան իրաւ բանաստեղծ մըն է, տասնէ աւելի կտորներէն ներս: Ու, առանց իր անձին սրտայոյզ բարիքին ու դերին, այս պարագան միշտակ զիս կ'ընէ երախտագէտ իր յիշատակին հանդէպ: Այդ է պատճառը որ ըլլամ կարճ այդ

(*) Հասցեւած մը՝ Ռաֆայէլիսիւն անուն հասցեւոր մը մամլոյ օակ է եւ մօտ օրէն յայտ կը տեսնուի: Պատմագրիկներ հասցեւոր ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ԱՐԵՄՍՏԱՅ ՍԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ՈՒՍԻՅԱՆ օտարին եւկհաղ գիրքն է:

վառուտակէն պարագայական որակուած բա-
նաստեղծութեան վրայ: Մեր ինչպէս աւ-
րիւզ գրականութեանց մէջ փառքին սա նա-
հանջը գրեթէ ճակատագրուած կը մնայ
1840ին, աւելի մեծ բանաստեղծ մըն
էր, Ֆրանսացիներուն համար, քան . . .
Պեռանմէն: Լաբուլ (բառարանը) կը յիշէ
զայն որեւէ անունի շարքին: Ֆրանսական
գրականութեան պատմութիւնը հազիւ կը
զիջի անունին:

Եթէ ըստ ճիշդի ուղեհինք բաշխում մը
կատարել տոյգ վաթսուէն քերթուածներուն
վրայ պիտի ունենայինք հետեւեալ տարօրի-
նակ պատկերը

Երեսունէն աւելի քերթուածներ՝ երգ:
Քսանի մօտ ուրիշներ՝ ցաւակցական
խօսեհ: Երգ օրերու բառով՝ ողբերգ:

Քանի մը հատ՝ հանդիսական տոպալա-
փութիւն:

Տասնեակ մը՝ ելլեբերգ որ Ֆրանսերէն
élégie կը թելադրէ իբր խորք ու ձև:

Առաջին խումբին տակ կ'իյնան ուրեմն
քերթուածներուն կէսէն աւելին: Տարո-
ղութիւնը՝ սա փաստին: Ձեռն աճապարեր
երեւոյթը արժեւորել 1860ի ազգային եր-
գասացութեան կշիռներով: Կ'առնեմ սա-
կայն իրողութեան նշանակութիւնը, սե-
րունդի մը ախորժակները լուսաւորող
Թէրզեանի քանի մը հարկերը անցնող տա-
ղերուն մէջ երգը, այն իմաստով զոր կը
գտնենք Մ. Պէշիկթաշլեանի մօտ, կը ներ-
կայանայ տասնեակով մը հազիւ: Կրնաք
երկու մարդերուն նկարագիրները իրարմէ
զանազանել սա հաւաստումին ետին: Մ'կըր-
տիջ Պէշիկթաշլեան անշուշտ մեր ընկերու-
թեան բարձրագոյն խաւերուն մէջ կը վա-
րիւն աւելի ազատ վարկ մը: Ու այս վար-
կին գինն են հաւայդ երեսուն երգերը ու
քանակ մօտ ուրիշները, օրուան կենքին
հետ քալելու պարագէ մը ծնունդ առած:
Երբ այս խումբին աւելցնէք հանդիսական
տաղաչափութիւնները, միշտ ծնունդ առ-
ու ան յիշատակալիցաց համախմբումներու,
դուք կ'առնենաք զարմացնող տեսարանը,
մեծ, շատ բարձր գասուած քերթողէ մը
մեզի եկած սա հասարակ տաղերուն փառ-
քին: Վրիպա՞նք:

— Անշուշտ խիստ է վճիռը:

Հաճապե՞լերը Մ. Պէշիկթաշլեանի ան-

ձին երբ կը նուիրէ սիրանքի իր պարտքը,
չի վախճար առկա ընեղու, ըսեր եմ վե-
րերը, ընդդէմ շատ վճռական ուրացման
զոր արեւելահայ մտածողութիւնը — հիմ-
նովին օգտապաշտ, պարզապաշտ, անբա-
նաստեղծ — շատոնց բանաձեւած է այդ
մարդուն ամբողջական արժեքին հանդեպ:
Կը մերժեմ այս անմիտ որքան անարգար
գատաատանը: Բայց չեմ բաժնիր, նոյն
ատեն նոյնքան անմիտ որքան մանկունակ
հիացումը զոր մեր ընտրանին, Մ. Պէշիկ-
թաշլեանի օրերուն, ու իր մահէն գեռ քա-
ռորդներով դար, պահած է միշտ այդ մար-
դուն ամբողջական արժեքին: Եւ սակայն
աշխարհի բոլոր բարեմտութիւնները, զգաստ
նկատումներ, հայրենասիրական փառասի-
րանքը անբաւական պիտի գային հանդուր-
ժելի ընծայելու սա քերթուածը, մէկը ա-
մենէն գովաւածներէն

Գ Ն Ա Յ Է Ք Ի Մ Տ Ա Ղ Ք

Գնացէ՛ք իմ տաղ, ոչ քե յերեւ
Ուր շող եւ փայլ եւ ծով ժպտիմ,
Եւ ուր զուարթնոյն վարս լուսանե
Ծալ ծալ ի ննմա իւր ծածանին:

Գնացէ՛ք իմ տաղ, ոչ ի կամար
Ուր լուսափթիթ ծաղկունգ երկնից
Իբր ըզդասանգ տկանց գոհար
Կախեալ ցոլան յօրոս փնջից:

Գնացէ՛ք իմ տաղ, ոչ քե ի ծոց
Զարմանահրաւ սիրոյ բնութեան
Որ ի յաւիւն, ի հուր եւ ի բոց
Վառե, գրկե տածե զհամայն:

Գնացէ՛ք իմ տաղ, ոչ ի պարեգ
Ողաբընիչ այն Սիլֆիսաց
Որ յաւապարեգ կապուսանեղ
Կալթեն հոլովոյն ի սոյլ նուազաց:

Գնացէ՛ք իմ տաղ, զնացէ՛ք առ կոյս,
Գնացէ՛ք մեղմով եւ պատկառո
Ծաւի աչաց նուր ի յոյս
Զուարթացէ՛ք անձկակալոս:

Եւ քե անոյց ձեզ ակնարկեաց,
Իբրեւ զերան բոշնոց, յաւերկ
Դուք բառեցէ՛ք իւր խաղաղեաց
Վերայ, ձեռաց եւ յուս փափկիկ:

եւ երգս ալու յօրհնելով
Յունկրն ցորա հոռուդեցեհ,
Թե յարմընի քե գըրնով
Միտ ըզնովալ քեւածեցեհ:

Իցի՛ւ, յորժամ ոչ եւս իմ ձայն
Հասցե առ նա՛ եւ կամ իմ շունչ
Ու ՚ի մառացոմս անկայց համայն
Գոնեա լրսեք ըզձեռ մամունը:

(ՏԱՂԵ ԵՒ ՓԱՏԵՐԳՈՒԹԻՒՆՔ)

Ուր վատնուած հասարակ խօսքին արժէքը
չես գիտեր որ չարաշուք պատրանքով, կը
վրայի անոր խղճմտանքը վրդովելէ, կ'ըսեմ
այսպէս փաստին զիմաց

ԱՒ ԶԵՓԻԻԹԻՆ ԱԼԷՄՏԱՂԻԻ

Դու փափկաթեւ մանկիկ գեփիւռ
Աղբեց վրային լուսակարկաշ
Անու ճոճով ծաղկանց ըսփիւռ
Խճչպէս քաշիս ինձ ընդառաջ,
Ու խուցկի եւ զով ընծայելով
Զիս ողջունես հեգիկ շնչով

հրաշալիքին (քերթուածը հանրածանթ է
բաւական, ամբողջութեամբ արտագրուելու
համար) որ հայ բանաստեղծութեան ամե-
նէն անխառն յաջողուած քերէն մէկը կը
մնայ, Ու երկու ոտանաւորներն ալ կուգան
երգէն վեր հոգեխառնութենէ մը, Անունուպն
անոնց յատակը կուտայ ամենէն խորունկ,
իրաւ զգացումներէն մէկը, Դրէք այս տա-
ղերէն առաջինը հէքեթէն մեզի հասած
կերպարանքին, — պարմանուիք մը ընկալ-
չութեամբ, ու երկրորդը՝ կ'արբացէք ան-
տառին ներքը, ձեր կուշտին աղջիկ մը կամ
սէ, Այն ատեն պիտի խելամուտ ըլլաք բա-
նաստեղծութիւն կոչուած ծիրանի պատ-
րանքին ահաւոր իրականութեան:

Ու ահա ձեզի ուրիշ վերտառութիւններ
Նստիք ի ման Յարութ, հաւանաբար Ալի-
շանի Ա Յիսուս չարքէն ներշնչուած բա-
ռերու մթերք մը:

Յնդրութիւն Ա. Հ. Գեբեքայ վարդապետի
Աբբայ Միլիթարեան Ուրիշն որ ստորատաղտոս
մըն ալ ունի նրէ, բարձր տաղաշափութեան
մէջ ընթացիկ իմաստով մը անշուշտ: Ար-
բահայր ընտրուող վարդապետի մը առիթով
հայոց պատմութեան, հայոց աշխարհին,
հայ ոգիին ուրուականները ընկն անհան-
գիստ:

Այսպէս Ոգին ի լուռ անհառն հաճապա-
գորդ եր սովոր՝
Աւխարելի ի ձայն ողորմ եղեբեղեղ մե-
նաւոր.

Մերք այս մերք այն շիրմին վերայ ձօնեալ
աղի առատու
Ըզնագիլի գըլուխն ի կախ հեմեր ի վայրբն
անլոյ,

ու պիտի խնդայ այդ Ոգին երբ

... արփեցին վնի Մըլիթար ծագեաց յե-
կիր լուսագեղ,

ու Գրիգորը, Ու Ներսէսը, Ու Սահակը, Ու
... Միսիթարը, Պէտք է կարգաւ այդ է-
րեք հարիւրի մօտ տողերու վրայ երկա-
րածգուող հանդիսաբանութիւնը, մեզի աշ-
ուսք անըմբռնելի. բայց որ իր իմաստը կը
գտնէ երբ մտաբերէք վարժարանը, վանքը,
ուսուցիչը — վարդապետ արքաները, անոնց
գրաբարէն մուրացած հեշտանքը, անոնց
մօտ ազգային և եկեղեցական պատմու-
թեան հերոսներուն կախարդական ուժը,
որոնց բոլորին համանուագ ներշնչումին,
մղումին տակ է որ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան
իրաւ բանաստեղծը պիտի ընթացք տայ իր
երեւակայութեան, պիտի բռնանայ իր գրի-
չին որպէսզի ըսուի՜րապ ունկարելի տողերը
արքայի կտորի մը փառքին փառաբանու-
մին: Ձեմ՝ երթար առաջ շահամոլ, կեղծա-
ւոր տաղաշափ մը տեսնելու չափ քերթու-
ածին ետին: Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան այդ ըն-
դարձակ բանաստեղծութեան մէջ Հայ Դի-
ցաշը, Բարաթանէր, Նստիքը աշխարհա-
նացնող նպատակ մը փառասիրած է հաւա-
նաբար: Այս գլոխին պատկանող բոլոր քեր-
թուածները (ի Նահապետեան վարդապետի,
Փերիշադան օգնէ Հայաստան — ի բան, Աւ Հ.
Ղանդար Ալիշան, Դիցաշանէ Հայոց, Քնար ին-
օն, Ի սքեմաեթը շնուած ստորաշափաթիս օղան
Ներաբարդ, Քարապետի Հիւրիշիշան յարիշիշ-
իպոս Ներշնչալ, ի Հնամբ, Վերջիշիշ ի Պանաթայ
ու Բարաթանէի Բեք, Աւ Հ. Արեւն Կ. Բար-
դապետի), 1860ին մեր նորոգ արթնոց գրա-
կանութեան մէջ ուլի մը, գլխոց մը, փառք
մը կազմելու իրենց այսօրուան մեղքը պար-
տաւոր էջին ջաւել Մկրտիչ Պէշիկթաշ-
լեանի հաշուին: Ատիկա, առանց տառա-
պանքի եւ պիտի ուզէի կատարուած տես-
նել նոր-Պէշէն, Ձերպէն, Պէրպէրեանէն,
Թէրպէանէն, Սէթեանէն, Յակոբ Գուրգէ-

նէն, Մատաթիա Գարագաշէն, Մաղաքիա Օրմանեաննէն, Նշիշէ վարդապետ Դուրեան. նէն, բոլորն ալ այլապէս բազմաբախտ վաստակաւորներն մեր դպրութեանց, բայց դժբախտ տաղաքապետներ մեր բանաստեղծութեան: Այս անուններուն քերթողական վրիպանքը մեր բանաստեղծութեան մէջ անընթեռնելի բառակոյտներու հաշուոյն կրնանք անտեսել ու դարձեալ գորովիլ այդ անուններով մեզի հասած ուրիշ բարիքներուն: Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան այդ լարին վրայ իր սպառածը չունեցաւ ժամանակ վերաշահելու: Ու ցաւ է ասիկա: Թերեւս ընթերցողը մտածէ, այդ փաստերուն ետեւէն Վարուժանի, Թէքէնեանի, Որմանեանի նոյնալար ապրումներուն: Զարբը, Հարբը, Կոնստանտին, Կեօ Բիշիքեօն Ժնէ Երզնցի (ասոր ազգայնական մասին քանի մը հօօր, խորունկ, հեռահաս նուաճումները, որոնք աւելի յետոյ պիտի ամբողջանային կազմելու համար Հայքաճիւղը) կրնան մատուցուիլ նկատմամբ: Կը փութամ միանգամ ընդ միշտ յայտարարելու որ մեր Ռումանթիքներուն վրիպանքը խորքի վրիպանք մըն է: Կեղծաւորներն են, ուրեմն Բագրատունին, Հիւրմուշը, Ալիշանը ևայլն: Նրբէք: Բայց միամիտներ: Բայց կղզիարնակ տեսանողներ: Բայց գրքունակ տաղաքապետներ: Բայց հետտորներ: Որոնք երբ էջի հալու բառով իրենց պատմական իրաւ ապրումները շուտով շատցուցին որպէսզի լեցուէին հազարաւոր էջեր: Բագրատունին իր ժողովուրդը կը ճանչնար Պոլսէն ու գիրքէն ու վանքէն: Ու այսքան: Արուեստագէտ Մերուդին հայրենեագակ քերթողները ապրուման այդ հայրենիքը պատառ պատառ, անոր պատմութիւնը տեսնելու թուղթի տեղ դաշտերուն, լեռներուն երեսին: Ահա թէ ինչու Վենետիկցիները ամական պիտի հայրածեն, անոնց վատահելու համար պաշտօնը ընթերցողը յուզելու, Արուեստագէտները պիտի փաթթուին կեանքին վկայութեան, ան կեանքին որ իբրեւ արիւն կը փակչէր իրենց կրունկներուն, իբրեւ կրակ՝ բռնկած էր իրենց պատանի մոյշքը և երազները, իբր անասնի անասնութիւն կոխկոտած էր իրենց բոլոր սրբութիւնները: Պարսիկը, արաբը՝ պատմութիւն էին: Թուրքը՝ իրականութիւն: Այս ճշգրտով հայրենեագութիւնը կը գտնէ իր բոլոր սխրանքը: Հոն ուր արտաքին ապ-

րումներ և պատմական քնքշանք իրարու կը բաւեն (մեծ մասը երգերուն, Գարաշէն, Հայ Կաշիշէ, Մահ Կաշիշէ, Նշիշէ Կաշիշէ) Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան կ'անցնէր վտանգին գոտին, անշուշտ ծանր տաղանքներով, տառապանքով: Չենք վերլուծել պատմական խորքը Նշիշէ Կաշիշէ, բայց գիտենք որ չքեղ տողեր, այդ քերթումածէն, կը ֆան խառնուած հասարակներու: Գարաշէն, անկարելի յաջողութեամբ մըն է գրիթէ, երբ 1860ի բառերով — ամենէն ընթացիկները թէն ու հետեւաբար ամենէն մաշկիքները շուտով — այդ տարրերնակ տղան ինձի կ'անցընէ իր նմարիս յուզումի, այսինքն իրաւ բանաստեղծ մը կ'ըլլայ, հինգած լարի մը վրայ: Հայ Կաշիշէ, անշուշտ Մեր Կաշիշէն (նմանողութիւն իտալերէնի, Նալպանցեանց) կամ Մայք Արտիքի նախանձուած, այսօր մեզի կը թուի անդամադրելի կերպով հին, թէն կուզայ իրական ապրումներէ: Բայց Զէշիթուն Ալէմտաղին չէր որպէսզի ֆնար մատչելի Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի: Խօսեցայ Մահ Կաշիշէին քերթումածէն: Յետո՛յ: Բայց մի մոռնա՛ք որ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան այդ հոգեվիճակը ամէն ուղղութեամբ կարծած է շարագործած ըլլալ . . . իր թատերագութեանց մէջ, բոլորն ալ պատմական հայրենասիրութեամբ յղգացած ու անպարագանքիլ: Անոնք որ, ինչպէս դիտել տուի թէ վերը, ազգային երգատաղանքի մեր դարուն (1860) Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի սո վրիպանքը կ'ուզեն գնել, անուագն արդարացին աղբի փաստով մեր յեղափոխական երգատաղանքի վրիպանքին — հոն ալ երկու երեքը չանցնիր թիւը յաջող իրագործումներուն, տափակներու հարիւրեակներուն դիմաց — կ'անգապարեն: Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան իրաւ բանաստեղծ մըն է, այս վերագործումը լիութի ու զերպանք չափաւ վրայ արդարացող մէկէ աւելի յաջողութեամբ քերթով: Ու հայրենիքի դպացումը ամենէն իրաւունքն մէկը մեր ումանթիգմին չահագործած զգացական երակներէն: Ուրեմն հօր արուեստագէտ մը ու հօր նախաձեռնութեամբ մը քով քովի: Բայց արդիւնքը: Մտածելու կը հրաւիրուիք: Ոչ հիացում: Ոչ ալ ուրացում: Փաստը՝ փաստ: Ու կու տամ անուանել Մկրտիչէն ալ մեծ, որակաւոր միւս քերթողին, Պետրոս Դուրեանին որուն անունին բեռ մը կը կազմեն հայրենեագա-

կան իր քերթումանները: Այս երկու շատ իրաւ բանաստեղծներուն վրիպանքը — հայրենեքականին մէջ — ընդունելը պարտք մըն է այսօր: Ինչու՞ն թնճուկ մը քակելու համազօր պիտի գար: Ամենէն բանաւոր լուծումը առեղծուածին այդ քերթումաններուն գլխովին պարագայական, ապապրումաւ ըլլալու բախտը նկատի առնելն է թեւրեւ: 1917էն մինչև 1942 արեւելահայ բանաստեղծները ամենէն ամուր ապրումներէն — մարդկութեան ապտապութեան պայքարը դրամէն, սուրէն, շահագործող կարգերէն — մեզի չբերաւ համապատասխան լրջութեամբ, ծանրութեամբ սեւեռումներ: Ինտոյի, երկաթի երգերը այսօր կ'արժեն այնքան որքան 1860 թ Սահմանադրական (ազգային) տարեգարծներու քայլերդները: Լկապարանքը: — Ով գիտէ:

Անցնելէ առաջ Մկրտիչ Պէշկիթաշեանի եղբերակներուն, քանի մը խօսք ընթացիկ, մեծմիկ, միշտ պարագայական այն արգիւնքին ալ վրայ որ որոշ թիւ մը կը գրաւէ ինքնին նկար միջերբին ծաղերքին: Կ'աշնարկեմ այն քերթումաններուն որոնք գիրի ինկան աւելի կամ նուազ օրտայայդ առիթներու իր արձագանգ: Որոնք երբեմն անկանգնելի ըստելու չափ տափակ (ինչպէս են (Առ Գանդի, Ի հանդէս պարբերականներէն աշխարհահեղ Սքայն Լոքսթոնի Լոքսթոնի Օքսթոնի, Սքէ Դոք, Տաղանգի Լաղաթի, Ինքնին, Իրեմն իրաւ յուզումով մը համակուած (Ի մահ Ալեքսէ Լաթի, Ի մահ Յալիքայ Տալիք, Ի Կարաթա մահ Գալիքի Սեմեան, Առ Գլիքի Եֆէմի Օրեան, Ի մահ Ուիլիս Պարեան), երբեմն երգի թեթեւութեամբ, աշխոյժով, այդ օրերուն թելագրելու չափ եղան բանաստեղծութեան չեմ ըսեր սեռ մը, այլ մեզայատուկ եղանակով ոտանաւորի, վերի վերագրումներուն բոլորին ալ հաղորդ, ու ասով՝ մեր մէջ ստեղծող որոշ շփոթանք: Ինչպէս հանգուրժել Ուիլիս Եֆէմի Լաթի Լաթի, գլխովին դպրոցական, կամ Սեմեանին, Գլիքին ծանուած տղայաբանութիւններին երբ աստեղ չարք կը կազմեն Սքայն Եֆէմի, Երամեանի ողբերգին, Նկարիչ Ոսկեանին նուիրուած իսկապէս եղբրական տաղերուն: Եւ կամ ինչպէս արժեւորի մեր բանաստեղծութեան արարք փառքերը դասուած սաքերթումանները. — Առ Եֆէմի Ալեքսէ, (Մարունակի)

ձեռք է լեռն հոյան, Ալեք, Արտաւազ Լաթի, և այն միւսները, գրեթէ գրաբար, որոնք անոր անձը, հիւանդութիւնը, սէրը, յուսահատութիւնը, կարօտները և ցաւը ունեցան իրենց ներշնչարան ու կը մնան բանաստեղծական ապրումի հարազատ վկայութիւններ: Մկրտիչ Պէշկիթաշեան ամենէն զփուտ հեղինակն է մեր գրականութեան, քանի որ վարկը, տաղանգը, ժամանակը, գէշ ճաշակը ու իրաւ ստեղծագործ մտածողութիւնը իր մէջ քով քովի եղան: Արեւելահայերը, արագ որքան անսուրբ, կը կործին գտած ըլլալ կերպը, սա տաղանգը լուծելով գործեան հանգոյցին վրայ գործագրուած ձեռքով մը ... մարդը դէմ ծարղելով:

Բանաստեղծ է մը մեզի հասած ժառանգութեան զմեզ մեր իղճահարութիւնները իրենց կարգին իմաստներն են: Ունիմ հիմնական կորանքները Միլիթարեաններուն, Կրտսեր Ռոմանովներուն, տաղաւափներուն: Ունիմ մասնակի կորանքները Իրաւաւորներուն, Արեւստագէտ Սերունդի երկրորդ գիծէ քերթողներուն: Ձէ Կարիկ կործանել ամուր փառք Դուրեան Սրբազանի իրեւ բանաստեղծ (վարդապետութեան շրջանին այս անունէն մեզի եկածները, ինչպէս ծերութեան շրջանին Յիսուս Մառտի՛, Իմ արանստեղծութիւն կը մնան): Իր լաւագոյն տողերուն մէջ Դուրեան Սրբազան գեղեցկութիւն մըն է: Աւ կ'առաջարկեմ հանգիստորէն տեսնել Մկրտիչ Պէշկիթաշեանին մէջ, իր վրիպած, կէս վրիպած կտորներուն մէջ, իր ժամանակին համար, բաղդատուած օրինակի մը համար Ալիշանի մը գրաբար քերթողական հասարակ խօսքերուն, Մկրտիչ Պէշկիթաշեան գրեթէ ժողովուրդ, հանդուրժելի շատաբանութիւն մը կը դառնայ, ուզենք չուզենք: Դատապարտութեան խօսք մը մի նկատեք ասիկա: Վերցուցեք մեծ մասը այդ քերթումաններուն, իր տաղարանէն դուք բարձր մը պիտի ըրած ըլլաք ամենէն առաջ պատկաւոր քերթող Մկրտիչ Պէշկիթաշեանի, երկրորդաբարբայց աւելի տիրաբարձ արեւմտահայ գրականութեան (ստոյգ է որ սակայն այս տարբերակ մտաբանն յոյնիսկ ամենէն տափակ տողերուն մէջ շնորհի պուտ մը կը ծփայ, ինչպէս կաթիլը սրբազան իւզի մը ջուրի երեսին):

Թ. ՕՇԱԿԱՆ

(Մարունակի)

ԲԱՆՆԱԽՐԱԿՆԸ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԽՈՐԵՆԱՑԻԻ

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ(*)

ՆԵՐՈՇԱԿԱՆ

Հայ բանասիրութիւնը հազիւ հարիւր տարուայ կեանք ունի:

Կ'ակնկալուէր որ անոր զարգացման ընթացքը կանոնաւոր յառաջնադարձութեամբ ընթանար եւ անոր մշակները ի գործ զգեին առաւելաբար մեթոսիկ խուզարկու աշխատանք: Ա՞հ որ վերջապէս բանասիրութիւնը գիտութիւն մը կրնայ համարուիլ:

Թեեւ բաղդասաբար նոր ճիւղ մը հայ գրականութեան, սակայն անոր նուիրուողը հազիւ քէ ունենար խարխափման շղան մը, որ գրեթէ բոլոր գիտութեանց սկզբնական օրերուն յասուէ է, որովհետեւ եւրոպական սպեկտրու մէջ բանասիրութիւնը արդէն հասուն տարիք մը ունէր, իր բազմալեզու քննական փորձարկութիւններէ քաղած դասերով, որոնք գիտական մեթոսի մը կանոններուն համազօր ուղեցոյցներ կը հայրապրէին:

Օտարազգի գիտնականներու հայ բանասիրութեան դատարին մէջ բացած նախնական ակօններուն հետեւեցան հայ բանասէրներ, հետզհետէ անող բուերով: Կատարուած եւ կատարուելիք աշխատանքները, ի հարկէ, չափազանց խախտուսիչ էին եւ ի խոստումներով՝ ազդադալին ձեռք բերուելիք արդիւնքներու մասին: Հնազանդած հայ մասնագիտներ, դեռ չբացուած համբերու նման, անհասուն ճիւղ ունէին որոնող գիտնականներու համար:

Սկզբնազգիներին իսպառ կորսուած, դարեւոր ընթացքին հազարուոր ընդօրինակութիւններէ անցած, ենթակալ բանգէտ կամ անգէտ ընդօրինակողներու դիտումնաւոր կամ

անդէտ, նախապաշարեալ կամ անմեղապարտ յանելումներուն, յապաւումներուն, փոփոխութիւններուն, տառական կամ բառական սխալներուն, մանաւանդ պատմութեան վերաբերեալ ձեռագիրները, որոնք ամենեւեւ ի խոցելի են նման կամայական շարժագրութիւններէ, այս ամէնը կը ներկայացնէին բազմապիսի աշխատանքի դատար, ուր բանասէր մը միշտ պիտի կրնար ճիշտ մը գտնել իր դիտողութեան եւ դատողութեան մարզանքները կատարելու: Եւ առ իրով պիտի իրականանար: Արժեքաւոր նուաճումներ արձանագրուեցան եւ տակաւին կ'արձանագրուին երիտասարդ հայ բանասիրութեան կողմէ:

Նոր սկսած հայ բանասիրութեան առաջին ճնշելիք մասնագիրը եւ մասնաւոր իրաւագիտէն եւ պատճառօրէն ըլլալու էր Մովսէս Խորենացիին եւ իր անունով մեզի հասած եզրական Պատմութիւնը:

Բանասիրական առաջին հաւելանքի կտրծիքն իսկ — նամակի մը մէջ արտայայտուած — կասկած կը յայտնէր ի մասնաւորի պատմաճոր ապրած ժամանակի մասին: Հակառակ իր պատմագրի մէջ ինքզինքը Հինգերորդ դարու ճշդիման ճշդկայացնելուն, յաջորդական զարեւրէն մէկուն մէջ ապրած ըլլալու համզամանքը կը շեշտուէր:

Այս ենթադրութիւնը, կասկածը կամ գաղափարը ոչ միայն ներելի էր, այլ որպէս բանասիրութեան մարզին ընտանի սովորական մէկ երեւոյթը, միշտ բաշարելիք, եւ երբեք պարտաւելի: Քանի որ, ինչ ալ եղած ըլլայ այս ենթադրութեան բնոյթը, ան պիտի զարնուէր գիտական խուզարկութեան փորձաբան, եւ եթէ ձախողեցան, մէկզի կը դուրս կամ կը թողնուէր ուրիշ վարկածով մը:

Բանասէրին կողմէ գիտնականի վայել մեծեցում մը երաշխաւորուիլ էր որ ինչ ալ ըլլար եզրակացութիւնը, հայ պատմագրութեան նպատակ կ'ընձեռէր: Եթէ ձախող, արդէն գոյութիւն ունեցող գաղափարի արժանահատութիւնը ա'լ աւելի զօրացնելու կը ծուռայէր: Եթէ յաջող, պատմական մրիկ տուելու մը լուծելու կը ստատուէր, կամ կեղծիք մը դիմակազերծ կ'ընէր:

Գիտնականներու բիրտ, ֆախ տարազգի եւ ապա հայ, որոնք զբաղեցան Խորենացիի ժամանակով, հետզհետէ բազմապատկուեցան: Կ'ընկալէին որ գիտական վերլուծումի կաշալար մը այս բանասէրները վերջնական լուծում

(*) Պատմութիւն Խորենացիի Քննադատութեան այս յօդաւածաբար խորագիրն է Զ. Բ. Արմէնի բանասիրական նոր եւ կարեւոր մէկ երկաթարկութեան զոր միայն տակ է եւ մօտ օրէն յայտնի տեսնել Ս. Արաղոյ Տպարանէն:

մը տային զիրենք, եւ իրենց միջոցաւ մեզ չաշարադ հարցին:

Թանկարձ Խորենացիի ուսումնասիրութեան նուիրումը: Ուսնացող այս հոսանքը անակնկալօրէն պոստրոնցաւ, գիտական մեթոտի քուսմբեր մէկ մէկու ետեւէ բաւազլոր խոր-տակունեցան եւ ալպանելի երեւոյթ մը, որու նմանը չէ արձանագրած խոհական բանասիրութեան զգաստ պատմութիւնը, ալկկեց հրապարակը ալլանդակ Բանին մեկնաբանութիւններով, որոնց բանասիրական գիտութեան բերելիք միակ նպաստը ամօրի զգացումն էր՝ կասարուած ասնձարձակ մտամարզանքներուն համար:

Բանասերներէն ոմանք կորսնցուցին իրենց քի՛ գիտական եւ քի՛ Ֆիզիքական պարարկութիւնը: Ձեռ գիտեր բնապիսի անմանալի մտածելակերպ իրենց մէջ տրքնուց ասելութիւն գէպի հարիւրաւոր տարիներ առաջ մեռած հեղինակի մը, որ դարեւոր, մինչեւ իրենց օրը, ամենամեծ հիացման առարկայ եղած էր հայ բանքիմաց եւ իմաստուն գրողներէ եւ ճառողներէ: Եւ մինեւոյն անբացատրելի խորհուրդով այս անելութիւնը իրենց «գիտական» գրութիւններու մէջ զլուխ կը բարձրացներ, երբեմն անզուտ, երբեմն սփոյնալ, բայց միտ զգալի, նախասական բառերով եւ զարձուածներով:

Ամբաստանող զայրացկոս ցուցամասներ կը ճօնէին Խորենացիին եւ զայն կը կոչէին խաղաղիս, խաբեբայ, բանագող, կեղծարար, եւայլն: Իսկ անոր համբաւաւոր գիրքը կը հռչակուէր պատմական արժեքէ զուրկ ձախող ձեռնարկ մը:

Բանասիրական ենդիչերներու այս խումբը կը պատկանէր այն փաղանգին, որուն ճանգնական հաւատքն էր մերել Խորենացիի Հինգերորդ դարու մարդը ըլլալը: Ռեւէ դար ասկի վերջ, բայց ոչ Հինգերորդը:

Անոնց ամեն անկիւնէ կատարած կատարի գրողը պահ մը շփոթեցուց եւ շփոթեցուց Հին Պահակը, որ Խորենացիին Հինգերորդ դարու մտենագիր կը դաւանէր: Խեղճներ, պարտաւորական զգացումով վարակուած, հին Պարբեր զինուորներու նման, որոնք պարտաւոր՝ ռազմադատեան փայտելու ասեն դէպի ետեւ գիրենք հալածողներուն վրայ Բանի մը նետեր կ'արձակէին, պատշաճանողական գրաւարձ բոլորներ արտասանեցին:

Վա՛յ այն անձին, որ հայ բանասիրու-

թեան ասպարէզ կ'ուզէր մտնել եւ կը համարձակէր «Խորենացիին Հինգերորդ դարու մարդ է» ըսելով ճարբայ ելլել: Ալկպիսին ծաղրանքի առարկայ կը դառնար նման քրեւուառականի մը, որ տարապետող Գորաւնէութեան վաւերացուցած պատմունանը մէկդի ձգած, կ'ուզէ հին ծուկնոսած ձորձով հիւրասենեակներ այցելել:

Այլեւս կուսակցական պայտարի յոռեւ գոյն զլխաւոր մեքոսը նետ կը մտնէր բանասիրութեան անպատշաճ մարդը, ուր բոլորովին անբաղձալի տարական մըն էր, եւ իրաւունք-իսկ չուներ հոն ճնշելու: Այն է, իր կողմի տեսակները արդէն ապացուցուած իրողութիւններ նկատել, իսկ հակառակ կողմի փաստեր կամ անտեսել, կամ ծաղրել, կամ ծուկնոսել Բաւեւոյ մեկնաբանութիւններով: Անոր վրայ ալ աւելցու առաւել կամ նուազ չափով էինախնդիր ասելութիւն:

Հասկնալի էր, եթէ կուսակցական պայտարի ձեւ ստացած այս կողմը, իր անելութեամբ եւ կատարութեամբ, մուրէր երկու խումբերու մէջ, մէկ կողմէ՝ Հին Պահակը, միւս կողմէ՝ Հարաւածային Դումարակը:

Բայց ինչպէս բացատրել որ կուսակցամուկական անելութեան վարներ առանձնապէս կեղծոնացած Մուկես Խորենացիի անձին վրայ: Արդե՞օք անոր համար որ Պատմահայրը պատուոյ դաս չէր կրնար բանալ զինք խաղաղիս եւ խաբեբայ կոչողներուն դէմ:

Հայերէն Սուրբ Գրէնք վերջ հայ ժողովուրդի մեղիւրայային ամենէն բանկապին մէկ զանձնէ հեղինակին հանդէպ այսպիսի եղբերելի ընթացք աւելի Բան ցուալի է: Կրնայինք բերելու քիչ մը միայնարարի, եթէ գիտնալինք որ իրենց այս մոլեգին մարզանքներէն Հարաւածային Դումարակը ինքը, — ալ մոռնալք հայ բանասիրութիւնը — կրնար օգուտ մը հաղել:

Այդ ալ չեղաւ:

Շատ չանցած, անոնք սկսան իրար հակառակ: Գրեթէ մոռցած Հին Պահակը, իրենց մէջ բաժնուեցան, մէկուն եղբակացութիւնը միւսին անհաւանական կամ անհեթեթ բուեցաւ: Խորենացիի համար անցնումէ մէկուն կողմէ որոշուած ժամանակաշրջան մը միւսին կողմէ անորոշուելի հռչակուեցաւ: Սրէ իրար անուանարկելու փորձը չըրին, պատուողը այն կրնար ըլլալ, որ իրենց

անփաղափական բառերը արդեն Պատմահոր գլխուն քափած ըլլալուն, սրտերնին գոհացած, կը գոհանային սառն ֆաղափաղութեամբ հակաճառելով մեկզմեկու:

Այլեւս Հին Պահակը կարծես հանդիսանոր դեր կը կատարէր, արտաքին սպասելով, սեմելու թէ ո՞ր պիտի լանգէր Հառուածային Գումարակի անդամներուն միջեւ միտուող պայքարը: Այս վերջինները արդեօք պիտի կրնային վերջ ի վերջոյ խորհեմացիի համար ժամանակաւորա՞մ մը որոշել, այս կամ այն գարու մէջ, Տաս ասի աւելի, Տաս ասի պակաս, որու վայր ամենքը համաձայնեին, ու այսպիսով գոնէ Տանելի եւ Ընդունելի հակաս մը ներկայացնէին, որ գոնէ աւերեւոյթս միապաղաղ ըլլար:

Կ'երեւի շղերինն Տաս քունդ ելած էր, որ ասոր մէջ ալ յաջողեցան, եւ իւրաքանչիւրը իրեն համար համբայ մը բանալու սեմկազին աշխատանքին կը մխրճուէր բանասիրական այս անել բաւուրէին մէջ: Իսկ ընթերցող մը, որ լուստես խիզախութեամբ որոշում կուտար աննոցմ ամեն մեկուն ըսածը ուշադրութեամբ ի մէի ունենալ, քունդի գլխու ցաւ կ'ունենար որպէս վարձատրութիւն իր յանդգնութեան:

Ո՞ր պիտի Տանէր մեզ այս խօսական քայլը: Արդէն Քսանթրոդ դարը կը մօտենար իր միջօրեին:

Ուսկից ուր չես գիտեր, խոհմիտ հող մը սկսաւ փշել: Բազմաթիւ թարիներու բանասիրական աշխատանքներէ ներկած զուլաներ, որոնց խօսքերը չէր կարելի անցկացնել թուրք, ձայն բարձրացուցին:

Սպանսկան կողմէն սկսաւ ծռիլ, բոլորակ եղաւ եւ եղբարիկ դարձած՝ հասցունց գոց հոն ուսկից սկսած էինք թարիներ առաջ:

Յաջողական եղեր Մովսէս խորհեմացիի մասին գրութիւն մը ըլլայի աւելի, ներկայացումն է հայ բանասիրութեան թուր մեկ եղին, որը պէտք է արձանագրուի որպէս յուշարար գոյիւ ուսանողներու թէ բանասիրական մարզանքներ ընդմիջ զեծ պէտք է ըլլան կուսակցամոլական յոռի երեւոյթներէ, եւ պէտք է կատարուին համբերատար պաշտօնագրութեամբ, որ նախապայմանն է գիտական մեթոդի, ի տան հայ մշակութիւն, եւ ինչո՞ւ չէ, ի փառքս յոգնացած բանասերին: Աշխատութիւնս կը բաղկանայ երեք Գլուխներէ. Ա. ԶԳԱՍՏ ՍԿԻԶԲ: Բ. ՄՈՒՆԳՆԱՍ ՄԻԶՆԱՐԱՐ: Գ. ԽՈՂԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Զ Դ Ե Ս Տ Ս Ե Ի Զ Բ

1

Մինչև Խորհեմացիի պատմագրքին տպագրութիւնը, հազիւ թէ ան ենթարկուած էր քննական ուսումնասիրութեան:

Գոյութիւն ունեցող ձեռագիրներու թիւը քիչ էր, հազիւ քառասունն մօտ, հոս հոն ցրուած, գլխաւորաբար մին միւսէ հեռու վանքերու մէջ, գրեթէ անխնամ ձգուած, նման շատ մը ուրիշ ձեռագիրներու, որոնց փոշեպատ հանդիսաւ երբեմն կը վրդովէր պատահական գրաւորի մը հետաքրքրութիւնը:

Այսպիսի ընթերցողներ մեծամասնաբար եկեղեցականներ էին, շատ շատերը անձանթ օտարազգի հին պատմագրողներու գործերուն, և իրենց ուսումնքի պապակը առւելաւայէս յաջեցուած հայ ձեռագիր մատենաներէ: Խորհեմացիի կը մօտենային որպէս Հայաստանեայց եկեղեցիէն Մուրբերու կարգ դասուած Թարգմանիչներէն միոյն, և անոր պատմագիրքը կը կարգային, որքան հայ հին թագաւորներուն և հռչակաւոր անձանց գործերուն ծանօթանալու, նոյնքան ալ գրական անվիճելի բարձր տաղանդի տուեաններով օժուել հեղինակի ոճը ըմբռնելուն:

Եթէ ձեռագրական շրջանէն Խորհեմացիի գործով հետաքրքրուող եւրօպացի բանասէր մը գտնուած է, անոր յիշատակութեան կամ արձանագրութեան չենք հանդիպած, և վստահօրէն կրնանք ըսել թէ այսպիսի մէկը չէ գտնուած:

Իսկ հայ սակաւաթիւ ընթերցողներու համար, որոնք բարձր կրնային ունենալ ձեռագիր մը ձեռք անցնելու, Խորհեմացիի արդէն կը ներկայանար ժամանակի դատաստանէն անցած վաւերական հանճար մը, որուն համբաւը, հարիւրաւոր տարիներու ընթացքին իրմէ վերջ եկող ժառանգորդներ կը գովարանէին:

Այսպէս, զոր օրինակ, Յովհաննէս Իմաստասէր կաթողիկոս, Ութերորդ դարու սկզբին, ՎՄԵԾԻ Իմաստասիրաց և հռչակաւոր ընդ առիցներս: Եւ Եղիշիկը ու իր ընկերները յիշելուն՝ Մովսէսի համար ալ

կ'աւելցնէ. «Որ ըստ նոցանէ և ոչ հեռի ի նոցանէ»:

Թովմա Արքեպիսկոպոս, Տիեզերահաւակեալ վարդապետ և քերթող: Կամ «Մեծ վարդապետ Մովսէս տիեզերահաւակ քերթողն»: Կամ «Մեծ քերթողն Մովսէս»:

Կաղանկատուացիին համար ան «Քերթողահայրն Մովսէս» է: Ասողիկ և ուրիշներ նոյնպէս. «Մեծ Վարդապետ Մովսէս Քերթողահայրն»: «Մեծ պատմագիր Մովսէս Տարօնացի»: «Մեծն Մովսէս, հանգոյն եւսփերայ, որ քերթողացն անուանի հայր»: Վերջապէս մեր մատենագիրներու Մովսէսի մասին յոժ տպաստաւոր գաղափարները կրնանք խտացնել Տասներորդ դարու հեղինակ Կիրակոս Վարդապետ Գանձակցիի իր Պատմութեան մէջ գրածը կրկնելով.

«Եւ զինի նորա (Ագաթանգեղոս) ամենահարուստն գիտութեամբ և մեծն իմաստութեամբ քան զյուդիս՝ սուրբ աշին Աստուծոյ Մովսէս Նորենացի, որ զհայոց պատմութիւն շարագրեաց բազմահանճար և յոգնագրուազ բառիւք, և համատու պատմութեամբ և ընդարձակ մտքք ի նախին մարդոցն սկսեալ զյուդից աշանց իրս և ըզգործս և զարարս բերեալ մինչև ցկատաբունս սրբոյն Սահակայ Հայոց Հայրապետին, և զողբս ասացեալ ի վերայ աշխարհին Հայոց՝ աստանոր դադարեցունէ»:

Նորենացիի Պատմութեան մեր ձեռքը հասած ձեռագիրներու սակաւութիւնը նշկատի ունենալով, չէինք կրնար ակնկալել, որ բանասիրական քննութեան նիւթ դառնար այդ:

Սպասելու էր, մինչև տպագրութեան արուեստը հարիւրաւոր օրինակներ մատչելի դարձնէր ուսումնականներուն:

2

Ձարմանալի է որ առաջին տպագրուած հայերէն գրքէն, — Յակոբ Զուղայեցիի Պարգաւսմաբը, 1512ին — գրեթէ երկու հարիւր տարի կ'անցնի, որու ընթացքին բազմաթիւ ուրիշ հայերէն գրքեր կը տպագրուին զանազան քաղաքներու մէջ, Վիեննայի, Պոլսի, Հոռո, Նոր Զուգլայ, Ամբասթնրտամ, և այլն, մինչև կարգը գար Տիեզերահաւակեալ Քերթողահորո պատմագրււքին մամուլ յանձնուիլը:

Ինչո՞ւ այսքան երկար պիտի սպասէր, չենք գիտեր: Նոյնիսկ Առաքել Դաւրիթեցիի Պատմութիւնը դեռ հեղինակի կենդանութեան իսկ կ'արժանանար տպագրութեամբ յոյս տեսնելու, երբ 1669ին, Ամբասթնրտամի մէջ Ոսկան Վարդապետ հրատարակեց զայն: Խորհնացին դեռ պիտի սպասէր քսանվեց տարի ևս:

1693ին Ամսթէրտամ կը հասնէր Թովմա Վարդապետ Նուրիշանեան, «ի վայելուչ քաղաքէ Վանանդու Գողթնեաց»:

Իրմէ առաջ ան հոն զրկած էր իր մօր եղբոր որդին Մատթէոսը, որ նախապէս գտնուած էր Ամսթէրտամ, և քաջ ծանօթ գրաշարութեան արուեստին, ինչպէս նաև իր երկու եղբորորդիները:

Թովմա Վանանդեցին, լուսամիտ անձնաւորութիւն մը, տպագրական գործի ջիւրմօրէն նուիրուած, դեռ Ամսթէրտամ չի մեկնած, Մատթէոսի հետ ծրագրիներ կը կազմէր իր ընկիւղքի մասին: Ան մեծ գովեստով կը խօսի իր ազգական գործակիցներուն վրայ, Նորենացիի պատմագրքէ Յիւլատակարանին մէջ. «Զձեռնառնէ գործակայս իմ, զՄատթէոս՝ զկատարեալ հմուտն յարուեստ տպագրութեան . . . և զեղբոր որդի իմ զԴուկաս Ֆիլիսօֆա, որ է վարժ գտնադան լեզուաց»:

Տարի մը հազարեւանցած, 1695ին, Թովմա Վանանդեցին կը տպէր «զվիպագրութիւն բազմերախտի առն Մօսխի Քերթօղահօրն, իրր առաջին պտուղ երախտեաց իմոց՝ աշխատութեանց, և իմովք ծախիւք»:

Իր աշխատանքով և իր ծախքով հրատարակած այս գրքին տպագրութեան սկսելէն մինչև վերջ հալածանքի կ'ենթարկուի խեղճ Թովման: Ո՞րք են հալածողները և ինչո՞ւ կը շարաշարին մարդը, որ այնքան օգտաշատ գործ մը կատարելու ձեռնարկած է, Թովման բացատրութիւններ չտար, բայց իր գառնեցած բառերը կարելի չէ առանց յուզուելու կարդալ:

«Այլ ի լինել ձեռնամուխ ամին իրեն՝ մինչև ցաւարտումն, կրեցաք և արբաք զյոգնաշնան, և զանբերելի զառնութիւնս, և զտուժանս ի մերայնոց ուսումնաստեաց, հանապազատուս և չարարուեստ՝ արանց, որք մորթովք ոչխարենիւք պարուրեալ զինքեանս, իսկ ի ներքուստ յաւէտ զիշատոյ քան զգայս, և բերանք նոցա լի դառ»:

նույն ժամանակ, և ներգույնի համար՝ անհարազատ մահապատժի բարձր, որոց կատարածն՝ ըստ գործի արժանացնում է:

1695, լուսաւոր էջ մը հայ տպագրութեան մէջ, երբ վերջապէս հայ և օտարագիր ուսումնականներու մատչելի կ'ըլլար մեր Պատմահօր հոգեկաւոր գործը:

Այժմ այլեւս աւելի հագուստաւոր քան խորհրդագրի պատմութեան ձեռագիրները, ամէն անգամ որ ձեռք կ'առնեմ իմ փոքրիկ մատենադարանիս թագն ու պսակը կազմող Թովմա Վարդապետի հրատարակած այս սերուն հատորը, «Ազգաբաժնիքիս Տոմարի Յարեթեան», երախտագրտական սովորաբար մը կ'ըսեմ այս արժանաւոր Կողմնեցիին, քանզի այս Նուրիշանեանները արժանի են հայ ժողովուրդի ջերմ գնահատութեան խորհրդագրի Պատմութիւնը ի լոյս բնծայելուն համար:

Եւ յիշուի, Պատմագրի հրատարակութեան վերջ Ներպապի պատմագիր գիտնականներ կը հետաքրքրուէին և կը կարդային զայն: Որպէս հինգերորդ դարուն գրուած պատմութիւն մը, բնականաբար հետաքրքրութիւն պիտի արթնցնէր:

3

Անգլիայի մէջ Ուիլիամ Վիստոն և իր եղբայրը ձօրձ առաջիններէն էին որոնք մեծապէս շահագրգռուեցան խորհրդագրի գործով, և գիտակցելով անոր պատմական արժէքին՝ որոշեցին լատիներէնի թարգմանել զայն, որպէսզի բանասէր անձինք ուսումնասիրեն զայն:

Յայտնի է որ Վիստոնները մեծ լրջութեամբ կը մօտենային իրենց առաջադրած բազմաձայն այս ձեռնարկին, քանզի որոշած էին զայն տպել թէ հայերէն և թէ լատիներէն: Իսկ հայերէն գրեւ ինքզինք մէջ գոյութիւն չունէին:

Իրենց թարգմանութեան իմ մօտ գտնուած հատորին մէջ՝ բարբախտաբար մնացած է օրինակ մը այն չորսերկանէն, որ տպագրութեան համար բաժանորդներ ճարելու մտք՝ զրկած էին բարեկեցիկ անձերու: Այդ կը կրէ Մարտ 19, 1729-30 թուականը:

«Պատմահայեր ունինք խորհելու թէ»,

կը գրեն Վիստոնները սոյն չորսերկանի մէջ, «հին հայերէն լեզուն, որ եւրոպացիներէ գրեթէ անտեսուած է, և նոյնիսկ անկատար ծանօթ նոր հայերուն, քանի մը հին և հետաքրքրական գործեր կը պարունակէ: Այդ գաղափարով մենք առհնէ մը ի վեր նուիրուեցանք սորվելու զայն, և մեր ակնկալութիւնները ճիշդ ելան: Կը յիշեն Ս. Գրքի հայերէն հին թարգմանութիւնը, յետոյ կը խօսին խորհրդագրի գրքին, ուսումնագէտներու ուշադրութիւնը կը հրաւիրեն անոր յիշած աղբիւրներու կամ հնդկաներու մասին, որոնք արժանի են քննուելու:

«Այս գիրքը տպուած էր Հայ Արքեպիսկոպոսի մը կողմէ Ամսթերտամի մէջ, 1695 թուականին, բայց ցարդ ուրիշ լեզուով տպուած չըլլալուն մենք զայն թարգմանեցինք լատիներէնի»:

Յետոյ Նորահայտութիւնը կը յայտնեն կարգ մը անձերու իրենց նուիրատուութեանց համար, որ կարելի դարձուցին հայերէն տառեր ձեռք ձգել, և ապա կոչ կ'ընեն բաժանորդագրուելու:

Վիստոն եղբայրները յաջողեցան վեց տարի վերջ, 1736ին, հրատարակել իրենց քառածալ լատին թարգմանութիւնը, հայերէն բնագրով միասին:

Մինչ այդ ուրիշ գիտնականներ ալ հայերէն գրքերով կը զբաղէին: Ջոր օրինակ, Շրէտտէր, գերման հայագէտը, նոյն ինքն թովմա Վանդեցիներէ և անոր եղբոր օրդի Ղուկաս Նուրիշանեանէն հայերէն կը սորվէր, և 1711ին Ամսթերտամի մէջ կը հրատարակէր իր «Արամեան Լեզուի Գանձ», հայերէն-լատիներէն կարեւոր գործը:

Արեւելագէտ մեծ համբաւ չհասն Մամբուրէն Վ. տը Լաքոզ հայերէն գրքերու ուսումնասիրութեամբ ալ կը պարապէր: Հայերէնի իր հմտութիւնը թերեւս այնքան ալ կատարեալ չըլլար, բայց կարգացած էր խորհրդագրին, յետոյ ուսումնասիրութիւններ պատրաստած էր Ստեփանոս Սիւնցեցիի, Հիթուս պատմիչի և Շնորհալիի մասին:

Ձօրձ Վիստոն, զեռ 1730ի սկզբին, Լաքոզի գաղափարը ուզած էր խորհրդագրի մասին, յայտնելով թէ ինք և իր եղբայրը կը ծրարէին լատիներէնի թարգմանել զայն, ու քանի մը էջ ալ իրենց լատին թարգմանութեան զրկած սոյն Արեւելագէտին:

Լաքրօզ իր պատասխանով էէր բաժնեւր Վիստոններու խանդավառութիւնը և համաժողովուրդէն որ հայ պատմիչը լատիներէնի թարգմանութիւնը:

Հոս մէջնեւրումներ կ'ընենք երկուստեք փոխանակուած թղթակցութիւններէն, քան զի այդ կրնանք նկատել խորհնացիի քըննադատութեան շուրջ մղուելիք երկարամեայ պայքարին առաջին արձակուած գընդակները:

Զօրճ Վիստոն կը գրէր. «Հաճութիւն չես ցուցներ մեր դիտաւորութեան» Մովսէսի առասպելաց ի լատին թարգմանութեան: Մեծարելով ալ քու դատաստանդ, աւելի չափաւոր ենք ի մեր կարծիս: Յամենայնի ջատագով չենք խորհնացւոյն պատմագրութեան, որ եթէ յաճախ առասպելախոսան, սակայն ոչ միշտ անօգուտ և խոտելի: Մեր խորհուրդն և մտածութիւնն է նախնի մատենագրաց գրածներն հաւատարմութեամբ ի յոյս ընծայել, և մեր կրթածին չափ այդ նորագիւտ և հաճուական պատմութիւնը հմտից խորհրդածութեանց ենթարկել, որպէսզի անանկով թէ՛ հայկական ուսումնաբարձութիւն, և թէ՛ ուրիշ գրքերու ալ, նաև Ս. Գրոց թարգմանութեան քննութեան, որոյ յարգը մեզմէ աւելի կը ճանչնաս ու կը մեծարես: Գուռն բացողի ուսումնասիրութիւն, խորհնացւոյ վրայ, — որովհետև քան զամենայն սիրելի է մեզ ճշմարտութիւն —, միտք ունինք համառօտ ծանօթութիւններ աւելցնել, որոնք կրնան ծառայել թէ՛ իր պատմութեան զանազան տեղերը լուսաւորելու, և թէ՛ միանգամայն անընդունելի համարուածներն մերժելու: Այս նպատակին հասնելու համար՝ սեծապէս օգտակար և հաճոյական պիտի ըլլան մեզ այն տեղեկութիւնները զոր խոստացար զրկել. քու աշխատասիրած Միւնիստիցիոյ, Հեթմոյ և Ներսէսի մենկաբանութեանց հետ՝ փափաքելի է մեզ գիտնալ խորհնացւոյ մէջ գտնուած քանի մը անխմանալի բառից ճիշդ նշանակութիւնն ալ»:

Լաքրօզ Ապրիլ 20, 1730 թուակիր նամակով կը գրէ Սելիբեմ Վիստոնի.

«... խորհնացւոյ վրայ իմ կարծիքս կ'ընթեռնուի ծանօթութիւնս վրայասանական քերթուածի կլայնցւոյն Ներսէսի: Միայն քանի մը խօսք աւելցնեմ: Կը համարիմ թէ այդ պատմութիւնը շարագրողը

ապրած ըլլայ ի միջոցի իններորդ և Տասներորդ դարուց, յաւուրս Բագրատունի իշխանաց, որ մեծ ազդեցութիւն ունին յայնմ ժամանակի, և իշխանք էին բովանդակ Հայաստան աշխարհի: Կը կարծեմ դարձեալ թէ զինուորական անձ մը եղած ըլլայ, զի հմուտ և յոյժ ճշգրիտ կը գտնեմ զնա ի նկարագիրս մարտից և պատերազմաց, ինչպէս կը նկատես որ ի լուսանցս զրոցն տեղ տեղ նշանակած եմ»:

խորհնացիի զինուորական անձ մ'եղած ըլլալու ենթադրութիւնը, որ Լաքրօզ կը հետևեցնէր պատերազմներու նկարագրութեան, սկսած Հայկի և Բէլի կոնիւն, ուր Բէլի զրահաւորման պատկերը այնքան տպաւորիչ կը ներկայացուի, կրնար ճիշդնացիին ուրիշ ենթադրութիւն մ'ալ ընել տալ, այն է թէ խորհնացիին ճարտարապետ ալ եղած ըլլայ, դատելով քաղաքներու և ամրութեանց շինութեան նկարագրութիւններու մանրամասնութիւններէն:

Վիստոններու համար անհասկնալի քանի մը բառերու նշանակութիւնն ալ կուտայ Լաքրօզ, թէ և երբեքն սրտաւ: Բայց կ'իյնի Անգլիացի եղբայրներ յարաբերութիւն մշակած էին Ամսթէրտամ գտնուող Նուրիջանեաններու հետ, ի մասնաւորի Ղուկաս Վիլիսօֆան», որ իր լեզուագիտական հմուտութեամբ օգտակար եղած ըլլալու էր Վիստոններուն:

Լաքրօզի արտայայտած կարծիքը խորհնացիի ժամանակի և արժանահաւատութեան մասին, պատճառ դարձած կրնար ըլլալ ուրիշ թղթակցութեանց, որոնց մէջ բաժնի ունեցած ըլլալու էին ուրիշ բանասէրներ ալ:

Հինգ տարի վերջ, Յունիս 19, 1735, Զօրճ Վիստոն կը գրէ.

«խորհնացւոյ վրայ երկու կողման պատճառներն ալ խնամքով կ'ընելով, համառօտեմ յայտնեմ կարծիքս: Մեզի կը թուի թէ բաւական հմտութիւն ունեցող մասնեմագիր մ'է, զիւրահաւատ քան քննադատ, և այլոց երկասիրութիւններէն օգտուելով յօրինած է զիւր պատմութիւն հաւատարիմ և խոհական, սակայն յաճախ անստույգ ու զրիպականն իրրեւ ճշմարիտ աւանդելով: Հինգերորդ դարու մէջ ապրած է, և չկայ պատճառ մը յետագայ դարուց մէջ զինք գինելու, ուր ամենայն ազգային մատենա-

գիրք, և ի մասնաւորի Շնորհալի իւր վերապատեանկանին մէջ կ'ընդունէր այդ դարու մարդ ըլլալը:

Տարի մը վերջ, 1736, Վիստոնները հրատարակեցին իրենց թարգմանութիւնը: Անցեալ հինգ տարիներու իրենց թղթակցութիւններու արձագանքը կարծես տուին հատորի Յառաջարանին մէջ, ուր ականաժանքով խօսեցան խորհրդացիի անձի մասին, որոնք Վիստոն՝ Լաքրօզի գրած վերոյիշեալ նամակին մէջ յայտնած էր իր կարծիքը, մերժելով Լաքրօզի և անոր նման մտածողներու գաղափարը կամ ենթադրութիւնը իւրեանցիի անձի, ժամանակի և անոր պատմութեան արժէքի մասին:

Ջարմանալի անկեղծութեամբ մը, հրատարակել եղբայրները Յառաջարանի մէջ կ'ըսէին թէ ով որ կը խորհի թէ այս պատմութեան գրքէն օգուտ մը քաղել կարելի է, այնպիսին բոլորովին անգրագէտ մէկը կը համարենք: Ուստի յոյսերնիս մեծ է թէ արգարադատ և հմուտ ընթերցողք մեր այս ձեռնարկը պիտի չարհամարհեն, որ այնպիսի մանահին լեզուով շարձարուած երկասիրութիւն մը ի խաւարէ ազատելով ի լոյս կ'ընծայենք:

Հետաքրքրական է նկատել թէ խորհրդացիի քննադատութեան այս առաջին էջը, մէկ կողմէ Լաքրօզ, որ ոչ այնքան խորունկ ուսումնասիրութեամբ մը, պատմագիրը ինչն երրորդ կամ Տասներորդ դարու մարդ կը համարէ և անոր պատմագրած առասպելները թարգմանուելու իսկ անարժան գործ միւս կողմէ Վիստոնները, որ խոհական և չափաւոր արտայայտութեամբ կը հակաճառեն Լաքրօզի տեսակէտներուն, կարծես գալիք քննադատական պայքարի երկու ճիւղերու ընդմիջակէ մը կը հայթայթէ: Սա տարբերութեամբ սակայն որ Լաքրօզի հետեւողներէն ոմանք չափ աւ օսման պիտի անցնէին, և Լաքրօզի կէս մը սքօզեալ արհամարհական թեթեւ շեշտին տեղ, հուր ու մուր թափէին մատենագրի գլխին:

ՀՐԱՆԻ Բ. ԱՐՄԷՆ

(Շարունակելի՝ 1)

ԳԻԼԳԱՄԷՇԻ ԴԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ԷԼԵԳԵՐՈՐԴ ՏԱԽՏԱԿ

Սրբազան անտառին տեսքը կը գինովցընէ հանդիսատեսները: Ահեբան գարվարն ի վար, մայրին՝, մայրին՝, ուռճացած, ասոնց շուքն աղու, հեշտազեղ:

Գիշերային տեսիլք մը կը խռովէ Գիլգամէշի նինջը: Էնքիտու կը մեկնաբանէ ռարիկամ, քու երազն է նպաստաւոր, լեռը զոր ցուն տեսար իւրմարան է, պիտի ձերբակալենք իւրմարան, պիտի գայն սպաննենք, և իր դիակը պիտի նետենք դաշտի վրայ: Էնքիտուի երազը մինչդեռ, զարհուրելի տպաւորութիւն մը կ'առաջացնէ ճերկիւնքը կ'ոռնայ, երկրը կ'որոտայ, լոյսը կը նուազի, ստուերը կը տիրէ, փայլակը կը փայտատակէ, մահ կը տեղայ: Անտառի խորերը, Գիլգամէշ կը ճեղքէ մայրին իր կացինով: իւրմարան կը լսէ, կը կատարի, ճով է վրդոված ծառերը որոնք աճած են իմ լեռներուն վրայ: Սարսուռ մը շրջան կ'ընէ Գիլգամէշի երակներէն: Հեղեղանման արցունքներ կ'ազօսեն իր այտերը: Շամաշ աստուած չ'անտեսեր իր հաւատարիմ ծառային պաշտօնները: Կը խրախուսէ գայն: Ութը գեհենային քամիներ կ'աւելան իր գորգուրանքը, Բեմի հովը, հիւսիսային հողմը, հարաւային քամին, ամպրոպը, մրրիկը, ցուրտ հովը, փոթորիկը, առք քամին, որոնք կ'անդամաւորւնեն իւրմարան: Ենթադրուող արտայայտութիւններ կ'արտաբերէ իւրմարան ինքնուրուի շահելու սիրտը: Անողոք գիլգ մը կ'սրկեցրին ընդգիծողները: Վարկեանը բարեպատեհ կը թուի: Կը գլխատեն իւրմարան:

ԷԼԵԳԵՐՈՐԴ ՏԱԽՏԱԿ

Յաղթական ժպիտը կը գծուի Գիլգամէշի շրթներուն վրայ: Կը լուայ իր վարսերը, իր զենքերը կը մաքրէ, կը փռէ հեղեղն իր ուսերուն վրայ, շքեղ զգեստներ կը փոխանակեն հինները: Սիրոյ կայծը կը հրգեցնէ հեշտանքի գիցուհւոյ՝ Իշտարի սիրտը: Զգլխած պարմանի զգոլութիւնէն, մահահանացունքու միջև անմահ փառքի առաջ-

Նորոգող պատիւները կը շնորհէ անոր, «Ե՛կ, Գիւլզամէշ, եղբի իմ ամուսինը և ես քու կինը, լըջաքարէ և ոսկիէ կառք մը լծել պիտի տամ քեզ համար, փոթորկիներ փոխան մեծ ջորիներու պիտի լծես անոնց, սեմի և գահի (արարածները) պիտի քու ստքերը համբուրին: Երկրպագին պիտի քեզ թագաւորներ, վեհապետներ, իշխաններ: Եռապատիկ պիտի ծնին քու այծերը»: Այս շողով խոստումները իրենց թաքուն կեղծաւորութեամբ չեն շլացնիր Գիւլզամէշը, որ այնքան դարչանքով կ'անդրադառնայ Իշտարի սիրային հովուերգութեանց յարափոփոխ նկարագրին, «Թամմուզը՝ սիրահարը քու երկտասարգութեան, հեկեկալ սահմանեցիր տարի առ տարի, սիրեցիր առիւծը՝ զօրութեամբ անթերի, (տակալն) եօթը և եօթը գուբեր փորեցիր անոր համար, գուրգուրացիր ձիուն՝ վսեմը մարտի մէջ, վճռեցիր իրեն (բայց) մարակը, խթանը ու խարազանը»:

Մերժողական այս գիրքաւորումը կը վերաւորէ չափազանց եռասփռութիւնը դիցուելոյ: Անյապաղ կ'որոշէ իր վերիտական բնազդը յագեցնել՝ կ'աղեկուի իր հօրմէն՝ Անու աստուծմէն իր անողորմ պատուհասը: Երկնային ցուլն է ան, որ կ'առաքուի զգեռներու Գիւլզամէշը: Ուրուքի թաղերէն կը յոխորտայ ճիւղաղը՝ Ուազմիկնէր՝ անթիւ, անոր մահափիւռ լուռչէն կը սողակ, մինչ ինքիտուն անվեհերօրէն կը մործէ իր թուրը ուռոյցներուն մէջտեղը անոր եղջիւրներուն: Արեան ճապաղիքներուն մէջ կը թաւալի անստունը: Այս տխրատեսիլ տեսարանին ի տես, Իշտար կը բարձրանայ Ուրուքի պարիսպը ու լուսանքներու տեղադրութիւնը կը տեղացնէ Գիւլզամէշի հասցէին: Էնթիտու զայրացած, կը խլէ դիակէն իր աջ սրունքը և կը նետէ զայն Իշտարի գլխուն, անխառն քնեքու մուրումով՝ Դիցուհին իրեն առիթներ աղիքներով ու հարեւորով ողբ մը կը հրեսեն ֆիգիլքական այդ անջատեալ մասին վրայ: Զարտար երկաթագործներ, եղջիւրները իւզընկալ պնակներու կը վերածեն, որոնք կը ծառայեն Գիւլզամէշին իր աստուծոյն՝ Լուգալբանդայի նուէրներ մատուցանելու: Ապա, երկու հերոսները կը լուսն իրենց ձեռքերը Բիքարի մէջ և կը սիգաճնման Ուրուքի պողոտաներէն: Ամբոխը խանգաւաորէն կը ծափընկալէ Գիւլ-

զամէշը, որովհետեւ «ան է փառաւորագոյնց հերոսներու միջև, գերազանցը մարդոց միջև»: Խնճողքներ իր պալատին մէջ, կը փառաւորեն շահուած յաղթանակը: Դիշեւը, ինքիտուի նինջը, երազով մը կը միջամտուի:

ԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՆՏԱԿ

Գիշերային տեսիլքին մէջ, աստուածներու նիստը կ'որոշէ մահուայ մանգաղով կրճատել օրերը Խուսթարան և երկնային ցուլը սպաննողին: Վրճակը կ'իյնայ էնթիտուին: Այս գոյժը կը մղէ էնթիտուն կշտամբանքներ արձակելու Իշտարի ուղղուած, որ զիմակաւոր գործակատարը ըլլալ կը թուի այդ չարագուշակ արարքին: Էնթիտու կ'անիծէ զայն՝ «թող փողոցն ըլլայ անոր. բնակավայրը, լուսքը պատէ անոր բնակարանը»: Շամաշ աստուած երախտագիտական զգացումներու լրատ մը կը նըշմարէ վերոյիշեալ կոգուհներին մէջ, ու կ'այսպէս էնթիտուին, որովհետեւ «Իշտարն էր որ աստուածածայեւ ճաշեր կը մատուցանէր էնթիտուին, արքայաթան ըմպելի, իշխանական զգեստ ու գեղանի Գիւլզամէշը իրր ընկեր»: Զղշումը կը մեղմացնէ էնթիտուի մոլեգնած սիրտը: Շամաշ ալ իր անէծքները օրհնութեամբ կը փոխարինէ:

Գեհները վառ գոյններով պատկերացնող երազ մը դարձեալ կը խռովէ էնթիտուի քունը, «երկինքը կ'ոռնար, կ'արձագանգէր երկիրը, առանձին էի, տեսայ էակ մը որուն երեւոյթն էր նսեմ, արծուանման մազգիններով, կ'առաջնորդէ զիս Խաւարի Բնակարանը, ուր մտնողները չեն իլլեր այլևս, որուն բնակիչներն են լուսագուրկ, անոնց սնունդն է փոշին ու կաւը, տեսայ հոն արքաներ՝ խոյրերին գետին փռուած, քահանաներ, ջարճնկալներ, երգմենեղներ»: Հոգեկան այս խոր տագնապը անկողինին կը գամէ էնթիտուն:

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՆՏԱԿ

Արշալոյսի շողերուն, Գիւլզամէշ կ'ողբայ վերջալոյսը էնթիտուի օրերուն: Աղու յուշերու ոգեկոյտում անոր կեանքէն չի բալասաներ տակաւ արիւննող սիրտը, «էնթիտու, սուսերը իմ գօտին, իմ առջևի

վահանը, իմ տոնական զգեստը, միակ հրճուանքս դուռն օր հը հալածէ՛ր վայրի էլը տափաստանի, յովազը արձակադաշտի, ինքիտու, ո՞վ բարեկամ անզուգական, միթէ լեռները չը մազլեցեա՞նք միասին, սպանինցինք ցուլը երկնառաք, զգեստնեցինք մայրիներու հակիչ ճիւղող ինուսթաբան, իմ կրտսեր սիրելի եղբայր, ի՞նչ տեսակի քուն է որ քեզ է կլանած, ո՞հ, չէմ լսեր այլևս: Գիլգամէշ կը մօտենայ, կ'երկարէ իր ձեռքը անոր հաւատարիմ սրտին. զսո՛րկը, զսո՛րկը, աւա՛ղ, դադրա՛ծ. այդ բարի սիրտը որ բարախեց լուկ ազնիւ զգացումներու սիրոյն: Գիլգամէշ կը մռնչէ առիւծի մը հանգոյն, էգ առիւծի մը օրուն կորիւննեցն են խած, կը փետէ իր հերերը, կը մերկանայ իր պճի՛քներէն»:

Այս անակնկալ բաժանումը կը գողնայ Գիլգամէշի ժպիտէն՝ մարդոց ու իրերու նկատմամբ:

Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ Տ Ա Ս Տ Ա Կ

Գիլգամէշ կը դեգերի արձակադաշտի վրայ: Մահուայ կսկիծը կը հրծէ իր սիրտը ցեցի մը պէս, «ե ես իթէ մեռնիմ, պիտի արդեօք էնքիտուի պէս չըլլամ. վրէշն իմ ընդերքները կը հրւծէ. մահէն դարձուած կը թափառիմ արձակադաշտի երկայնքին»: Անողոք ճակատագրի կապանքները փշրել, ժառանգել անմահական կեանքը, ահա այս երանելի վիճակը չահելու համար Գիլգամէշ կ'որոշէ փշալից արկածախնդրու թիւնները Ուտանպիշտիմը՝ Բաբելական Նայը արժանացած է յաւերժութեան: Այս աստուածային մենաշնորհին շուրջ՝ գաղտնիքներով հարստանալ չուէ՛տար կը կազմէ Գիլգամէշի հեռուոր ուղևորութեան այդ խոր հըրգաւոր անձնաւորութեան մօտ: Լեռնա-կերճեր կը կտրէ, առիւծներ փռելով չորս գին: Մաշուի դժուարամբձ լեռնաշղթայի դռները կարճ-մարդեր կը հակեն, «որոնց նայուածքն է մահ»: Գիլգամէշի դիմագիծը կը տփռուի: «Մահուայ ե կեանքի առեղ-ժուածիկը լուսաբանող խորհուրդներ քաղելու եկած եմ Ուտանպիշտիմէն» կը յայտարարէ գաղափարապաշտ Գիլգամէշը պա-հակին: Սկեպտիկ մտածումներու խուժան մը կը բանածնէ կարճ-դէտը, «գերազանց է այդ, ո՞վ Գիլգամէշ, մահկանացուներու

հասողութենէն, ո՞վ է կտրած ուղիները լեռներու, տասներկու մղոն տարածու-թեամբ կը խորանայ ներքնակողմը անտա-ռին, ստուերներու անտառ մը կը խաւարէ ամենուրեք»: Ոչ երաշտը, ոչ խոնավու-թիւնը, ոչ հառաչը կրնան ձուլել Գիլգա-մէշի պողպատեայ կամքը: Խոշընդոտները կը վերցուն լեռան մուտքին: Աղջամուղջը նուաճել է վերջ, Գիլգամէշ կը դիմաւորէ սարդիոնը պողպարե, հաճոյատեսիլ բարու-նակներով, լըջաքարը իր սաղարթներով կը մագնիսացնեն Գիլգամէշի նայուածքը:

Տ Ա Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ Տ Ա Ս Տ Ա Կ

Չեռուն, ծովկարանակ կապելապե-տուհին՝ Սիտուրին է: Երկարատե վազը խորշումներ է գրոշմած Գիլգամէշի ճակտին: Ոճրագործի յուսահատութիւն մը կ'օրօրէ իր քայլերը: Յաւերժահարսը կը սպանայ անոր մուտքը: Գիլգամէշի խորխտ հոգին կ'ընդգրկմանայ, «պիտի խորտակեմ քու դուռը ու փշրեմ նիգերը, ես սպաննցի ցուլը երկնառաք, զգեստնցի մայրիներու անտառին դէտը, լեռնակիրճերը վկայեն թող փռած առիւծներու: Սիտուրին խոտը կը համեմատէ անոր արտաքին երևոյթը իր անձին շուրջ հիւսած ներքողին հետ, «եթէ դուն ես Գիլգամէշը որ կ'ըմտած է օրերը ճիւղող պահպանին, անհետացուցած ա-ռիւծները, աստուածաստեղծ ցուլը ոտնա-կոխած, ինչո՞ւ քու այտերն են ծխւած, քու դէմքը վնաս, քու սիրտը վշտահրւծ, կը զեգերիս արձակադաշտի վրայ, հովի յորձանքի մը սիրահարուած կարծես»: Յու-զումներու քուրայ մը կը բոցավառէ Գիլ-գամէշի ներաշխարհը: Կանգրադառնայ իր տխուր անցեալին, «ո՛հ, ինչո՞ւ պիտի չի թառամէին այտերս, բարեկամ, օրուն կը դուրգուրայի այնքան՝ էնքիտուն, իմ լրա-ցուցիչը, օրուն հեռ արկածախնդրութիւն-ներու երկիւղը արհամարհեցինք, չի վրե-պեցաւ մարդոց չարաբխտ ճակատագրէն, ձեռքս ուշաթափեցաւ դայն հողին յանձ-նել, ողբացի, ողբացի, ողբացի, ցերեկ, փշեր, մինչև որ որթը ինկաւ քիթէն: Այս անվերադարձ երթը մերկացուց կեանքս իր դալար սաղարթներէն: Ըսէ՛ ինձի, ո՞վ կա-պելապետուհի, միթէ մարդ կարող է վա-նել դառն բաժակը մահուայն: Կենսապաշտ

զիցուհին կը հեզնէ այս ցնորամիտ բաղձանքները՝ իր նիւթապաշտ իմաստասիրութեամբ, «Գիւղամէշ, ինչո՞ւ կը դեզերիս, կեանքը զոր կը փնտռես, պիտի զայն չի գտնես, վասնզի երբ աստուածները ստեղծեցին մարդկութիւնը, իսկ մեր սահմանեցին մարդոց որդիներուն, իսկ կեանքը վերապահեցին իրենց. ո՞վ Գիւղամէշ, լեցուր քու որովայնը, տոնախմբէ իւրաքանչիւր օրը, երգէ՛, պարէ՛, օձէ՛ գլուխդ ընտիր իւզով, զիտէ՛ հրճուանքով՝ պղտիկը որ կը բռնէ քու ձեռքը, և քու կենակիցը հրճուի թող քու ծոցին մէջ. ահա, այժմ է բաժնի մարդոց»։ Նիւթականով լոկ սահմանափակուելու աւարիկ աշխարհահայեացքը չի յագեցնէր Գիւղամէշի հոգեպաշտի պապակը։ Սխառութիւն կը հարցաքննէ Ուտնափշիւտի մասնաշխարհը շաւղիներուն շուրջ, «պիտի կտրեմ ձովը, արձագողաշտն ալ նպատակաւ սիրոյն»։ Յաւերժահարսը կը ջանայ մեղմացնել այս յանգուզն մանկամտութիւնը, «Գիւղամէշ, մշուշապատ ժամանակներէ ի վեր, ոչ ոք արհամարհած է խոր շուրերը մահուայ, հզօր Շամաշ լոկ, անոր անհուգական համբողջը հանդիսացաւ»։ Յուսահատութիւնը չի յամբարցնէր Գիւղամէշի քայլերը։ Յաւերժահարսը կը համակիր, ճշու լաւազոյն առաջնորդը Ուրշանապին է՝ Ուտնափշիւտի մակուկաժարը, անտառի մէջ կը բնակուի։ Գիւղամէշ զգլխած, կը մերկացնէ իր գաշոյնը, կ'արմատախել ծառերը ու նիպակի մը պէս կ'իյնայ անոնց միջև։ Քաղաքաժարական փոխանակութիւններէ վերջ, Ուրշանապին տրտմաթաթաւ Խաղաղութիւն, օրինակ Գիւղամէշ, քու այտերն են դալկանար, քու դէմքը վհատ»։ Գիւղամէշ կը հեծէ սղբերգութիւնը իր կեանքին։ Կը ճմլի սիրտը Ուրշանապին. կը հրամայէ Գիւղամէշին անտառէն հարկը քսան ձող կտրել վաթսուսն արմկաչափ իւրաքանչիւրը։ Գիւղամէշի կոցերին և թորը կը փութացնեն այդ աշխատանքը։ Ուրշանապի կը միացնէ զանոնք կողպրով ու կը ձեռացնէ մակուկի։ Ուրշանապի և Գիւղամէշ մէկ ու կէս ամիս նաւարկելէ յետոյ կը հասնին մահուայ շուրեր։ Համակ հաւատք, բազալափարատենէ Գիւղամէշը կը մօտենայ Ուտնապիւտի մին ըսելով՝ եղէմք չի յապեցաւ ոչ մէկ քաղցը նինջով, մարմինս է վշտազեղ, զգեստներս արջ, բորենի, առիւծ,

ընծաւում, վագր, հղջերու, այծքաղ, կերայ անոնց միտը և զգեստաւորուեցայ անոնց մորթիքով»։ Գիւղամէշ՝ իր արկածախնդրութիւններուն փառքը ներբողելէ վերջ, իմաստուն Ուտնապիւտիմ կը պատգամէ անոր դառն անխոստափելութիւնը մահուայ «արդեօք ցմիշտ կը կառուցանեք տուներ, պայմանագրեր կը կնքենք, միթէ ցյաւիտեա՞ն հղբայրները կը ժառանգեն, կամ քննախնդրութիւնը ցմիշտ կը հրւծէ սրտերը ոստիկներուն, աշխարհի ծնունդն է ի վեր ոչ մէկ ինչ իր գոյութիւնը կը վիտել տակաւնօրէն, քնացողը և մեռեալը որքան հանգիստութիւններ կը թելադրեն»։

ՏԱՍՆԵՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱԽՏԱԿ

Գիւղամէշ կը հրաթափի սո՞վ Ուտնապիւտիմ, քու արտաքինը տարօրինակ չի թուիր, նմանութիւններ կը նշմարուին իմին նիւ հետ, այլևոր բարեկամ, պատմէ՛ ինծի ինչպէ՞ս մենաշնորհուեցար ներմուծուելու աստուածներու հաւաքոյնին մէջ ու անանձնաշնորհուեցար յաւերժական կեանքին»։ «Աստուածներու այդ գաղտնիքին» բացառիկ ժառանգութիւնը կը պարզէ Ուտնապիւտիմ ջրհեղեղի հուշակաւոր գոյցին մէջ, (առանձին պիտի շօշափենք այս շահեկան նիւթը, Սուրբ Իրազանին հետ բաղդատամբ)։ Ուտնապիւտիմ կը հեզնէ մարդկային տկարութիւնը Գիւղամէշին։ Ապացոյցը, կ'առաջարկէ անոր վեց ցերեկ և եօթը գիշեր նիրհել, ընինջը փոթորկալից ամպի մը գերթ կը զգեսնէ Գիւղամէշը»։ Մտաւայ երկուորեան՝ մրափնէ կը նշաւաճուի Գիւղամէշ։ Ոչնչացման պատասխանը կը յաղթահարէ զինքը։ Հեռաւորն Ուտնապիւտիմ յուսահատուր, կ'արթնցնէ իր ծառան՝ շաթիւտայ մը տեղութիւնը աւարտած, ու փորձառարար կը նախազգարարէ անոր անարդէյնութիւնը անմահ կեանքի փնտրութեան։ Ուտնապիւտիմին կողակիցը, գթաշարժ, կ'առարկէ իր կեանքի ընկերոջ, Գիւղամէշին անփառունակ վերադարձը հայրենիք, որովհետեւ «եկած է ան, խոնջած, ինչպէ՞ս պիտի գինքը վարձատրես»։ Յոյսի վերջին պատարար կը շնորհէ Ուտնապիւտիմ կանաչ երազներով բարախուն այդ արտին, զպիտի քողազերծեմ քեզ, Գիւղամէշ, զաղտնիք մը անանուն, խորը, շատ խորիւրդ

ջուրին, վարդանման տունկ մը կ'աճի, օծերունին կ'ալլակերպի պարմանի» կը կու-
չին զայն, ստանալու պարագային այդ
բոյսը, յաւերժական կեանքի փառքը պիտի
քու մէջ ճաճանչէն: Գիլգամէշ անյապաղ
կը խճագրուի ու կը հասնի ծովուն յատակը:
Կը նշմարէ հազուադուտ տունկը: Կը կորզէ
զայն արագօրէն: Ներքին գոհունակութիւն
մը կը ճաճանչէ իր գէմքին վրայ: Մասունքի
մը պաշտամունքով, իր հայրենաբաղձ հո-
գին չի վարանիր փոխադրելու այդ թան-
կազին գիւտը գէպի Ուրուք:

Վերադարձի ճամբուն վրայ, Գիլգամէշ
իր յոգնատանջ մարմինը կը հանգստացնէ
լճակի մը զուլալ ջուրերուն մէջ: Ֆիզիքա-
կան այդ հաճոյքի ինքնամոռացման մէջ,
տունկիմոռոյրը կը գրգռէ հոտառութիւնը
օձի մը, որ իր զգայարանական պահանջը
յագեցնելու պապակով, ջուրին մակերեսը
կը սուրայ ու կը խէ յուռութեք-բոյսը, ու-
րուն ճաշակուժը երիտասարդական աւել ձը
կը հեղու անասունի երակներուն մէջ: Կ'ա-
ղօտի վերջին նշոյլն ալ «յաւերժական
կեանք»-ը օյոսին:

Գիլգամէշ կ'ողբայ դառնօրէն անա-
կութիւնը իր խեղալուպառ վազքին, ցուրտ
իրականութիւնը անխուսափելի մահուայ
իրբե հակապատկեր: Այդ օր Գիլգամէշ
հեծեց, իր դալակ այտերը «ողողուցտն
արցունքի գետակներով, ըսէ՛, Ուրշանապի,
ո՛վ մտկուկամբ սրելի, որո՞ւ համար
հիւժեցան իմ հուժկու բազուկները, որո՞ւ
համար սպառեցաւ արիւնը սրտիս»: Գիլ-
գամէշ իր գերմարդկային ճիգերուն գերա-
կշուութեամբն իսկ անզօր կը մնայ շրջելու
չար ճակատագիրը մարդոց որդիներուն:
Իողողը սիրտը մարդուն թող որոնէ իր
երջանկութիւնը շօշափելի աշխարհի նիւ-
թական նոտաճուֆներուն մէջ: Գիլգամէշն
ու Ուրշանապին Ուրուք կը վերադառնան:
Գիլգամէշ կը ներկայացնէ Ուրշանապին
իր ձեռակերտ պատերը՝ իր միակ հրճուանքը
այլեւս՝ «ե՛լ, Ուրշանապի, պատուարին վրայ
Ուրուքի և շրջագայէ՛ անոր վրայ, զննէ
խոնարհակողմը, քննէ որմագրութիւնը,
եթէ ան թրձուած աղիւսէ չէ բաղկացած,
և կամ անոր հիւր եօթը իմաստունները
զեռեղած չ'են, մէկ սար քաղաքը, մէկ
սար պարտէկը, մէկ սար արուարձանը,
որմը իշտարի տաճարին, գուժարը երեք

սար: Ուրուք քաղաքը կ'ընդգրկէ այս
բոլորը»:

ՏԱՍՆԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՆՏԱԿ

Գիլգամէշ կ'աշխարէ անկումը իր թմ-
րուկին ու ճպոտին, խորիւրը անթափանց
ստորերկրեայ աշխարհին, «ա՛հ, ո՛վ պիտի
վերբերէ իմ թմրուկն ու ճպոտը այդ խա-
ւարէն»: Էնքիտուի վշտակից հագին կ'ա-
ղաղակէ դժոխքէն, «ե՛տ՛ր իմ, ինչո՞ւ քու
սիրտն է՝ այնքան վիրաւոր, քու փափաքը
պիտի ես կատարեմ»: Էնքիտուի վերելքը
անվերադարձ վայրէն տարամիւթ ընդդի-
մութիւններուն թաղիւնէ վերջ՝ Էնիլ, Սին
և Էա աստուածներուն, գեհեհի իշխան՝
Ներկալի կողմէ կը միջամտուի: Գիլգամէշի
կարօտակէզ սիրտը կ'արագացնէ իր բար-
խումը, Էնքիտուի ստուերին երևումով:
Գիրկընդխառնումը կը յիշեցնէ վաղեմի
բարեկամութեան մը անկեղծութիւնը: Ան-
տեսներէն լրարբի մը գալուստը կը
խթանէ Գիլգամէշի հետաքրքրութիւնը,
«յայտնէ ինձի, ո՛վ Էնքիտու՝ գանձ կորուս-
եալ, զորէ՛ք դժոխքին զօր գուն տեսար»,
յուռտես փորձառութեան մը տաժանքը կը
նախազգարարուի, «եթէ պարզեմ քեզ
տաժանքը գեհեհին, արցունքներ պիտի ու-
ռոգեն քու այտերը, պատառ մ'իսկ ժպիտ
քու սրելիներէն դժոխստանջ, աւա՛ղ,
բոլորն ալ փոշիացած, բոլոր մարմինները՝
ցեցոտած զգեստներու պէս՝ կ'երը գարշա-
ճճիներուն»:

Դիւցազներգութիւնը կ'եզրափակուի
նողկալի պատկերացումովը լուսագունդ
կայանին:

ԱՆՈՒՇԱԻՈՆ ԱՐՂ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Նարոնակի)՝ 2)

ԼՆՆ ԿՁՆՐ

Ս. ՀՕՐՆ ՅՈՎԱՆԻՍԻ ԳԱՌՆԵՑՈՅ ԱՍՍՅԵԱԼ

ԽՐԱՏ ԿՐՕՆԱԻՈՐԱՑ

Ամենանուստ ծառայակիցս ձերի Քրիստոս Յիսուս՝ Յովհաննէս Գառնեցի, գրեմ գիր առ գրեալսդ ի գիրն կենդանի, և մանաւանդ քեզ որ քնթեռնուող գրան գրոյս այսորիկ։ Եւ քանի լուար յԱռաքելոյն Յակոբայ որ ասէ. «Եթէ ամենայն ոք որ զիսէ զբարին և ոչ առնէ մեղք են նմա»։ Եւ զինչ է բարին. բարի է զբարին խորհել, և զբարին խօսել, և զբարին վաստակել և տալ տառապելոց։ Բարի է զողալ ի դառն դատաստանէն, և երկնչել յանհերիխ տանջանոցն, և փափագել անանց փառացն, և անվասխան վախելլութեանցն։ Բարի է ըզցայդ և զցերեկ զգեղելի ի դրունս ողորմութեան Աստուծոյ և հանապազ հոգալ վասն համօրէն առնելին, և ջիւր արտօսը իջուցանել ի վերայ ծնօտիցն յաղագս աւնաչառ հարցափորձին, և որ ոք անփոյթ առնէ զայսմանէ մեղք են նմա։

Մեղք են նմա եթէ որ ոք լինի հպարտ և ամբարտաւան և ամբարիշտ։ Մեղք են նմա որ ոք յուրով ուտէ և յորդ ըմպէ և ի տուէ ննջէ։ Մեղք են նմա որ ոք լինի յոյլ և թոյլ և ծոյլ և լոյծ և մեղկ, վաւաշտ և չաւլ։ Մեղք է յորանջելն և ձգտիլն և անձաբն հեշտանալ։ Մեղք է յարատ հայելն և չարակնին և զչարն մտածել։ Մեղք է զողանալն և երգուիլն և աւելի անուռն զնեին մօրոսական։ Մեղք է բանարկուութիւն և անշահ զրուցն և զմարմինն պարարելն։ Մեղք է մատնութիւն և եղբայրատեցութիւն և խռով ննջելն։ Մեղք է յոսպանելն և ննեղ խօսելն և չար կամելն։ Մեղք է չերթալ առ հիւանդն և անտես առնել զտկարսն և չբառնալ զկարի կարօտելոցն։ Մեղք է բարկ ծիծաղելն և կատակ առնելն և զատարկաբանելն։ Մեղք է զիմադարձութիւն և անհնազանդութիւն և կամապաշտութիւն։ Մեղք է հաց ցաւոց

ուտելն և զայլոց մեղք հոգալն և զմեռեալն բամբասել։ Մեղք է մոռացկութիւն և զգործս որդոց մարդկան խօսելն և ինքն իրաւ լինելն։ Մեղք է զայլոց փակեալ բանալ և զօտարաց պահեալն առնուլ և զեկեղեցոյ իրքն ընդ վայր վառնել։ Մեղք է զգործեցեալ մեղքն կրկնակի գործել և ըզգործեալն չխոստովանել և զայլոց մեղք հրապարակել։ Մեղք է զքահանայն անգործեալ և զայլ կարգաւոր, զկրօնաւոր կամ զհաւատաւոր անարգել, և կամ զմի ոք ի փոքրիկանց արհամարհել։ Մեղք է անաղօթ կենալն և անզեղջ մնալն և յարտասուաց խօսանիլն։ Մեղք է անէծք և նշովս արձակել վայրապար և հարկանել զմարդ կամ զանասուն և անգորով և անգութ լինել։ Մեղք է զմահուն օրն մոռանալ և անպաշար երթալ զերկայն ուղին և անպատու լինել ի բարի արդասեանցն։

Մուտք մեղաց բազմադմբ են ի մեղքն որ երեւելիք են և են որ աներեւոյթք։ Քանզի իշխանս աշխարհիս այսորիկ հանապազ պատերազմի ընդ բնութիւնս մեր։ Ղի հին է վիշապն և բազմահնար։ Արդ զգոյշ լիւր և զգաստ, սուրբ և արդար, արթուն և զուարթուն, զի մի խորամանկեալ չարին ի ներքս մոցէ ընդ միտսդ կամ ընդ զգայութիւնսդ և յափշտակեցէ զառաքելութեան գանձն և զու պարտաւոր գտանիլ ի դառն դատաստանին։ Ղի հեղգայցար և ոչ պահեցեր հսկմամբ գտունն գանձի առաքելութեան։

Արդ աշուհետե արիացիր պահել զամուրս զմտացդ և զգայութեանցդ, զի մի տուն զանիւնն անկանիցի միծ կործանմար յաղագս անփութութեան քու։ Այլ եթէ հարցանել կամիս թէ ընդէ՞ր Աստուած թոյլ տայ սատանայի զայս այսպէս գործել։ Ղի տացիր, սիրելի, զի Աստուած զհրեշտակ

և զմարդն անձնիշխանի արար և եթող զմեզ ի խնամք անձնիշխանութեան: Եթէ կամիմք զբարին գործեմք և ժառանգեմք զանուշ խոստումն անանց փառացն, ապա եթէ կամօք մերովք զչարն գործեմք, վրիպիմք ի յանանց փառացն և ժառանգեմք զլաւ աւայացն և զկրճտել ատամանցն: Եւ եթէ կամիմք կամօքն մերովք զԱստուած ի գութ ի յողորմ ամենք ի վերայ մեր և լինիմք Աստուծոյ կամացն գործակից, որպէս ինքն մարգասէրն Աստուած մարգարէիւն ասաց. «Ոչ կամիմ զմահ մեղաւորին»:

Բանդի տնկեալ է ի բնութիւնս մեր նախանձել և ցանկալ: Սիրելի զբարին բարի է, և ատել զչարն, և այն բարի է. իսկ սիրելի զչարն, չար է. և ատել զբարին, և այն չար է. Թմիննոյն է սիրելութիւն և ատելութիւն: Նախանձել ընդ բարին բարի է, և նախանձել ընդ չարն չար է. և նախանձն մի է և նոյն: Իսկ ցանկալ բարոյն բարի է, և ցանկալ չարին չար է, և ցանկութիւն մի է և նոյն:

Արդ ո՞վ պատուական եղբայր, զօրացիր և քաջ լիւր, և զերեսդնակ անձնիշխան կամայց պիղի կալ, զի մի գլորիցիս յաջ կամ յանկակ անձնիշխան կամօք: Մի՛ մերձենար, մի՛ ճաշակեր, մի՛ հուպ լինիցիս ամենայն ապականացու իրաց:

Բայց ամենայն առաքինութեան առաջք և հիմն զխոնարհութիւն արայ, և խարխիս զիր զէրէ, և սիրել զոյսն, և աշտարակ հօգ զհաւատն, և աւարտ ամենայն բարեաց զողորմածութիւն, առանց որոյ ո՛չ ոք կարէ տեսնել զՏէրն:

Բայց մի սովորեցնես ննջել ցերեկով, զի մի՛ մալլ և մառախուղ գայցն ի վերայ մտաց աչացի: Եւ ամբարտաւան հոգի մի՛ ստանար, զի եթէ զամենայն գործս քո ի բարին կատարեցնես տքնութեամբ և արատասուօք, և եթէ բուն իսկ ի գլուխ և ի գագաթ առաքինութեան հլանիցես, և խոնարհութիւն ոչ ունիցիս, ոչ ինչ օգտիցիս, և միտա արտաքոյ գրանն տուգաստով ընդ յիմար կուտանն, որ ոչ արարին զողորմութիւն: Եւ այլ այնպէս է որպէս թէ ոք ի ծակ կարաս ջուր արկանէ որ ոչ առնու գտեղի: Նայ և Տէրն իսկ մարգարէիւն ասաց. եթէ ես յո՞հ հանգեաց, եթէ ոչ ի հեզս և ի խոնարհս և յայնոսիկ որ գողան ի բանից իմաց: Եւ ինքն Յիսուս որ յանհաս բարձրու

թենէն խոնարհեցաւ, նայ որ առնէր և ուսուցանէր, զայս ասաց. եթէ յինէն ուսարուք, զի հեղ եմ և խոնարհ սրտիւ: Եւ յորժամ ասաց Տէրն թէ ես և Հայր առ նա եկեսցուք և օթեման առ նմայ արացցուք. ընդէ՞ր ոչ ասաց թէ ես և Հայր և Հոգին եկեսցուք. վասնից խոնարհն զգեցեալ է զՀոգին Սուրբ: Եւ ահայ խոնարհութեամբն հողեղէն մարդն օթեման լինի Սրբոյ Երրորդութեան:

Այլ եթէ վասն աղօթից հարցանել կամիս, ոչ գոյ չափ և սահման աղօթից, որպէս և Դաւիթ ասէր. Օրհնեցից զՏէր յամենայն ժամ, և այլ եթէ յառաջագոյն տեսանի զՏէր առաջի իմ յամենայն ժամ. և այլ եթէ ես առ Աստուած կարգայի և Տէր լուաւ ինձ. և այլ եթէ եւթն անգամ յաւուրն օրհնեցից զքեզ վասն իրաւանց և: Բայց եւթն յայտ առնէ զանչափութիւն, որպէս և Տէր մեր ասաց ցՊետրոս վասն յանցման եղբօրն. ո՛չ ասեմ եւթն, այլ եւթանասնեկին եւթն թողցես. զի թէպէտ եւ է համարք եւթնասնեկին, չօրեք հարիւր և իննսուն, այլ այդ զանչափութիւն յայտ առնէ: Եւ այս աշտեման զանիվեր սկսեալացն է զառաքինութեանցն զհանդէս:

Բայց դու սիրելի, ընդ իշխանութեամբ ես և ի ներքոյ հարկաց հարց, և մանաւանդ մարմնովք զանդաղկոտ, զայս միայն արայ, որ ոչ մոռանաս զնիշ աղօթիցն. այլ սակաւ ասուա կատարեցնես զօգտակարն բոլոր կարի քուս:

Յորժամ արձակին ի գիշերային ժամէն, դու գնայ մուտ ի սենեակն քո և կանգնեա կանգուն ընդ արեւելս, եւթն անգամ ծնուր կրկնելով ասայ զայս մէկիկ սաղմոսարան, եթէ անգամ. եթէ ես զքեզ աղայեմ Տէր ընդ առաւօտու լուիցես ձայնի իմում. զտունդ բոլոր ասայ. և ապայ ասայ փառք Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ. և ապա սասայ Օրհնութիւն և փառք Հօր և Որդւոյ: Եւ ապայ ասայ կանոն իմ կամ այլ աւելի. զօր կամիս, և ի վերջ կանոնին ասայ զաղցացան արեւագալին քարոզն և զիւր աղօթքն, և ապա զՀայր մեր:

Իսկ ի մէջօրէին ժամուն Տէրն մեր կայր բեւեռեալ ի խաչին, և յայսմ ժամու խաւարեցաւ արեգակն, արի և կաց կանգուն, վեշտասան ծնւնր կրկնեալ ասայ զայս վեշ-

սասան սաղմոսատունքս, եթէ ո՛ր քնակեալն է յօգնութիւն բար., և ապա փառք, և ապա և ես խաղաղութեան, Օրհնութիւն և., զոր կանոն կամիս ասայ, և ի վերջն ասայ, Արթուր մտօք և զիւր աղօթքն, Զգեցոյ մեզ Տէր Աստուած, և ապա զՀայր մեր որ յերկինս:

Իսկ ի յիններորդ ժամուն, վասն զի յայսմ ժամու Տէրն մեր արբ զլեզլին և զքցացան, և ուժգին գոչմամբ ասաց գէլի լին, արի կաց ի վերայ ոտից քոց, և վեց անգամ ծունր կրկնեա, ասելով զայս վեց սաղմոսատունքս, եթէ ի խորոց կարգացի, և ապա փառք. և ես խաղա., օրհնութիւն և փառք. ապա սկսիր կանոն զոր կամիս, և ի վերջ կանոնին վկուր սրտուն, և ապա աղօթք զՏէր զօրութեանցն, և Հայր մեր որ յերկինս:

Իսկ յերկոյնին ժամուն, վասն զի յայսմ ժամու իջաւ Տէրն մեր ի գերեզմանն, և իրցս անգամ ծունր կրկնեա և երկս անգամ ասայ զայս սաղմոսատունքս միայն: Եւ առ Աստուած կարդացի, և ապա փառք, եւ եւս խաղաղութեան: Օրհնութիւն և փառք. զոր կանոն կամիս ասայ, եւ ի վերջ կանոնին քարոզ Գոհացարուք զՏեառնէ, աղօթք Տէր բարերար, և Հայր մեր:

Իսկ զկնի եկեղեցին զրոշմեա մատամբ զնշան խաչին Քրիստոսի, ընդգէմ արեւելից և արեւմտից, հիւսիսոյ և հարաւոյ, ընդ երկին և ընդ երկիր, և զդէմս երեսաց քոց, և զանկողինսն, և ապա երկս անգամ ծունր կրկնեացն ասելով զայս սաղմոսատունքս միայն, եթէ խաղաղութեամբ յայսմ և ի սոյն ննջեացուն և զարթ., դու ես պաշտպան իմ Տէր և ի ձեռն քո. Ահայ Աստուած օգնական իմ և Տէր ընդդունիլի. և ապա ի գետնախշտի անկողին ընկողմաւ դարձայ զգէմսդ ընդ յարեւելից և ննջեա գոհութեամբ:

Իսկ յորժամ զառաջինն զարթնուս ի քնոյն, դուն արի կաց ի վերայ ոտից քոց, և երկս անգամ ծունր կրկնեա և զայս երիս սաղմոսատունքս միայն ասայ. եթէ ես ննջեցի և ի քուն եղէ. Աստուած յազնել ինձ նայեաց և Տէր յն., Ի մէջ գիւշերի յառնէի խոստովան լինել առ Տէր. և ապա փառք Հօր. և ես խաղաղութեան. օրհնութիւն և փառք Հօր և Որդւոյ. և ապա սկսիր և ասայ զկանոն զոր կամիս

և ի վերջ կանոնին զիւր քարոզն և զգիւշերոյն աղօթքն ասայ և ապա զՀայր մեր:

Իսկ յորժամ հարկանին զհասարակաց ժամն, դու սխափեալ երգեա և փութով յառաջացեալ մուտ ի դահլիճ և երկս անգամ ծունր կրկնելով զրոշմեա զգէմսդ ի նշան խաչին և ապա մտեալ ի դասն կանգնեա ի տեղին քո և ուշադիրաւ ունկն կալ սաղմոսիցն, և ընթերցմանն և պաշտմանն, և մի սովորիւր նստիլ ի ժամատեղին կամ զրուցել:

Արդ ով պատուական եղբայր, տես և իմացիր խորին մտօքդ, զի ոչ եթէ քաջութիւն արծիւն երկու թևօքն միայն լոկ բարձրանայ այլ ունի փետուրս մանր և մեծ, և ամենայն զօրութեամբն սրեալ ունայ ի բարձունս: Սոյնպէս և դու ոչ եթէ աղօթիւք միայն պարտիս հաճոյանալ Աստուծոյ, այլ խոնարհութեամբ և ողորմածութեամբ, հեղութեամբ և հանդարտութեամբ, ժառկութեամբ և համբերութեամբ բազմաւ: Զի ոչ է պարտ դատել զեղբայրն մտօք քոմ յայտնի: Պարտ է քեզ ամենեցուն հող և մոխիր լինել փոքուն և մեծի:

Մի՛ լինիր բազմալոյց և բամբասաւէր. մի՛ արասցես բանասարկութիւն և աղմուկ բարոյութիւն. մի՛ ասեր կամ լսել զուսմիք. մի՛ լինիր ինքնիրաւ և զահագլուխ. մի՛ ամենեւեկն զմեռած մարդ բամբասեցես. մի՛ մաշիր ի ցաւս ցանկութեան և ի վրիպանս պոռնկական խորհրդոց. մի՛ նստիցիս ի հրապարակ, զի աղբիւր է միզաց և շատք վնասի շատխոսութեամբ: Մի՛ ստանաք քեզ մայրագիրս, քոյրագիրս և եւ խոստովանադատրեկունս: Մի՛ պոռնց ընկերի օթեմանս կալցիս ի տունս աշխարհականաց: Մի՛ սիրեցես ոսկի և արծաթ, այլ ուսիր լինել անինչ և անստացունած: Մի՛ լինիր զիմադարձ և հակառակող զի մի՛ ատեցիս յԱստուծոյ և ի մարդկանէ: Մի՛ անցցէ զքեւ ժամանակ աղօթիցն քոց, զի մի՛ անկանիցիս ի ծուլութիւն: Մի՛ լինիր բարկացող և զայրացիտ և ցտուեցեալ, զի բարկութիւն մարդոյ զարգարութիւն Աստուծոյ ոչ զորձէ: Մի՛ պարայրեր զաշտք ի տեսութիւն կանանց ի դիմաց, զի մի՛ արմատացիս ի միտսդ ցնորք ցանկական: Մի՛ լինիր փոխատու աշխարհականաց, կամ սիրել զաշխարհ, և զվաշխառ, և զտոկոս

սիս: Մի՛ վրպարտեր զոք և կամ յանդիմաներ հրապարակաւ, զի մի՛ կարի խոցեալ խայթեցես զնա: Մի՛ ընկենուր առաջի եղբօրն խօս կամ խնդիր կամ թուք: Ժամարարն ոչ է պարտ յանսուրբ տեղով թուք ընկենուլ կամ ձեռն լուսնաւ: Զի ոչ է պարտ բարկ ծիծաղել կամ բարձրաբարառ գրուցել. պարտ է հանապազ գիրք կարգալ առանին աղբնիկն:

Այլ դու սիրելի, զեղբօրն կարին կատարեա, կարելով, կարկատելով, կոխելով զչուխայն. նա և զայլ տկարութիւնն բռնաւով: Արքանեկեա ամենեցուն լըվտուութեամբ, ի հիւանդան և ի տկարսն, ի կաղսն և ի կոյրսն. ի խեղսն և ի խըխայթեալսն հանապազ երթեւեկեա. զի Քրիստոս ի սնարն Թացա բազմեալ կայ: Եւ թէ քեզ հասանէ հիւանդութիւն, դու գոհութեամբ ընկալ: Եւ յորժամ զաղքատն կամ զայլ կարեցուոր տեսանես դու մի՛ զգէմադ դարձուցաներ ի նմանէ, զի զհետ նորա է Քրիստոս:

Զհիւսն հարց բանիւ բերանոյդ, ընդ օտարն զրուցեա ընտանեաւոր. զսգաւորսն միտկարեա յուսադրելով. զնեղեալսն ըսփոփեա սիրով. զուարթ երեսցիր երեսօքդ ամենայն մարդոյ: Զծիրսն մի՛ պատուաւ սեպեց, զմանկազոյնսն մի՛ Գրիմարհեսցես: Բայց ի միսն և ի գինիսն մի՛ յաճախեր. զի միսն զմիսն յարուցանէ, և գինին զմիտքն ափեցուցանէ:

Ամենայն իրաց ժամ և կշիռ և չափ կայ. յորժամ խօսել կամիցիս յառաջ խորհեայ և ապա խօսիր. քանզի լեզվաւ իբրեւ զճուր ըմպեմք զանցանա: Եւ վասն այսր իրաց մարգարէն ասաց. եթէ 'ասացի թէ պահեցիք զճանապարհս իմ, զի մի՛ մեղայց լեզուաւ իմով: Բայց որչափ հնար կայ դու գործաւոր մի՛ մտաներ, և դու զգործաւորն մտօք մի՛ դատեցես:

Զաղօթն յորժամ առնիցես մի՛ քեզ միայնոյ արասցես, այլ ամենայն կենդանեաց, անբանից և բանաւորաց, կենդանեաց և մեռելոց, որ լեալ են, և սր կենսա, և սր լինելոցն են, մինչ և ի վաղջան աշխարհիս: Որ ոք զԱդամայ զանցումն և զայլ ամենայն յանցաւորաց զմեղքն իւր անձինն ոչ համարի, այնպիսոյն աղօթքն չէ ընդունելի: Յորժամ կամիցիս որ յաղօթն արտառուք գայ, դու զքեզ քան

զամենայն մարդ մեղաւոր համարեա. և եթէ ախորժես որ քո աղօթքն եւանէ յիշատակաւ աստուծոյ, դու ամենեւին զմարդ մի՛ տրամեցուցաներ: Բայց արտնջողն և ցասկոտն հազիւ հասանէ ի գագաթն առաքինութեան: Ըշմարիտ առաքինութիւն այս է, որ զամենայն մարդ շահի ըստ իւրաքանչիւր պատուոյ:

Բայց զի՞ պիտոյ է մեզ տարբերիլ վասն խրատու, զի ահա յառաջագոյն լուար յառաքելոյն Յակովբայ որ ասաց. եթէ ամենայն ոք որ գիտէ զբարին և ոչ առնէ, մեղք են նմա. և ահա ով ոք է որ ոչ գիտէ զբարին. միայն այս է վասն այն որ կանք ու գիտեմք և ոչ առնեմք զկամա Տեառն:

Յաղաքս այսորիկ Տէրն ասաց յառակաւոր վարդապետութեան իւրոյ. եթէ ամենայն որ գիտէ զկամա Տեառն իւրոյ և ոչ արասցէ ըստ կամաց նորա, արբցէ գանձալուս:

Արդ ով պատուական եղբայր, արիացիր և արայ զբովանդակ բարին, զայն զոր ուսար ի մանկութենէ, զայն զոր լուար ի սուրբ հարցն, զայն զոր վկայէ քո միտքդ, զայն զոր ընթեռնուս հանապազորդ, զայն արայ և կատարեա, և Աստուած սիրոյ և խաղաղութեան եղիցի ընդ քեզ:

Սակաւ բանքդ յիշելիք են մեծամեծ պատուիրանաց Աստուծոյ, զի այսու յիշատակաւ կատարեցես զամենայն: Ողջ լիւր ի սէրն Աստուծոյ և ի համբերութիւն Յիսուսի յաւերժ:

Հրաւ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

Ձեռ. ք. 1652

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՊԱՏԵՐ

ԱՐԱՄԻՏԱՀԱՍՈՒՄ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԱՆ

Ե. ՌԱՏՈՐ, Իրապաշտեր

Յ. ՕՏԱԿԱՆ

Այս հատորին մէջ Օշական ստանց ըլլալու մասը ու բզբող քննադատը և ցամաք հոգեբանութեան մը ներկայացուցիչը իր դատումներուն աւարկայ եղողներու անձն ու գործը կը վերածէ կենդանի քանդակներու, շնորհիւ իր արուեստագէտի պայծառ տեսողութեան և հոգեցուքին։ Սովորական կենսագրումի և դատումի արարքէն տարբեր, իր հոծ ու հարուստ արտահայտումները մեղի հոգեկան հաճոյք կը պատճառեն, նման սիրուած վէպերու հերոսներուն։ Հոս է որ Օշականի քննադատութիւնը կը գաղթի ըլլալէ պարզ վերբերում և պատմում և, կը վերածուի մարդերու հանգէտի մը ուր միտքն ու միտը, իր բառով, երազանքն ու յոյզը, և անբարենիլ կերպարանքները իրարու կը խառնուին, օտեղծելու համար այն անօրինակ համայնապատկերը՝ որ Համապատկերին է։ Հոն մատանազարանած ծանօթութիւններէն աւելի կայ վերաբարձրութիւնը, մտամանակի կեանքին, որ իրեն դէպք, գործ և տաշնութիւն, հոգեբանութիւն և ազգեցութիւն լիովին արժեւորուելէ վերջ, կը վերածուի նաև ապրումներու հանգէտի մը, ուր կայ կիրք և ջերմութիւն, որ հոս կը նշանակէ խաղաղութեան այն դիմաւորումը՝ զոր Օշական ունի մեր գրչի և գրքի հերոսներուն նկատմամբ։

Անցեալն ու իր դէմքերը իրեն համար լուսանկարներ և յայտնաբերող պատմութիւններ չեն, այլ կենդանի վկայութիւն մը, այնպէս որ կը կարծես թէ էջերը կը դադարին յաճախ թուղթ ըլլալէ ու կը դադարանալու սիրտ և շնչարտած ոգեբանութիւն, և այս բոլորը սրտագրու ու նոր կարծես առաջին անգամ լոյսին բացուած։ Այնքան հզօր է վկայութիւններու այս ձգողութիւնը մեր մէջ, որ ընթերցողը անըզպարար առնուած այդ թափէն, չի զգար

թէ ինչպէս կը քալէ էջերուն հետ և մարդոց կեանքի հոյզերուն և տագնապներուն ընդմէջէն։ Զգայութիւններու այս հեղեղը շնորհիւ մարդերը տալու այն կերպին և մեթոսին որ Օշականին է, և որ գիտէ մարդերու ջղախն դրութիւնները և իրենց կեանքն ու մտածումները, չոր ու ցամաք բառեր չատերու համար, վերածել կեանքի իրականութեան։ Գոց ապրումներու հանգոյց հղող իւրաքանչիւր հեղինակը Օշականի կախարհական գրչին տակ կը վերածուի մարդկան կեանքի հոսանքի մը որ մեզ կը նուաճէ։ Ի վերջի, ճշմարտ քննադատութիւնը, ինչպէս արուեստը, կը սկսի հոն ուր կը յայտնուի անձնաւորութիւնը։ Անկէ անդին հղածը պարզ պատմութիւն կամ գիտութիւն է։ Միւս կողմէն՝ զուտ գագումներ և անձնաւորութիւններ չեն յայտնուիր բաներով, որոնք իրենն ու յարաբերութիւնները ներկայացնող նշաններ են լոկ, այլ այն ներքին բերումով, երաժշտականութեամբ, եթէ կարելի է ըսել, որ այս յարաբերութիւնները անձնականացնելէ յետոյ, զանոնք կը վերածնան արուեստի, այսինքն անանձնական ճշմարտութեան։

Մեր մէջ իրապաշտներու շարժումը գիտական գրապաշտութիւն մը չեղաւ, հերքելու աստիճան կրօնական հաւատալիքներու հեղինակութիւնը, ոչ ալ տապար գարկաւ բարոյական ըմբռնումներուն, իր գուտ նիւթական հայեցողութիւններով և հետապնդումներով, ինչպէս եղաւ պարսկեան Ֆրանսայի մէջ, միայն փորձեր ըրաւ յեղաշրջելու ընկերային կարգ մը քարացած նախապաշարութիւն, ի հաշիւ քաղաքական նոր ըմբռնումներու։ Անոնք, Զօպանեան, Արփիարեան, Զօհրապ, իսպառ պիտի դնէին իրենց միտքն ու սիրտը ի նպաստ ընկերութեան և ազգային երազներուն։ Բոլորին ալ լեզուն յստակ և պարզ է, մտածումներու արագ հոսանքէն տիրապետուած և զգացումներու ճշգրտութիւնէն զտուած։

Օշականի մեթոտը, թէ այս և թէ Համապատկերի բոլոր հատորներուն մէջ, հակառակ իր քիչ մը շատ անձնացած զեղումներուն, խստօրէն փորձաքննական է։ Իրեն համար ամէն ինչ լաւ ընտրուած և նշանակալից պարտի ըլլալ, լայն շրջապատ մը վրայ ձեռնած։ Պատմութիւնը իրեն համար հոգեբանական իրողութեանց ցուցա-

գրութիւն է և հետեւաբար մեր օրերու կեանքին խօսողը, զայն պարտաւոր է կիրարկել ներկայի վրայ, համապատասխան իր պահանջներուն և տուեալներուն:

Օշական հոգեբանական իրողութիւնները կ'աւելնէ ֆիզիքականին. ըստ իրեն, բոլոր մեր գաղափարներն ու զգացումները պայմանաւորուած են ջլային գրութեան յատուկ գործօններով, որոնք կ'առաջնորդեն գաղափարը պատկերին և պատկերը զգացումին: Այդ է պատճառը որ բնագոյն ու զգացումը մեծ տեղ ունին իրեն համար գրականութեան մէջ, և Օշական ազգի մը գրականութիւնը ծնունդ չի նկատեր կլիմայական և պատմական հանգամանքներուն և անոր ինքնայատուկ աւանդութեանց, այլ նկատուի որպէս գերազանցօրէն գրողին անձի, անոր նկարագրին և անհատականութեան կողմերը, տաղանդի, ներշնչման և ստեղծման թափը: Կայ անշուշտ Շէյքսպիրը անգլիական գրականութեան մէջ, բայց ինչո՞ւ Շէյքսպիր և ոչ ուրիշ մը, եթէ գրականութիւնը ծնունդ է միջավայրին և յարակից հանգամանքներու:

Օշական անշուշտ չուրանար միջավայրի կարելիութիւններուն նպաստը, հոգին ձայնը, թող թէ հայը միշտ գիտցած է հայացնել, ներձուրման ենթարկել իր միջավայրը, այլապէս մտքի այն գեղեցիկ արդիւնքը զոր մենք Հայ Գրականութիւն և Հայ Արուեստ կը կոչենք, պիտի դադրէր հայեցի ըլլալէ, եթէ մենք պայմանաւորելնք զայն համաձայն վերոյիշեալ յայտարարելներու: Օշական կը հաւատայ տաղանդին միայն, որ իր մէջ ունի այն բաղդը, զորս մենք շատ անգամ պայմանները կը նկատենք անոր: Տաղանդը ըստ իրեն այն համապարփակ կարելիութիւնն է, որ ամէն ժամանակի և միջավայրի մէջ և անոր ստեղծած պայմաններու ներքեւ գիտէ ըլլալ և հրաշագործել:

Գաւով ցեղային ոգիին, որ ի տարուէ ի տարուստու կը յեղիկուի այս կարգի պարագաներուն, անիկա անպատճառ միջավայրով չէ որ նը պայմանաւորուի, այլ կը կազմէ տաղանդին եթէ ոչ հեղանիքը, զեթ հիմնական կերպարանքը: Հոս չենք ուզեր խիստ ըլլալ, ըսելու համար թէ մեր գրադատներէն շատեր, որոնք այսօր համաբուի ալ տիրացած կը նկատուին, ի չգայէ լուսագլուխին, հազիւ թէ կը հասկնան զրա-

կանութիւնը իր ճիշդ իմաստին մէջ, զոր գիտէ հասկնալ Օշականը: Գրականութեան կանոններէն խօսել, անոր սերտուած տասնութաւնի կրկնել և կամ զօրաշարժի ենթարկել կարգ մը գաղափարներ և տեսակէտներ, որոնք շատ յաճախ մասնաւոր պարագայի մը կրնան ճիշդ թուիլ և սակայն բնաւ ալ չբացատրել իրողութիւնը երբ ան երբորդի մը կը վերաբերի, գրականութենէն հասկնալ չի նշանակեր: Հ. Մեսրոպ Ճանաչեան տուած է այս կարգի քննադատութեան մը դժբախտ փաստը, իր Պատմութիւն Հայ Գրականութեան հատորով, ուր փոխանակ մեր գրական սերունդներն ու արժանիքները վերբերուելու, գրական լայն համագործակցութիւններով, զէմքերով, շրջաններով և շարժումներով վերլուծուածներով, ինչպէս նաև նոր տեսութիւններով և նշմարներով՝ զայն վերածած է թիւի, թուականի և կենսագրութեան, երեսմի պատմութեան միայն յատուկ հանդէսի մը, կրկնելով մնայուն և անփոփոխ յանկերպը այլևս անձը բարկան հանգամանակներու: Այսպիսիները չեն անգրադառնար թէ գրականութեան պատմութիւն մը զերծ գրական լուծումներէն, նոր գաղափարներէն և դատումներէն, ինչպէս նաև արուեստի ճշգրիտ տեսութիւններէն, կը զադրի ըլլալէ պատմութիւն գրականութեան և կը գառնայ պատմութիւնը անձերու՝ որոնք գրականութեան կը պատկանին:

Երբ այժպէս գրականութեան սահմանուած հատոր մը մեղի չի ներկայանար գրական երկերու ճշգրիտ քափանցումի փորձով, չի տար անոնց ստեղծագործութեան թափին, ինքնատուութեան, մտածման սրբաշքներուն և նուաճումներուն արժէքը, մէկ խօսքով գրողի մը ներքին խորհուրդը, կը զադրի գրականութիւնը ներկայացնող հատոր մը ըլլալէ, եթէ շօշափիլի տրեւաւ նորուն հետ չէ վերաբերուած նոյնպէս անշօշափելին, այսինքն արարուածէն անդին եղող արարիչը, ինչպէս այնքան գեղեցիկ կերպով կ'եզրակացնէ Գ. Մխիթարեան, Հ. Մեսրոպ Ճանաչեանի վերագրեալ հատորը գրախօսելու իր փորձին ու սրտառութեանը մէջ: Այս կարգի միջակայութիւններու առիթով է որ մեր աչքին կը լինանայ Յ. Օշականը, որ գիտէր իրենց հասանքին ու արժէքին մէջ բռնիլ ու գա-

տեղ գրական ամէն արտայայտութիւն, ցորինը ամբարեկու և յորդը հովին տալու վճարակաւութեամբ: Աւելին՝ շնորհիւ իր գրագէտի հոտաւութեան, աւելի ճիշդ դէմ-յանդիմանութեան, անիկա գիտէր զգալ այն էական անծանօթը որ կրնար նըսաճուիլ և բերուիլ գրողի մը կողմէն, որ թէ և անծանօթ, բայց այս աշխարհէն եկած տե-սիւքի մը գեղեցկութեամբ բացուէր մեր աչքերուն: Քիչ չհղաւ թիւը մեր հին և նոր այն գրողներուն, որոնք ապաստանած իրենց քովքովի բերած կարգ մը զգացումներուն, գաղափարներուն, ինքնատիպ պատ-կերներուն և ճարտար գարձուածքներուն, պահանջեցին որ Օշականը աշուղի մը հիաւ-ցումով սագերգէ իրենց չունեցած արժա-նիքը: Այսպիսիներ բնաւ չկրցին անգրա-դառնալ թէ իրենց տուածը վաճառքի հան-ուած ու ամէնուն մատչելի մասն էր գրա-կանութեան, որուն կը պակսէր այն էական, միացուցիչ զօրութիւնը, որուն Օշական գրական խմոր անուր կուտար, այն իրաւ ու թրթուռն իրականութիւնը որ կ'երգէ բառերուն խորը animaf մը քաղցրութեամբ: Օշական կը պահանջէր որ գրագէտը իր էու-թեան անախթաքուն բայց լուսաւոր մա-սերը դուրս բերելու համար միայն վերաբ-տադրէ աշխարհը, և այս՝ ոչ թէ պայմա-նադրական պատկերներով և ծանօթութիւն-ներով. որոնք հասարակաց են, այլ ձեա-ղիխելով իրականութեան կերպարանքները, նոյն այդ իրականութեանը հասնելու համար: Ընտրելու այս ճշգրիտ մերձեցումին միայն արուեստագէտին կը յաջողի վերբերել ani-մա՛ն, այն իրականութիւնը որուն կը նկատի հասնիլ, ծակելով եսին առօրեայ և քարա-ցած կիզեր:

Օշականի Իրապատեցներ հատորը հարուստ է վերոյիշեալ բոլոր տուրքերով, շնորհիւ գրականութիւնը ճիշդ տեսնելու բայց մա-նաւանդ զգալու իր բացառիկ շնորհին: Օ-շական մեր գրականութեան մոզք և զայն դիտելու և դատելու համապարփակ տեսա-նողն է:

Ե.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ԳՐ. ԼՈՒՍԱՒՈՐՁԻ ՎԱՆՔ

ՏՆՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Կամախ գաւառին մէջ, Սեպուհ լեռան վանքերէն մին էր սա, որ կը գտնուէր Աւագ վանքէն երեք ժամ հեռու դէպի արեւմտեան հիւսիս: Հոս ճըք-նած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ և ապա յայտնի թաղուած է իր մարմինը: Այդ պատճառով սա կը կոչուի նաև Ս Լուսա-ւորչի Հանգիստ (երբեմն նաև Զորեհանգիստ), կամ աւելի յաճախ Ս. Լուսաւորչի Գերեզ-ման: Ոմանց կողմէ ալ կոչուած է Մանեայ Այր կամ Գերեզման, (Ինչաշիւ. Բառ. էջ 113: Սիւրմէնեան, Երզնկա, 1947, էջ 88): Եկեղեցին կառուցուած էր յանուն Ս. Աստուածածնի (Քաչիկեան, ԺԴ. Դարի 2. Զեռ. Հիշատակարաններ, 1950, Երևան, էջ 460):

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գերեզմանը եղած է մին հայոց մի ռուս տաղայրերէն: Երզնկայի երկրաշարժէն տարի մը յետոյ, 1288ին, հոս գտնուած է Յովհաննէս Երզնկացի ճարտասան վարդապետը և գեղեցիկ ներքողով մը պանծացու-ցած է Հայոց մեծ Լուսաւորիչը. — Զարբ., Հ. Դպր., էջ 761-2:

Այստեղ անցուցած է իր պատանեկու-թիւնը Գրիգոր Վրդ. Դարանաղեցի, Պարոն ճգնաւորի խնամքին և հովանաւորութեան տակ, 1590-97, և նախնական ուսման մը տիրանալէ յետոյ ստացած է քահանայական աստիճան. — Ժամանակագրութիւն էջ 101:

Այս վանքի առաջնորդներէն մեկի ծա-նօթ են հետեւեալները.

1. — Կոստանդին Վանաճաւր, 1201-1224. — Սարգ. Բ. էջ 33-34: Թիշտ. Զեռ. Ա. էջ 687:

2. — Հայր Աստուածատու Առաջնորդ, 1363. — Քաչիկեան, ԺԴ. Դարի Հիշատա-կարաններ, էջ 460:

3. — Ղազար Վարդապետ, 1429: Իր օրով նորոգութիւններ կատարուած են վան-քին մէջ, միաբաններու աշխատութեամբ. — Նոտարք, էջ 91-2:

4. — Մարտիրոս Վարդապետ, 1434. — Նոտարք, էջ 103:

5. — Բաբսեղ Նպխսկոպոս, 1442—5: իր ժամանակ կը յիշուին քաղաքում թողնանէս, և անոր աշակերտները Տէր Աբրահամ, Մարտիրոս, Աստուածատուր և Աւետիք. — Նոտարք, էջ 129 և 135:

6. — Մաթթոս Կրօնաւոր, 1449. — Թ. Աղբար, Բ. էջ 423:

7. — Յակոբ Նպխսկոպոս, 1597. — Կր. Դար., Ժամանակագրութիւն, էջ Ժբ: ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Ուսումնական տեսակէտէ ալ նշանակիլի դրեք մը ունեցած է Ս. Լուսաւորչի Վանքը: Բաւական թիւով Գրիգորներ և ձեռագիրներ ծանօթ են ԺԳ-ԺԵ. դարերէն:

Ա. — Թադէոս Գրիլ, 1224ին օրինակած է հսկայաբեր ձառքնի մը. — Սարգ. Բ. Թիւ 200: Յիշտ. Ձեռ. Ա. էջ 835:

Բ. — Դազար Վարդապետ, Գրիլ եւ Մաղկող, որդի Սարգսի և Քրիստոստէրի, եղբայր Աստուածատուր քահանայի, և ռինակի Ս. Գրիգորի Անապատի», այսինքն միաբան Աւագ Վանքի, ուրկէ եկած և օրինակած է Աւետարան մը, 1201ին (Հանդ. Ամս. 1924 էջ 246—7: Յիշտ. Ձեռ. Ա. էջ 685): Իսկ 1224ին Թադէոս Գրիլի օրինակած ձառքնորին խորագիրները և զխառաւերը գրած է. — Սարգ. Բ. էջ 33—34:

Գ. — Ստեփանոս Գրիլ, «Երկայն», 1295—1321. — Այս վանքին մէջ, 1295ին, օրինակած է Ժամագրող Մեկնութիւն մը, գործակից ունենալով Յովհաննէս զեռարոյս քահանան. — Հանդ. Ամս. 1948, էջ 550: Ստեփանոս Երկայն ընդօրինակութիւններ կատարած է հետագային Դազարի և Երուսաղէմի մէջ:

Դ. — Տաննի Գծող, աշակերտ Տ. Կիրակոսի, 1296ին կամ 1331ին օրինակած է մէկ նսայի եւ Թուղթի Պաղտի, փակակալ Մկրտիչ քահանային համար. — Հանդ. Ամս. 1897, էջ 266—7:

Ե. — Գրիգոր Գրիլ, 1310ին օրինակած է Աւետարան մը, որուն ստացողը կը յիշէ «եղբայրն մեր Տաննական» բառերով (Թ. Աղբար, Բ. էջ 445): Ուշագրաւ է Տաննի Գծողի և Տաննական ստացողի անուններուն նմանութիւնը. բայց թէ միեւնոյն անձը կը ներկայացնեն՝ որք չէ: — Համտ. Յ. Քիւրտեան, Հայո. Եկղ. 1949 էջ 146:

Ձ. — Սամուէլ Կրօնաւոր Գրիլ, 1363ին օրինակած է մէկ Մատեան Ողբերգութեան Գրիգորի Նարեկացւոյ. — Պալիկեան, ԺԴ. Դարի Հիշատակարաններ, էջ 460:

Է. — Գրիգոր Գրիլ Տիւրիկցի, 1429ին օրինակած է Մատեոց մը. — Նոտարք, էջ 91—2:

Ը. — Դուկաս Գրիլ Դրիմցի, 1434ին օրինակած է ձառոց մը, նոյն վանքի միաբան Տիւրիկցի Սարգիս արեղայի խնդրանքով. — Նոտարք, էջ 103. հմտ. նոյն, էջ 92:

Թ. — Յովհաննէս Արեղայ, Գրիլ եւ Ոսկող. 1442—45 օրինակած է,

1. — Սաղմոս, 1442ին. — Նոտարք, էջ 129:

2. — Աւետարան, 1445ին. — Նոտարք, էջ 135:

Ժ. — Մարտիրոս Արեղայ, Մաղկող, 1442ին ծագած է Յովհաննէս Գրիլի օրինակած Սաղմոսը. — Նոտարք, էջ 129:

Ժա. — Երեմիա Կրօնաւոր, Գրիլ, 1449ին օրինակած է Աւետարան մը. — Թ. Աղբար, Բ. էջ 423:

Հաւանաբար նոյն անձն է փակակալ Երեմիա Արեղայի հետ, որ Սեպուհ լեռան Ս. Անապատին մէջ Կարապետ Գրիլի օրինակած Գանձեստրին զխաղաղութիւն աշխատած է: Տաշեան իբր ժէ. դար նշանակած է ձեռագրին ժամանակը. — Յ. Ձեռ. Թ. 132:

Ժբ. — Կարապետ Արեղայ, Գրիլ, հաւանաբար ԺԵ. և ոչ թէ ԺԶ. դարուն, ինչպէս կ'հնթադրէ Հ. Տաշեան, օրինակած է Գանձեստր մը, մեծ ու թանձր բուրդագրով. — Տաշ. Թ. 132:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԿՐԹՆԱ-ԲԱՐԱՅԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾ

ԵՒ ... ԱՐԴԻ ՄԱՐԴԸ

Իմացական ճանաչումները կախում ունենին զգայարանական գործունեություններէն. ասիկա հոգեբանական հիմնական սկզբունք մըն է, ըստ որուն հոգիին և մարմնին նիւթական միացումով տեղի կ'ունենայ իմանալի ծանոթութիւններու հաւաքումը: Ինչ որ մեր մտքին մէջ կ'ամբարենք իրեն հըմտութիւն, կ'առնենք նիւթերու դասակարգին պատկանող բաներէ: Աստուած որ զուտ հոգի է, ստեղծութեանը գերազույցն է, վասնզի ստեղծիչ մը միշտ աւելի է ստեղծութեան. հետեւաբար Աստուած արարածներէն և զգալի իրերէն աւելի վերն է և գերազույց: Իր էությունը և յատկությունները զգայարաններու աշխարհին չեն պատկանիր, ուստի ճանաչելի չեն ուղղակի և դրական պատկերներով: Միտքը կրնայ բարձրանալ Աստուծոյ Բնութեան և կատարելութեան ճանաչումին, միմիայն անուղղակի տեսիլներով, որոնք կարելի է ունենալ զգալի իրերու միջոցաւ: Նիւթերու դասէն յառաջ եկած մտածութեան ուղղակի կը վերաբերին այդ դասին, հետեւաբար պարտին բարեփոխուիլ և ապա Աստուծոյ յատկացուիլ:

Այս բարեփոխումը կարելի կ'ըլլայ եւրեք ձեւերով: —

1. — Via affirmationis որ արարածներու մէջ գոյութիւն ունեցող կատարելություններ Աստուծոյ կը վերագրէ:

2. — Via remotionis որ կը վերցնէ Աստուծոյ վերագրումը կատարելութիւններէն այն ինչ որ անկատար է և սահմանաւոր:

3. — Via eminentiae որ կը հաստատէ թէ այդ յատկութիւնները գոյութիւն ունին իր մէջ անհունորէն աւելի բարձր չափով քան ինչ որ են արարածներու մէջ:

Այս եռաձաւ պրոցէսը անհրաժեշտ է որովհետեւ

Ա) Աստուած անհունորէն կատարեալ է:

Բ) Մարդկային մտքին բնոյթը կ'ար-

տոնէ միայն մտածութեան որոնք կը ըզխին նիւթերու դասակարգին պատկանող բաներէ:

Գ) Բանի որ Աստուած է հաստիչը աւելն բանի, հետեւաբար պարզ է թէ Անվեր է որեւէ կարգի պատկանող արարածէ:

Kant կ'ընէ թէ բանականութիւնը մեզ կը մղէ ընդունելու գոյութիւնը գերազույցէն էակի մը որ հիմն է ամէն ճշմարտութեան: Այս սահմանումը, բանականութեանէն բխած զուտ մտածում մըն է, որ կը պարունակէ բոլոր ճշմարտութիւնները ներկայացնող բան մը, առանց կարեւորալ որոշելու անոնցմէ ունէ մին. որովհետեւ որոշելու կամ սահմանելու համար պարտինք անհրաժեշտաբար զգայարաններու աշխարհէն օրինակ մը ընտրել, զգալի՝ առարկայ մը, և ոչ թէ այլաստեալ բան մը որ Իրերք չի կրնար զգալի առարկայ մը ըլլալ:

Չենք կրնար Գերազույցն էակը նկատուող մէկու մը վերագրել ունէ մին այն յատկություններէն որոնց միջոցաւ կը ներկայացնենք մեր փորձառութեան ենթակայ բաներ, խուսափելով վարեցպետական յղացներէ: Սակայն այդ յատկությունները կը վերագրենք Իր՝ աշխարհի հետ ունեցած յարաբերութեան, արտոնելով մենք մեզի սեւապօղիք մտածութեան միայն, որոնք իրապէս լեզուի հետ կապ ունին և ոչ թէ առարկաներու հետ: Եթէ աշխարհը նկատենք Գերազույցն կամքի մը և Հասկացողութեան մը գործը, զայն նմանեցնենք պիտի ըլլանք ժամացոյցի մը, նաեւ մը, բանակի մը որոնք այն յարաբերութիւնը ունին ժամացործին, նուր ինչ յարաբերութիւն որ ունի զգալի աշխարհը Անձանթիւն, որուն՝ այս ձեւով պիտի չճանչնանք ինչպէս որ է ըստ ինքեան, այլ՝ յարաբերաբար աշխարհին ուրուն մէկ մասնիկն ենք: Այսպիսի ճանաչում մը արդիւնք է նմանութեան. սակայն անշփոթ նմանութեան մը պարագային, — թէ և Գերազույցն էակին մասին մեր մտածումը կրնայ որոշ ըլլալ — պիտի չունենանք բացարձակ սահմանում մը, արուած ըլլալով որ արդէն կը սահմանենք զԱյն յարաբերաբար աշխարհին և մեր անձերուն:

Նման դժուարութիւններ կը յարուցանէ Mansel՝ Անիկա կ'ընէ թէ ոչ մէկ ստորագիծ աւելի որոշ կերպով Աստուծոյ կրնայ վե-

րագրուել քան այն թէ՛ Ան է նախապատ-
ճառը սահմանաւորէ չափներու, Ինք ըլլալով
անսահման: Բայց պատճառականութեան
զաղափարը կը պարունակէ եզրեր որոնք
գոյութիւն չեն կրնար ունենալ Աստուծոյ
մէջ, վասնզի երբ երեք միժ յղացքներ
Պատճառը, Բացարձակը և Անսահմանը իր-
ատորոգելիներ կը վերագրուին միեւնոյն Գե-
րագոյն էակին, առոնք իրար կը հակասեն:
Անկարելի է որ պատճառ մը բացարձակ
ըլլայ, և բացարձակը պատճառ մը: Պատ-
ճառը գոյութիւն ունի յարաբերաբար իր
արդիւնքին. բացարձակի գաղափարը կը
պարունակէ կարելի գոյութիւն մը անջատ
ամէն յարաբերութենէ: Եթէ փորձենք ան-
տեսել այս ակնյայտ հակասութիւնը՝ ժա-
մանակի մէջ յաջորդութեան գաղափարը
ներկայացնելով, և ենթադրելով թէ բա-
ցարձակը նախ գոյութիւն ունի ըստ Դեք-
տան, և յետոյ է որ պատճառ մը կրնայ
ըլլալ, այդ պարտադրին անսահմանին գա-
ղափարը կը կասեցնէ մեզ: Ինչպէս է որ
անսահմանը ունէ բան կրնայ ըլլալ, երբ
միշտ եղած է այդպէս: Եթէ պատճառա-
կանութիւնը գոյութեան կերպ մըն է, այն
որ գոյութիւն ունի առանց պատճառ ըլլա-
լու Անսահման չէ. այն որ պատճառ մը
կ'ըլլայ, կ'անդրանցնի իր նախկին սահմա-
ները: Բանականութիւնը կը ստիպէ մեզ
ընդունել թէ Աստուածային Բնութիւնը ըլ-
լալով բարձրագոյն կերպով կատարեալ,
գործ է ուն բաղադրութենէ, ուստի և պարզ
է: Բայց այսպիսի հաստատում մը կը նշա-
նակէ Աստուծոյ վերագրել յատկութիւննե-
րու յոգնականութիւն մը, կամ մտածողին
և մտածումին մէջ զատորոշում մը ընել:
Բացարձակը ոչ միայն անկարող է ուրիշ
ունէ բանի հետ էական յարաբերութեան,
այլ՝ իր բնութեան կազմին հետեանքով,
անկարող է պարունակել էական յարաբե-
րութիւններ ինք իր մէջ: Եթէ չընդունինք
բացարձակին մէկ ու նոյն ըլլալու հանգա-
մանքը, այն առեւ հարկադրաբար պիտի
պարտաւորուինք ընդունել յարաբերու-
թեանց յոգնականութիւն մը (pluralité), կա-
րելի չէ միտել միութեան սկզբունքը որ
յառաջ կուգայ տարբեր մասերու, զանա-
զան յատկութեանց կուտակումէն:

Այս բոլոր առարկութիւնները կը յենին
այն ենթադրութեան վրայ թէ, որովհետեւ

մեր գիտութիւնը արդիւնք է սահմանաւոր
բաներու առնչութեամբ ունեցած մեր փոր-
ձառութեանց գումարին, ուստի ստեղծուած
կատարելութեան մը գաղափարը կը պա-
րունակէ անկատար կերպ մը որ արարածին
կը պատկերէ, այնպէս որ այդ կատարե-
լութիւնը Աստուծոյ վերագրել կը նշանակէ
կերպն ալ Անոր վերագրել: Հետեւ Kanit երբ
կ'ըսենք թէ Աստուած հանճարեղ է, ըսել
կ'ուզենք թէ Աստուած ալ զգայաբաններու
միջոցաւ կ'իմանայ: Եթէ Աստուծոյ վերա-
գրենք ստեղծուած աշխարհին մէջ զբա-
նըւող կատարելութիւններ, կ'ըմբռնենք թէ
իր մէջ առոնք չունին և ո՛չ մին այն սահ-
մանութիւններէ որոնք վերագործունին ա-
րարածներու մէջ: Չառնելով Աստուծոյ կը
յատկացնենք նմանութեամբ:

Այս առարկութիւնները նոր չեն: Միջ-
նադարու միջագոյն մտածողներէն մին,
Moses Maimonides, նման հարցեր յարուցած
է հաւատալով Աստուծոյ պարզ էութիւն
մը ունենալու ազանդին: Միջնադարեան
այս մտածողն ալ հետագային ըսած է թէ
Աստուծոյ բնութեան մասին ունէ տեղե-
կութիւն մտրդկային բանականութեան սահ-
մանէն անդին է:

De Potentiali մէջ Aquinas կ'ամփոփէ
մտածողին կարծիքները հետեւեալ ձևով:—
Բարի, իմաստուն, արդար, հայն, ստորո-
գելիները Աստուծոյ առնչութեամբ կրնան
երկու ձևերով գործածուիլ:

Ա. — Ստորագելիներ որոնք ազդե-
ցութեան նմանութիւն մը կը ցուցնեն: Ս-
րինակ, Աստուծոյ իմաստուն կ'ըսենք ոչ
թէ որովհետեւ իմաստութիւնը իր մէջ է,
այլ որովհետեւ իր ազդեցութեան մէջ կ'ե-
րկի իմաստութիւնը. իրրի իմաստուն Աստ-
ուած մը կը գործէ, որիչ խօսքով ամէն
մարդու կ'առաջնորդէ իր յարմար նպատա-
կին: Դարձեալ, կ'ըսուի թէ ապրող Աստ-
ուած մըն է որովհետեւ կը գործէ իբրեւ ապ-
րող էակ մը, վասնզի իր կամքով կը գործէ:

Բ. — Բացասումի միջոցաւ:

Երբ կ'ըսենք որ Աստուած կ'ապրի,
ըսել չենք ուզեր թէ կեանքը իր մէջ է,
այլ՝ Աստուած չունի գոյութեան այն ձևը
որ ունին անկենդան բաներ: Նմանապէս,
երբ կ'ըսենք թէ Աստուած հանճարեղ էակ
մըն է, ըսել չենք ուզեր թէ հանճարը իր
մէջ չէ, այլ՝ Ան չունի գոյութեան այն

կերպը զոր ունին անբան կենդանիներ, ևն. . .
Անուշիանցի այս երկու բացատրու-
թիւնները կը գտնէ անբաւարար և առա-
ւելի Սևաջինը երկու պատճառներով:

Նախ, որովհետեւ այս բացատրութեան
համաձայն ո՛չ մէկ տարբերութիւն կայ երբ
լսենք թէ Աստուած իմաստուն է, Աստ-
ուած բարկացած է, կամ Աստուած կրակ
է: «Բարկացող է» կ'ըսուի վասնզի կը
գործէ իբրև բարկացող մէկը, պատժելով,
— ինչպէս կ'ընեն բարկացած մարդեր:
Դարձեալ, կ'ըսուի թէ «կրակ է», որովհե-
տեւ իբր կրակ կը գործէ երբ կը սրբագոր-
ծէ, և կրակը այդ կ'ընէ ինքնաբերաբար:
Այս տեսակ հաստատում մը հակառակ է
ուղղափառ դաստնաւթին, հակառակ է մար-
քարէնիստ, սուրբերու, Եկեղեցւոյ հայրե-
րուն Աստուծոյ մասին ունեցած տեսակէ-
տին:

Յետոյ, եթէ ընդունինք թէ արարած-
ներ միշտ գոյութիւն չեն ունեցած, չենք
կրնար ըսել թէ Աստուած իմաստուն կամ
յարի էր արարածներու գոյութենէն առաջ:
Որովհետեւ բացայայտ է թէ Նախ քան ա-
րարածներու գոյութիւնը Ան ոչ մէկ աղ-
գեցութիւն ունեցաւ, ո՛չ իմաստուն, և ոչ
ալ բարի: Արդ, այսպէս ըսել կը նշանակէ
հակառակ ըլլալ հաստատ և ճշմարիտ հա-
ւատքին: Արարածներու գոյութենէն առաջ,
Աստուած հաւասարապէս իմաստուն էր,
անտարակուսելիօրէն ունէր այն բոլոր ըս-
տորութիւնները որոնք կը վերագրուին իրեն,
վասնզի կրնար այդպէս գործել: Ասկէ կը
հետեւի. թէ իմաստութիւնը Աստուծոյ մէջ
է, որովհետեւ ինչ որ Աստուծոյ մէջ է, իր
էութիւնն է: Երկրորդ բացատրութիւնն ալ
նոյն ձևով պահանջուցիչ է:

Քանի որ Աստուծոյ մասին մեր ունե-
ցած գիտութիւնը կը յառաջագոյի ստեղ-
ծուած բաներէ, և ասկէ անդին չանցնիր,
— մեր բանականութիւնը չարտօնէ որ ոչ
սահմանէ մը անդին անցնել —, Աստուծոյ
մասին մեր գիտելիքները ամբողջական չեն
կրնար ըլլալ: Ուստի կը հետեւի թէ իմաս-
տասէրներու բոլոր հաւաստումները իմաս-
տականութիւններ պիտի ըլլայուն: Օրինակի
համար, երբ առարկուի թէ ինչ որ քիզ-
քութեան կայ Աստուծոյ մէջ մեզի համար
ստեսանելի կ'ըլլայ միայն այն պարագային
երբ իբրև գործ՝ շօշափելի, տեսանելի, ի-

մասալի բան մեզի կ'առաջագործուի, — ու
որովհետեւ իր միջոցաւ է միայն որ գոյու-
թիւն ունի ու է բան տիեզերքի մէջ, —
պիտի նշանակէր երկզկիմ խաբէութիւն մը
ընել:

Քիչ է թիւը այն իմաստասէրներուն
որոնք ճանչցած են և շեշտած ալ, նմա-
նութեան վարդապետութեան անհրաժեշ-
տութիւնը քննադանցութեան մէջ: Նմանա-
ղութեան նկարագիրը չըմբռնելով, շատ մը
մտածողներ վարանած են Աստուծոյ էս-
թիւնը մարդկային փորձառութեան եզրե-
րով մեկնելէ: Այսպէս ընելը, մասնաւոր
գետնի մը վրայ կեցած, որը տեսանկիւնէ
մը դիտելով, մարդաբանական բացատրու-
թիւն մը տալ կը նշանակէ միայն: Սակայն,
երբ կը զգուշանան զԱստուած մարդաբա-
նական հասկացողութեամբ մեկնելէ, չեն
վարանիր գիտական կամ կենսաբանական
հասկացողութեամբ մեկնելէ, կամ այդ
նկարագիրը տալէ: Պէտք է զԱստուած
անձնաւորել, զԱյն մեր պատկերին համա-
ձայն շինած ըլլալու համար: Դարձեալ,
երբ լսենք թէ տիեզերքը մեքենայ մըն է,
զայն ստեղծողը մարդկայնացուցած պիտի
ըլլա՞նք որովհետեւ մեքենաները կը շինուին
մարդոց կողմէ:

Նախորդ դարը նիւթապաշտութեան իր
ձգտումով, «Մեքենայի դար» ալ կը կոչ-
ուի: Ամէն օր մարդիկ ականատես կ'ըլ-
լային նոր և կարեւոր մեքենական գիւտե-
րու, նուրբ, ճարտար շինութիւններ որոնց
գործունէութիւնը անկախ էր մարդկային
ուժէն: Կ'օգտագործուէր շողփն, ելեքտրա-
կանութիւնն ու քնական ուժի ուժերը:

Տիեզերքի մէջ թաքուն ուժերու գի-
տութեան միջոցաւ վերերևումը արդիւնքն
էր ամէնիշխան ուժի մը որ ներդաշնակու-
րէն կը գործէր ամենուրեք, անփոփոխ օ-
րէն ընդհատով:

Դիտեցէ՛ք տպագրական մեքենայ մը,
որուն մէկ ծայրը գետեղուած է թուղթի
սպիտակ գլան մը, իսկ միւս ծայրը, կա-
նոնաւոր ծալքերով, հաշուաւորած, գիրքե-
րու օրինակներ, մարդկային մտքին գեղե-
ցիկ ստեղծագործութիւններով լեցուն:
Կարելի է տիեզերքն ալ նմանցնել այս մե-
քենային որուն մէկ ծայրը ձևագիր մի-
գամածն է միայն իսկ միւս ծայրը կատա-
րելութեան ձգտող մարդը, որ կը յաւակնի

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ

ՄԵՐ ԸԼԼԱԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՑ

Մերանալը մեր կեանքին մեծ տարօրինակութիւններէն մէկն է. այնքան տարօրինակ որ երբեմն կը զգուարանանք հաւատալու որ օր մը մենք ալ մեր կարգին պիտի ծերանանք ուրիշներուն պէս: Երեւակայեցէք թէ քսան կամ երեսուն տարիներ ետք, յանկարծ պատահամք հանդիպինք այն սողոց որոնք մեր դասնկերներն էին ատենօք, որքան պիտի զարմանանք: Այս ինչքան փոխուեր ես: Երբեմն հանգիստօր առթիւներով երբ գանազան հրաւերներու կ'ընդառաջենք զարմանքով կը տանենք թէ հիւրընկալ տանուէրէն մինչև վերջին հիւրը տարօրէն փոխուած են, կարծես թէ կեղծամենք դրած են, որոնք վարպետ խաղով մը ծերութեան առաջին նշանները ծածկել կը փորձեն:

Մեր տարիքը ունեցող մարդոց դէմքերուն նայելով է որ հայելիի մէջ դիտող մը պէս տրտուծ զգաւած մը կ'ուենենք: մեր գէմքերուն վրայ տակաւ առ տակաւ ակօսուող կնճիռներուն ի խնդիր:

Իր միտքը անհունին բանալ, որ կը սիրէ, առաքելի կ'ըլլայ ու . . . կը հերոսանայ: Բայց կոշտ այս օրինակը անպատեհութիւններ ունի: Ճիշդ է որ տպագրական մեքենան սպիտակ թուղթը գրականութեան կը վերածէ, պրօցէսով մը որ դուռ մեքենային է. մեքենան ինք իրով չէ որ առաջեկած է, մարդոց կողմէ շինուած է մասնաւոր նպատակի մը համար: Մեր իմացականութիւնը արտադրած է զայն և մեր նպատակը կ'ուղղէ զայն: Տպուած բառերը մեր մտքին արտայայտութիւններն են: Մեքենան մեքենայ է լոկ, ստեղծագործական ոչ մէկ ուժ ունի, բայց չենք կըրնար այնպիսի չափեր գործածել որոնք մեր իմացականութեան պարունակէն գուրս ըլլան:

HUBERT S. B.

(Շարունակելի)

Ե՞րբ է որ ծերութիւնը կը սկսի. միշտ կարծած ենք թէ երբեք պիտի չծերանանք. մի կը մտածէ ծերանալու մասին երբ երկտասարդ է: Երբեմն միամտօրէն փորձեր կ'ընենք տեսնելու համար թէ ինչքան բան մնացած է մեզի մեր պատանեկութենէն և առջի երիտասարդութենէն, օրինակի համար, միանուագ վերելքով մը կրնանք բարձրանալ բլուրը թէ պիտի չնչասպառ ըլլանք, ծանր բան մը զգալով ծունկերուն վրայ. բայց ինքզինքնուս կ'ըսենք չառաջ ալ քիչ մը շնչասպառ չէմք ըլլալ:

Երիտասարդութենէն դէպի ծերութիւն անցքը այնքան դանդաղ կ'ըլլայ որ հազիւ կը նշմարենք այլափոխութիւնը: Տարույն եղանակները երբ յաջորդաբար կուգան ու կ'անցնին, երբ աշունը կը յաջորդէ ամառն և ձմեռը աշնան, այնքան աստիճանական կ'ըլլան փոփոխութիւնները որ կը վրէպին մեր նկատառումէն: Թէև երբեմն աշունը կուռի գացող բանակի մը պէս կը փոթորիկ, պահուելով ամառն գունաթափ տերէներու ետին. յետոյ նոյեմբերի առտու մը անպասելիօրէն, պաղ շունչ մը կը ցնցէ և վար կ'առնէ աշնան օսկեղոյն գլխուն, յայտնաբերելով ձմեռուան կմախք պատկերը: Բայց որ. գեղեցիկ տերէները որոնք ողջ էին, փշրուած յոյսերու պէս գետին կ'իյնան հովուան յարձակումներուն առջև. հոն ու փոթորիկը կը յայտնեն ձմեռը բայց պատճառը չեն:

Հիւանդութիւնը ճիշդ հովուան նման ծերութիւնը կը զգացնէ, երեան կը բերէ: Ծառ հեղ, հակառակ կարգ մը մարդոց յառաջացեալ տարիքին, կը սքանչանանք անոնց աշխուժութեան, մտային արթնութեան, խօսքերուն շրմուկութեան և հաղորդականութեան ինք իրով: Բայց օր մը, պղտիկ անխոհմտութեան կամ անգրգուշութեան մը հետեանքով, օրուն համար երիտասարդութեան աստիճանը պարզ ցաւով մը կը պատժուինք, փոթորիկէն կը քուլն-եզուցէ օրտի տագնապ, գուցէ . . . թութատապ: Կը հաւատամ թէ քանի մը օրուն ընթացքին դէմք մը կրնայ կնճուողի, աչքեր կրնան կորսնցնել իրենց փայլն ու պայծառութիւնը, և քամակին վրայ կրնայ երևան գալ կուզը:

Ե՞րբ է որ աշունը կը սկսի մեր կեանքին մէջ: Conrad անգլիացի հեղինակը կ'ըսէ թէ երբ հասնինք քառասունի դռներուն,

մեր առջև ստուեր-գիծ մը կը տեսնենք, որուն վրայէն գողով մը կ'անցնինք, հաւատալով որ երիտասարդութեան հմայքը փակուած է այլեւ միանգամայն ընդօրինու։ Ինչ դիպի՞ որ ստուեր-գիծ այս սահմանը ոմանց համար բացուի յիսունի դռներուն առջև, ոմանց համար քառասունին առջև, բայց անխուսափելիօրէն մեր ընելիք ճամբուն որոշ մէկ տեղը օր մը հանգարտօրէն պառկած պիտի գտնենք զայն։ Ի՞նչ ծրագիրներ կը շինենք, ի՞նչ յայտեր կը կապենք գալիք տարիներուն համար, բայց մէյ մը որ անցնինք այս սահմանը, կ'աւաղենք բոլոր կալիքութիւնները որոնք կրնային իրագործուիլ։ Գրագէտի մը համար յիսուն տարեկանին տակաւին ամէն բան պիտի գրուի, որքան քիչ է արդիւնքը մտադրութիւններուն քով։ ՃԱՐՈՒԵԽՍԵՐ անհուն է, մինչ կեանքը կարճաւ։ Այս խօսքը որ ատենօք տափակ բացատրութիւն մը կը թուէր գրագէտին, յանկարծ խորունկ իմաստ մը կը ստանայ։

Ծերանալը աւելի կը տրամեցնէ քան մազերուն ճերմկալը։ Որովհետեւ եթէ իւրաքանչիւրս զեր մը ունինք կատարելիք այս աշխարհի վրայ, որոշ ժամանակէ մը ետք կը զգանք թէ բեմը որուն վրայ խաղարկութիւնը տեղի կ'ունենայ պէտք է լքուի նոր մէջտեղ եկող սերունդին։ Ճշմարիտ տրամութիւնը որ ձերանալու գաղափարէն կը ձնի ոչ թէ մարմնի ուժերուն տակաւ առ տակաւ նուաղիլն է այլ տեսակ մը հոգեկան անտարբերութիւն։ Սահմանագիծ տարիքին հասնելէ ետք գործելու փափաքն է որ կը կորսնցնեն մարդիկ քան թէ գործին համար կիրարկելի ուժը։ Ճիշտ պէտք կայ այսինչ կամ այսինչ բանը ընելուն վտանգաւոր նախադասութիւն մըն է զոր ձերանալները ընդհանրապէս շատ կը դործածեն, վտանգաւոր անոր համար որ այսօր կրնան ըսել. «Ի՞նչ պէտք կայ այլեւ պայքարելու», վաղը՝ «Ի՞նչ պէտք կայ այսօր դուրս ելլելուն»։ Ուրիշ օր մը «Ի՞նչ պէտք կայ սենեակէս բաժնուելուն» և օր մըն ալ «Ի՞նչ պէտք կայ անկողնէս բաժնուելուն» և վերջապէս «Ի՞նչ պէտք կայ ապրելուն»։

Բացի ամենապարզ գործարանաւոր կենդանիներէն (օրինակ amibacն) սրտք ինքզինքնին երկուքի բաժնելով անջատաբար

կը շարունակեն ապրիլ, բոլոր կենսաւոր արարածները կը ձերանան որոշ տարիքէ մը վերջ։ Ինչո՞ւ համար թուեցան ու կրնան կրնան երկու հարիւր տարի ապրի և Մօցարթ մը երեսուն, կամ Դուրան մը աւելի պակաս կեանք պիտի ունենան, Չիլո ոչ ոք կարող է հաղորդիլ ստուածային խորհրդոյն։ Հարիւր տարի առաջ մարդոց կեանքը միջին հաշուով 40էն 45 տարի էր, այժմ քաղաքակիրթ երկրներու մէջ մօտաւորապէս 60 տարի կը հաշուուի, այս փոփոխութիւնը մեզի խորհիլ կուտայ թէ եթէ չըլլային պատերազմներ, քաղաքական տակնուվրայութիւններ, գիտութիւնը նուիրուելով մարդոց բարօրութեան, մեր ապրելու տարիներուն թիւը միջին հաշուով պիտի հարիւրի բարձրացնէր։ Այսուամենայնիւ, այս պարագան ոչինչ պիտի փոխէր ձերանալու տրամադրութեան։

Մարդիկ որքան մօտ ըլլան բնութեան, այնքան աւելի անգիտութեամբ կը վարուին ձերանուն հետ։ Ծեր գիւղի որ վրանակ մը կ'առաջնորդէ կը յարգուի գայլներն այնքան ատեն որ կրնայ իր որսը բռնել, այլապէս դուրս կը ձգուի խուճեն և իր կարգին որս մը կ'ըլլայ։ Նախնական մարդիկ այս այսպէս են։ Ափրիկէի խորեղը ճամբորդող հեղինակ մը իր յուշերուն մէջ կը պատմէ թէ ցեղապետ մը սարսափահար իրեն կը զրմէ աւելորդ մազերուն ներկ փնտռելու համար, որովհետեւ եթէ ձերմակ մազերը տեսնեն, զիս կը սպաննեն։ Դարձեալ կըսուի թէ կարգ մը կղզեբնակ ցեղախումբեր ձեր մարդիկը ծած բարձրացնելով կը ցնցէին ծառերը։ Եթէ ձերունները ինքզինքնին ամուր պահէին ծառին վրայ ու վար չիլանային, արժանի կը համարուէին ապրելու։ Անասնական օրէնքներ և սովորութիւններ են ասոնք միզի համար, բայց մենք ալ ունինք մեր միջոցները և մեր սովորութիւնները որոնցմով կը չափենք մեր գործունէութիւնները - օրինակի համար անոնք որոնք կը քաշուին ասպարէզէն, հանրային գործունէութիւն չեն ցուցադրեր, կը մեռնին մեզի համար։ Առաւել կամ նուազ չափով քաղաքակիրթ ժողովուրդներու մէջ ճիշդ է որ ձերունները չեն սպաննուիր, բայց շատ գէշ վերաբերմունք մը ցոյց կը տրուի անոնց հանդէպ։ Կը պատմուի թէ օր մը երիտասարդ մը երբ հօրը մազերէն

քաշելով դռնէն դուրս կը չարտէր, հայրը պահարար ձայնով մը կ'ըսէ. — «կը բռնէ տղաս, ժամանակին ես ալ հայրս մինչեւ հոս քաշքշեցի»:

Անդհակառակն, քաղաքակրթեալ երկիրներու մէջ ծերունիները ամենէն աւելի յարգանք կը վայելին իրեն փորձառու մարդիկ: Հին Հռոմի մը պետական կազմը կը բաղկանար ծերակուտականներէ: Երիտասարդ կառավարութիւնները ուժը կը նախընտրեն փորձառութեան բարիքէն. բայց գիտենք թէ կառավարութիւններն ալ երիտասարդ չեն կրնար մնալ:

Անհատական գետնի վրայ փոխադրելով այս հարցը աւելի բարդ խնդիրներ երևան կուգան:

Մերանալը իր հետ կը բերէ անհամար խնդիրներ, որոնք այսպէս կամ այնպէս կարելի է յաղթահարել, երբ հիւանդ ենք ու բժիշկի մը խնամքին կը կարօտինք, կը ստանանք կարգ մը յանձնարարութիւններ, թելադրանքներ որոնց գործադրութեամբ առաջը կ'առնենք տակաւ զարգացող ցաւերուն: Նոյն բանն է նաեւ ծերութեան պարզան:

Բացառութիւնները յարգելով, ծերացող մարմին մը մշաւած մեքենայի մը կը նմանի. խնամք տանելով, զգուշանալով, ժամանակ առ ժամանակ նորոգելով կարելի է մեքենան մեր պէտքերուն ծառայեցնել: Անշուշտ նախկին արտադրութիւնը չունենալով, եւ շատ բան պատռել անկէ ճիշդ չէ: Որչառ տարիքէ մը ետք, ձեռքային աշխատանքը գոյնաւոր կ'ըլլայ եթէ ոչ անկարելի, եւ իմացական աշխատանքը սխալներով եւ մոռացումներով լեցուն: Հոս է որ երեւան կուգայ մարդկային տրուում առաջներէն մին: Հապա ի՞նչ ըսել անոց որոնք իրենց հոգիները տեսապէս երիտասարդ պահելու առաքելութիւնը ունին:

Կը պատահի որ արուեստագէտներ մինչեւ իրենց կեանքին վախճանը պահեն իրենց շնորհները, երիտասարդական խանդն ու ջերմութիւնը: Վոլթեռ փաթաւերինց տալիս իր քանի մը գեղեցկագոյն քերթումները գրած է յառաջացեալ տարիքին. նմանապէս Կէօթէ, Faustin պարագային: Վազնէր վաթսուներեւ տարեկանին արտադրած է Parsifalը: Ծառերուն մէջ հոգին է որ կը

կառավարէ միտքը, ու շատ ըսուած է թէ մեծ մտածումները սրտէն կուգան: Հոգիով երիտասարդ մարդեր կան որոնք երիտասարդի մը պէս կը սիրեն կեանքը եւ անոր հաճոյալի կողմերը: Բայց հաճոյքները ծերունիներուն համար արգիլեալ գոտիներ են որոնցմէ ներս մուտքը յաճախ մահուան պատիժով կը հատուցուի:

Պալլաք եւ Տոսթոյեւսքի իրենց վէպերուն մէջ եղերական պատկերներ կը ներկայացնեն սերահար ծերունիներու կեանքէն: Անոնք որոնք շատ կը սիրեն, միշտ պիտի սիրեն . . . ասիկա իրենց պատիժն է: Ծերունիներուն մէջ նկատառման արժանի երեւոյթ մըն է նաեւ անձնասիրութիւնն ու ազահութիւնը, վասնզի տարէց մէկը կը մտածէ թէ օր մը աշխատելու անկարող ըլլալով անխուսափելիօքն պէտք պիտի ունենայ իր խնայողութեան, Դիտած էք ծերունիներու դրամ պահելու կամ հաշուելու հիշտանքը: Կրնայ առարկուիլ որ շատ մը հարուստ ծերունիներ ալ կան որոնք դարձեալ ազահ են եւ չկամ: Միտաւորութեան տեսն շատ մը փառասիրութիւններ կրնանք ունենալ, բայց երբ ծեր ենք եւ կը հաւատանք դրամի ամենագօր կարողութեան կը պահենք զայն մեր ներքին փառասիրութիւնը մարած չտեսնելու համար . . . :

Իմացական եւ մարմնական թերութիւնները ուղիղ համեմատութեամբ կ'աւելնան տարիքի յառաջացումով: Տարէց մարդոց համար գրեթէ անկարելի է նոր գաղափարներ իւրացնել. այնպէս որ միշտ փարած կը մնան իրենց հին տեսակետներուն: Եթէ պատահի որ երիտասարդ մը հակաճանդ, իրենց հանդէպ յարգանքի պակաս մը ցուցադրած կ'ըլլայ որ կը զարագնէ ծերունին: Այսպէսով է որ շատ անգամ կը լսենք «մեր տղայութեան մինք չէինք պատասխաններ մեր մեծերուն», մոռնալով որ իր տղայութեան իր մեծերն ալ նոյնը ըսած էին իրեն: *

Ա. Մ.

(Շարունակելի՞ 1)

ՀԱՅ ԵՐԳԻ ՏԱԳՆԱԳԸ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Բ Ն Ե Ր

Ազգային կիսմորի մէջ կարգ մը տրտում երեւոյթներ մատնանշելէ ետք Նոյնրան տրտում պարզայ մըն է նաեւ յիշել երաժշտութեան նախնայը։ Պիտի ուզէինք որ ասպարէզին հանգամանք որ մարդիկը, կամ երաժիշտները մատնանշէին ու խօսէին, բայց թող ներքին մեզի քանի մը խօսք ըսել, ճշմարիտ աստիճանով ինչ ներկայացնող տրտում երեւոյթի մը առջեւ։

Անաւասիկ 40 տարիներու կը մօտենայ այն անշնորհաբար որ մեզ կը բաժնէ մեր պատմութեան մէջ ամենամութ էջը կազմող 1915 թուականէն ու տակաւին մարդիկ գոյութիւն ունին որոնք աշխատանքէն վերադարձին, զործի ընթացքին, պարապող ժամերուն, սենեակներնուն մէջ կ'ախորժին թրքական երաժշտութիւն մտիկ ընելէ։ Կը հնշտանան թուրք երաժշտութեան երկարածիկ, ոլորուն, պորտախաղերու եղանակներէն։ Նը մտածեն, կ'արտայայտուին ու Նոյնիսկ ... կը հայհոյին թուրքերէն։

Թրքաբարոյ եւ թրքավարի այս խոտելի ականջի, թերնի վարժութիւնն է որ միանգամընդմիշտ պէտք է ի բաց վանել։ Դակառակ առոր, աստն աւտեն կը լսենք, ականատես կ'ըլլանք թրքական կամ տարազեղութիւններու որոնք մեր ինքնութիւնը կը խաթարեն։

Որքա՞ն ախորժակով կ'երգեն օրինակի մը համար «եկուր եկուր» կոչուած նոր եւ անխմատ երգը, որ իբր թէ ժողովրդական երգ մըն է։ Ինչպէս որ զրախանութեան մէջ գոյութիւն ունի «կեղծ զասական» կոչուած արուեստ մը, Նոյն ծեղով ալ երաժշտութեան մէջ կան «կեղծ ժողովրդական» երգեր։ Այնքան առատ եւ հարուստ է մեր ժողովրդական երաժշտութիւնը այս տեսակէտէն որ օրինակներ տալ անկարելի կը սեպենք։

Աստի է որ թօթափներ օտարամուտ ազդեցութիւններ, չնթարկուինք անոնց ճաշակի եւ հասկացողութեան զորգացումով, թօթափներ մանաւանդ ... թրքաբարոյ ազդեցութիւններ։

✱

Երուաղեմ, 14 Նոյեմբեր 1953

Ն. ՎԵՆ. Հիւսէյն Թապաւոր

Ամման

Ձերդ վեհափառութեան ծննդեան բարեբասիկ տարեդարձին առթիւ կը ներկայացնեմ Ձեզ մեր Միաբանութեան եւ Յուդանանի մերազն ժողովուրդին արագին ճնորհաւորութիւնները եւ կ'աղօրենք որ Տեր պարգեւէ Ձեզ երկար եւ երջանիկ տարիներ։

ՍՈՒՐԷՆ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ ՔԷՄԱԶԱՆ

Վասն Տեղապանի Ս. Աթոռոյ

Արմուրի մամանի, 14 Նոյեմբեր 1953

Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քեմանանան

Հայոց Պատրիարքարան

Երուաղեմ

Նորին վեհափառութիւն թագաւոր ճնորհակալութիւն կը յայտնէ Ձեր ազնիւ մարտնչեմքուն համար։

Արմուրի Իւսանապետ

Երուաղեմ, 15 Նոյեմբեր 1953

Նորին վեհափառութիւն

Լիազօր Պատուիրակ Սաուրի Արաբիոյ
Ամման

Հանեցեմք մեր Միաբանութեան եւ Յուդանանի հայ գաղութին խորին ցաւակցութիւնները հաղորդել Նորին Վեհ. Սեուրի պնդմանով կ'աղօրենք, իր մեծամուն հօր անդաւրմանի կորուստին առթիւ։ Կ'աղօրենք Բարձրեղուն որ երկար եւ երջանիկ կեանք պարգեւէ ճնոր թագաւորին ի փառս Արաբիոյ ժողովուրդին։

ԵՂԻՇԷ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՓՈՍ ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատր. Տեղապան Ս. Աթոռոյ

Ե Կ Ե Ղ Ե Ե Ո Ա Կ Ա Ն Ք - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Ք

● Կիր. 1 Նոյ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ. Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիրեղ Արք. Գարեկեան:

● Բշ. 2 Նոյ. — Տօն Ս. Յովսէփայ Աստուածաբնին, Արիմարացոյն, ելցն.: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Թովեմփի գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայկազուն վրդ. Աբրահամեան:

● Շբ. 7 Նոյ. — Վաղուան Գիւտ Խաչի տունին առիթով, Կ. Վ., Գեր. Տ. Սուրեն Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ, Սիւրբանութիւնը ձեռնարկեցին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Բարու Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ:

● Կիր. 8 Նոյ. — Գիւտ խաչ: Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Յակոբ վրդ. Վարդանեան: Ս. Պատարագէն ետք, կատարուեցաւ երրորդ քանդակարարութեամբ:

● Կիր. 9 Նոյ. — Գիւտ խաչ: Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Յակոբ վրդ. Վարդանեան: Ս. Պատարագէն ետք, կատարուեցաւ երրորդ քանդակարարութեամբ:

● Կիր. 15 Նոյ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Բարու Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ:

● Ուր. 20 Նոյ. — Կ. Վ., Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ պաշարուեցաւ Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Վարդանեան:

● Շբ. 21 Նոյ. — Տօն Ս. Լեւոնիկայեցոյն: Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիրեղ Արք. Գարեկեան: Յետ Ս. Պատարագի, Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ կատարուեցաւ քանդակարարութեամբ:

● Շբ. 22 Նոյ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Բարու Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ:

յուսուեցաւ ի Ս. Յակոբ. Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիրեղ Արք. Գարեկեան: Յետ Ս. Պատարագի, Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ կատարուեցաւ քանդակարարութեամբ:

● Կիր. 29 Նոյ. — Բարեկենդան Յիմնակի պահանջ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Բարու Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ:

● Եշ. 3 Դեկտ. — Ընծայման նախատեսակը պաշարուեցաւ ի Ս. Յակոբ. Ժամարարն էր Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քէմհանեան:

● Ուր. 4 Դեկտ. — Տօն Ընծայման Ս. Աստուածածնին: Առաւօտեան, Գեր. Տ. Սուրեն Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ Սիւրբանութիւնը ձեռնարկեցին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Բարու Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ:

● Կիր. 6 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Բարու Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ:

● Ուր. 11 Դեկտ. — Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիրեղ Արք. Գարեկեան:

● Շբ. 12 Դեկտ. — Տօն Ս. Թադէոսի եւ Բարդուղիմէոսի առաքելաց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Կիրեղ Արք. Գարեկեանի գլխաւորութեամբ:

● Կիր. 13 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Բարու Ս. Եպս. Քէմհանեանի գլխաւորութեամբ:

● Դշ. 16 Դեկտ. — Կ. Վ., Մայր Տաճարին մէջ պաշարուեցաւ Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիրեղ Արք. Գարեկեան:

● Եշ. 17 Դեկտ. — Տօն Ս. Լուսաւորիչ: Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիրեղ Արք. Գարեկեան:

● Կիր. 20 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, Աւագ Խորանին վրայ, ժամադրան էր շոգ. Տ. Միւսեան Վրդ. Կրօնական:

● Բշ. 21 Դեկտ. — Ս. Կոյսի Յղութեան Նախառնը պաշտուեցաւ ի Ս. Թաղոր: Հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Սուրէն Սրբազան:

● Գշ. 22 Դեկտ. — Տօմ Յորթեան Ս. Աստուծամօմի: Առաւօտուն, Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Քէմհանեանի զխաւորութեամբ Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Գերթմանի ձորը ու շարափառեալ մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճարը, ուր մատուցուեցաւ օրունան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը, ժամադրան էր Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Քէմհանեան, որ Կենաց Բանի քարոզութեամբ իրիթարեց ժողովուրդը: Կէսօրին, Միաբանութիւնն ու ներկաները շքերթով վերադարձան Մայրավանք:

● Ուր. 25 Դեկտ. — Կ. Վ., Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ վաղունան Նախատնը: Հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Սուրէն Եպս.:

● Շր. 26 Դեկտ. — Ս. Յակոբայ Մթնայ հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: ժամադրան էր շոգ. Տ. Թաղոր Վրդ. Վարդանեան:

● Կիր. 27 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թաղութիւն, հայապատան վերնամասունքին մէջ: ժամադրան էր շոգ. Տ. Զաւակ Արդ. Ձինդիեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Շր. 7 Նոյ. — Կ. ա. ժամը 10.30ին, Բաղաւաթի նորոնտիկ Ոստիկանապետ Մոսամէտ Մուսայի իր ստալին այցելութիւնը ստաւ Պատրիարքարանի ու ընդունուեցաւ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի կողմէ:

● Շր. 14 Նոյ. — Կ. Վ., Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, որ երկու ամիսներէ ի վեր Կ. Պոլսի կը գտնուէր, ժամանեց Ս. Աթոռ:

● Գշ. 17 Նոյ. — Կ. Վ., Գեր. Տ. Դուրէն Արքեպ. Մանասեան օգային համբով մեկնեցաւ Պաղատա:

● Կիր. 22 Նոյ. — Իրիկուն ժամը 5ին, Լիբանանի անգլիական 8րդ տարեդարձի առթիւ Shepherd Hotelի մէջ սարքուած ընդունութեան ներկայ գտնուեցան Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեան ու Տիար Կարպիտ Հինդլեան:

● Գշ. 24 Նոյ. — Կ. Վ. ժամը 3ին, Պատր. Տեղապահ Ս. Հայրը վանական գործերով մեկնեցաւ Իւրաքէի ու վերադարձաւ Եւ. 26 Նոյ. ի Կ. Վ.:

● Շր. 28 Նոյ. — Կ. ա., Mr. J. A. Cayton, British Councilի Միջին Արեւելքի ներկայացուցիչ ու Mr. Richmond, Ամմանի Անգլիական Դեսպանի փոխանորդ այցելեցին Պատրիարքարան ու ընդունուեցան Գեր. Տեղապահ Ս. Հոր կողմէ:

● Բշ. 7 Դեկտ. — Կ. Վ., Ս. Ուխտի Միաբաններէն Հոգ. Տ. Պարգև Վրդ. Վրթանէսեան, որ երեք ամիսներէ ի վեր արձակուրդով Պոլսի կը գտնուէր, Պէյրութէն օդանւով վերադարձաւ Ս. Աթոռ:

● Գշ. 8 Դեկտ. — Կ. ա. ժամը 10ին, Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Քէմհանեան ու Տիար Կարպիտ Հինդլեան այցելութիւն տուին քաղաք ժամանած Islamic Congressի անդամներուն, Citadel Hotelի մէջ:

● Գշ. 9 Դեկտ. — Կէսօրին, Islamic Congressի անդամներ այցելեցին Պատրիարքարան: Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, բովանդակ Միաբանութեան հետ միասին, ընդունեց զԷրեք Պատրիարքարանի մօտ դահլիճին մէջ:

— Կ. Վ., Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Քէմհանեան, ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեանի, ներկայ գտնուեցաւ Պաղատանի հարցին շուրջ եղած բանախօսութեանց, Ռաւտայի սրահին մէջ:

— Եւ. 10 Դեկտ. — Կ. ա. ժամը 11.30ին, Բաղաւաթի Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոս Mr. H. R. D. Gibbon — Monypenny, իր մեկնման առթիւ, իրաւունքով այցելութեան եկաւ Պատրիարքարան:

— Կ. Վ., Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Քէմհանեան, Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեան ու Տիար Կարպիտ Հինդլեան ներկայ գտնուեցան Monsieur Louis Massignonի կողմէ տրուած բանախօսութեան, Ecole Bibliqueի սրահին մէջ. ապա այցելեցին Ֆրանսական Հիւպատոս Comte Patrice de Beauvaisի ու ներկայ եղան Ն. Վանստեանեան կողմէ տրուած Cocktail Partyին:

● Շր. 12 Դեկտ. — Կ. Վ., Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեանի ու Տիար Կարպիտ Հինդլեանի, ներկայ գտնուեցաւ Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոսի տան մէջ տրուած ողջնթի Partyին:

● Գշ. 22 Դեկտ. — Կ. Վ., Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը վարչական գործերով մեկնեցաւ Եւրոպայէն ու վերադարձաւ Եւ. 24 Դեկտ. ի Կ. Վ.:

● Շր. 26 Դեկտ. — Եւրոպայէն Եւ. Ենդլեան տունի առթիւ, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, հետն ունենալով Գեր. Եպիֆանիոսներն ու Հոգ. Վարդապետները, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Ֆրանսիականց Կիւսթոսին, Հատնայ Ս. Պատրիարքին, Անկիլլեան Եպիսկոպոսին, Լուսեմբականաց մեծաւորին, Հայ-Կաթոլիկ, Յոյն-Կաթոլիկ ու Մարոնիի համայնքներուն մեծաւորներուն ու Բրիտանական Հիւպատոսին:

● Գշ. 29 Դեկտ. — Կ. ա., Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը վարչական գործերով մեկնեցաւ Իւրաքէի ու վերադարձաւ Եւ. 31 Դեկտ. 1953ի Կ. Վ.:

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՅ 1953 ՏԱՐԻՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ԱՆՈՒՇՈՒԱՆ ԱՐՂ. ԶՂՋԱՆՆԵԱՆ. —

Համամուտային Օրինագրերը	11, 39,
84, 126, 155, 186, 224	
Դիվանագիտ. Դիվանագիտությունը	264,
	313

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՐԻԿԵԱՆ. — Հայ Բուսաւ.

Խաւր	15, 44, 198, 241
------	------------------

ՇԱՀԵ ՎԱՐԴԱՊԵՏ. — Առաջին ակնարկ

Նուստագիտ. Ս. Յակոբեանց վանքի	
խմաստահարական մի քանի ձեռն.	
գիրքերու վրայ	237

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Կորին, Վարդ

Ս. Մաթթոցի, Եկատրինոպոլսիցներ	262
-------------------------------	-----

ՀԱՆՆԻ Գ. ԱՐՄԷՆ. — Պատմություն

խորենաջիի քննադատություն	307
--------------------------	-----

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

Գ. ՄՈՒՇԵՆՅԱՆ. — Երեւ Բոյեր

8

ՕՇԱԿԱՆ ԱՐԵՂԱՅ. — Մեծություն

9

Զրոյց ճանաչման հետ

83

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — Եկայ ահա ու

10

Կ'երթաւ...

10

Քառասուններ

10, 300

(Իրիկցային)

10

Ալլակերպություն

121

Վեցեակ

121

Քառեակ

121

Հայրենական

151

Զիս ցաւցնողներուն

268

Դուն եւ ես պայմարի կրկես

300

ԶԱԻԷՆ Ա. Զ. — Մեծասանէն իմ մօտը

38

Կրկնեան

192

Սաղմնական

299

ԵՂԻՎԱՐԴ. — Հայելին դիմաց

82

Գիր Եկային

298

ԱՇՏԻՇԱՍ. — ՄՎ Բարեգութ իմ Յիսուս

119

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ. — Մեռելները

120

ՄԱՌԻ ԱԹՄԱՃՆԱՆ. — Տեր իմ, կը

150

Տառապիմ...

150

ՎԱՀԱՆ ԱՐՍԻԱՆՆԵԱՆ. — Գիւլիս

191

գաւթիկը

ՎԱՀՐԱՄ ՄՈՎՆԱՆ. — Գիրք Եկային

մարդերու 228

Հոգիներուն մեծաւոր 269

ԶԱԻԷՆ ԵԿԷՆՆԵԱՆ. — Երջանկություն

229

Գ. Ա. [Երգմ.] — Զկնկույր

270

ՏՕՔԹ. ՇԱՀՆԱԶԱՐ ՈՐԲԱՆԻ [Երգմ.] —

Տաղ առ գեղեցկություն 301

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ. —

Պ. Վ. Վ. — «Համամուտային Օրինա-

գիրք» 201

Ե. — «Համապատկեր Արեւմտահայ

Գրականություն» 281, 322

ԳՐԱԿԱՆ. —

Զ. ՄՇԱԿԱՆ. — Արքիպար Արքիպարեան

48

Հայկական Ռումանիզմ 130, 152,

182, 218, 271

Մկրտչի Պեղեկաբանութեան 302

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ. —

Ա. Մ. — Աշխատելու արուեստը

164

Երջանկի ըլլալու արուեստը 244

Մեր ըլլալու արուեստը 329

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ԶԱԻԷՆ ԱՐՂ. Զ. — Բանապատկերներ 104

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. —

Յիսուս որդեակ 1

Զ. Ա. Զ. — Մեծ պահի

33

Վերադարձ Ս. Արքիպար Նուիրակին 65

Յիսուսի մարդությունը 69

Բարեբուն եւ Հոգեպաշտութեան 113

Ս. Քարգամանչայ թոյն առիթով 145

Ե. Ե. Գ. — Կրօնական զարթոնքներ

«Պեղեկ» 177

Զ. Ա. Զ. — Մեծ Քարգամանչայից 257

Նուիրակին Արքիպար երեկ եւ 289

այսօր (Ա)

Կ Ր Օ Ն Ա. Կ Ա Ն. —

Ե. — Եղբայրութիւն Ի Քրիստոս	5
Պանի	36
Եղիայի տեսիլք	72
Մովսէս	116
Վարդավառ	180
Պալասական քաղաքի մը	212
Մեկ քանքար սաացողը	294

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ Ա. ՔԶ. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ. —

Ոսկուայ	75
ՊԱՐԳԵՒՅԻ ՎՐԻ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ. — Եմ.	
մաւուսի նամբարները	79
Այլակերպութեան թօնը	148
ԶԱԽԷՆ Ա. Զ. — «Եւ մի տանիք զմեզ ի փորձութիւն»	260

Կ Ր Օ Ն Ա. — Բ Ս Ր Ո Յ Ա. Կ Ա Ն. —

BERDIAEV. — Ման եւ անմահութիւն	57, 136
--------------------------------	---------

ԵՐՈՒԱՆԻՎ. — Աստուծային նախա-

խնամութիւն	214
HUBERT S. B. — Աստուծաւ ... եւ արդի մարդը	277, 326

Հ Ա Յ Կ Ա. Կ Ա Ն Վ. Ա Ն Ք Ե Ր. —

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Միւնոյ վանք	60
Մաշեւուր	243
Ս. Գր. Լուսաւորչի վանք	324

Հ Ի Ն Է Ջ Ե Ր. —

Հրաւ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Ներբող-	
եան Ի վերայ մահուանն ՏՃ. Սրապ-	
իոնի Ուրհայեցւոյ	19
Խրատ պիտանի	81
Քարոզ-Ս. Խայի Ե. Խուրն	276
Սուրբ Հօրն Յովանիսի Գառնեցոյ	
սասցեալ խրատ կրօնաւորաց	318

Մ Ա Տ Ե Ն Ա. Գ Ր Ա. Կ Ա Ն. —

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Աղեքաանդրի պատմութեան կաթաներ	133, 160, 193, 230
---	-----------------------

Պ Ա Տ Մ Ա. — Գ Ի Տ Ս Ա. Կ Ա Ն. —

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ. — Հայաստանի պատմական երկրաշարժները	284
--	-----

Պ Ա Տ Մ ՈՒԹ Ե Ա Ն Հ Ա Մ Ս Ր. —

ՏՕԲԹ. Գ. Օ. ԳԱՂԱՍՏԵԱՆ. — Սպան-	
իոյ եւ Յրանապի սահմաններուն	

վրայ, Պիրեներան լեռներու ստո-
րոքը, հայ հին գաղութի մը հետ-
եքը

25

Ք Ս Ր Ո Ջ Խ Օ Ս Ա. Կ Ա Ն. —

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ. — Հովուական աստուծաբանութիւն	52, 95, 122
--	-------------

Ս. Յ Ա. Կ Ո Ւ Բ Ի Ն Ե Ր Ս Է Ն. —

Յունուար	Ամսօրեայ լուրեր	27
Փետրուար	»	62
Մարտ — Ապրիլ	»	106
Մայիս	»	140
Յունիս	»	174
Յուլիս	»	206
Օգոստ. — Սեպտ.	»	251
Հոկտեմբեր	»	283
Նոյ. — Դեկտ.	»	332

Տ Խ Ր ՈՒՆԻ. —

Միաբան Միմրան Զուլֆայան	64
Հրաչեայ Աճառեան	143
Տիրահայր Իվան Մանուկեան	144
Տ. Յոսի վրդ. Ամբարշեան	255
Տ. Սակի վրդ. Սեփանեան	255
Վարդուհի Մայրապետ Տ. Ներսեսեան	287

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք. —

ՇԱԽԱՐԾ ՔԶ. ՄԵՀՐԱՊԵԱՆ. — Արժան-	
քինահայրութեան պաշկցութիւնը	
Նուսապիւի աղետակներուն	90

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍՈՍ. — Մարդ մը եւ գործ մը	101
---	-----

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. — Շնորհակալիք	168
---------------------------	-----

Ճ. ԶԱՄԻՇԵԱՆ. — Աղբաւ Ուսանողաց Ամերիկահայ Բարեկամներու Կազ-	
մակերպութիւն եւ Տիար Մովսէս Մովսէսեան	169

Պր. Ճօն Ֆօքսըր Տալքսի հանդիպումը Նուսապիւի երեք յարաբաւականու-	
թեանց պետերուն	171

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՎՐԻ. ԱՐՔԱԶԱՄԵԱՆ. — Տեղեկագիր Ս. Արքուդոյ Ժառ.	
Վարժարանի եւ Ընծայարանի	172

ԿԻՐԻՆՂ ԱՐՂ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ. — Տեղե-	
կալիւր Ս. Արքուդոյ Ս. Թ. Երկսեռ Նախակրթարանի եւ Մանկապար-	
տեղի	202

Իրաքի եւ Յորդանանի բազաւորներուն այլը Բեթլեհեմի Ս. Մննկեան տա-	
նարը	254

ԱԶԴ

Նկատի ունենալով քուղքի եւ կարգ մը ուրիշ
 սպարանական պիտոյքներու տղութիւնը, ՍԻՈՆԻ յար-
 գելի բաժանորդներուն կը յայտնենք թէ, յառաջիկայ
1954 տարեւոյցանէն սկսեալ ՍԻՈՆ ամսագրի բաժնե-
 գինը պիտի բարձրացուի **15** շիլինգն **1** Սթերլինգի:

Բաժանորդագրութիւնը կանխիկ:

Վ.Ա.ԲՆՈՒԹԻԻՆ «ՍԻՈՆ»Ի

«ՍԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄՍՏԵՆԱԳՐԱՆԸ
 ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՆԵԱԼ
 ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- LE HAUTE DJEZIREH. Roupen Boghossian (offert par lui). Alep, 1952.
 THE 1500th ANNIVERSARY OF ST. VARDAN THE BRAVE. Edited by Vahé Haig.
 Donated by the Publicity Committee of Vardanantz 1500 Anniv. New York, 1952.
 LES RECENTES DECOUVERTES AU DESERT DE JUDA. Pierre Benoit O. P. Offert
 par Rev. Père Anouchavan Zeghtchanian. Brussel, 1952.
 THE LAND OF BEGINNING AGAIN. Samuel Macaulay Lindsay. Donated by the Very
 Rev. Father Serovpé Manoogian.
 THE BULLETIN OF THE ARMENIAN THEOLOGICAL SEMINARY OF THE CATHO-
 LICATE OF CILICIA. Donated by Bishop Terenig Poladian.
 REFUTATION OF THE ENCYCLICAL OF GREGORY PETER CARDINAL AGHAGIAN-
 IAN. By Bishop Terenig Poladian (donor). Translated by Matthew A. Callender.
 A CHALLENGE TO CIVILIZATION. Capt. Nishan Der Hagopian (donor). Los Angeles.
 OUT OF INFERNO. Capt. Nishan Der Hagopian (donor). Philadelphia, 1949.
 JESUS CHRIST IS NOT A JEW BY RACE. Nazar B. Kardjian (donor). Jerusalem, 1953.
 PARVIN. Parsegh Der Hagopian (donor). Los Angeles, 1953.
 UNDER COVER. John Roy Carlson (donor). New York, 1943.
 THE PLOTTERS. John Roy Carlson (donor). New York, 1946.
 CHECKLIST OF MANUSCRIPTS IN THE GREEK AND ARMENIAN PATRIARCHATES
 IN JERUSALEM. (Microfilmed for the Library of Congress). Prepared under the di-
 rection of Kenneth W. Clark (donor). Washington, 1953.

4 Անգլիերէն գիրք նուէր տրուած են Տիկ. Անահիտ Տէմիրճեանի կողմէ:
 ՎԱՆԱԳԻ ՊԵՏԻԿԸ (Մանկ. Պատմութիւն): Հեղինէ Դաւիթեան: Նուէր «Արփի»էն: 1952:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ՄԱՅՐ ՑՈՒՑԱԿ ՉԵՌԱԳՐԱՑ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ԿԱԶՄԵՑ

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

1953

Էջ 295

զոյգ սիւնակ

Գիճ 1 Տիճար

ՕՐԱՑՈՅՑ

1954

ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ԳՐԻՍՏՈՍԻ

(ԸՍՑ ՀԻՆ ՏՈՍԱՐԻ)

ԽԼ

ԲՈՒՆ ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ

ՏՆԽԶ — ՏՆԽԷ = 4446 — 4447

ԽԼ

ՏՈՍԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ

ՈՆԴ — ՈՆԴ = 1403 — 1404

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ՄԱՄԼՈՑ ՏԱԿ Է

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Բ. Հասորդ

“ՌՈՄԱՆԹԻՐԵՆԵՐ”

ՀԱՅՐ ՂԵՒՈՆԴ ԱԼԵՃԱՆ — ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԿԱԾԵԱՆ
ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Մամուլի յանձնատն է հասել

ՄԱՅՐ ՑՈՒՑԱԿ ՉԵՌԱԳՐԱՑ ՍՐԲՈՑ

ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

Սրբորդ Հասորդ

ԿԱԶՄԵՑ

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՄՈՂԱԿԱՆ

Էջ՝ 305

Գիճ՝ 100 ժիւս